

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.

NÉPRAJZI HÍREK

XLVIII. • 2019/3.

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

A Magyar Néprajzi Társaság 131. közgyűlése	(3)
A Magyar Néprajzi Társaság életéből	(23)
Tudománytörténet	(28)
Néprajzi muzeológia	(35)
Szemle	(49)
Köszöntések	(52)
In memoriam	(77)
Mindenféle	(93)

NEGYVENNYOLCADIK ÉVFOLYAM
2019/3.



Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)
Máté György

A kiadást támogatta a



Nemzeti Kulturális Alap



MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: Bodó Sándor
Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:
Kapitális Nyomda
Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG 131. KÖZGYŰLÉSE (Budapest, 2019. május 22.)	3
I. Jegyzőkönyv	3
II. Elnöki megnyitó	6
III. A Társaság kitüntetettjei	8
IV. Főtitkári jelentés	14
V. A Magyar Néprajzi Társaság közhasznúsági jelentése a 2018. évről. Tartalmi beszámoló	21
VI. A Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság jelentése a Magyar Néprajzi Társaság 131. közgyűlésének	22
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉLETÉBŐL	23
Paál Zsuzsanna: A VII. Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázat, 2019	23
Vasvári Zoltán: Tradíció Néprajzi Tábor Balassagyarmaton	25
TUDOMÁNYTÖRTÉNET	28
Száz éve született Kresz Mária	28
Lukács László: Kresz Mária centenáriumi megemlékezések Kápolnásnyéken és Csákváron	28
Vida Gabriella: „Panni néni”. 100 éve született Kresz Mária, a néprajztudomány kandidátusa (Budapest, Magyar Népi Iparművészeti Múzeum, 2019. június 21.)	32
NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA	35
Kovács Evelin: „Elég gazdag az, ki másra nem szorul”. Paraszti élet a XIX. század végétől a XX. század közepéig (Jászszentlászlói Közösségi Ház, 2019. április 28.–július 7.)	35
Máté György: (Nem) kényszerű és tudatos törvényszegés. Gondolatok a csempészésről két kiállítás kapcsán	39
SZEMLE	49
Klitsie-Szabad Boglárka: Népmesék a nejlon világban. Élőszóval – Palócföldi népmesék Varga Norbert gyűjtéséből	49
KÖSZÖNTÉSEK	52
Vasvári Zoltán: „A múltat nem megőrizni, hanem továbbadni kell”. Halász Péter 80. születésnapjára	52
Juhász Antal: Szent Tibor 80 éves	59
Csonka-Takács Eszter–Káldy Mária–Nagy Magdolna–Nagyné Batári Zsuzsanna–Szonda István: Köszöntjük a 60 éves Bereczki Ibolyát	62

Voigt Vilmos: Köszöntő Balázs Géza 60. születésnapjára	67
Vámos Gabriella: A hatvanéves Mohay Tamás köszöntése	69
IN MEMORIAM	77
Gecse Annabella: Elhunyt Gulyás Éva	77
Búcsú Szilágyi Miklóstól	80
Kemecsi Lajos: Szilágyi Miklós búcsúztatása	80
Bali János: Szilágyi Miklós ravatalánál	86
Barna Gábor: Elhunyt az irodalom és a népműveltség kutatója. Péter László (1926–2019)	89
MINDENFÉLE	93
Örsi Julianna: Kunok hazája. Karácsony Sándor ismeretterjesztő dokumentumfilmje	93

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG 131. KÖZGYŰLÉSE (Budapest, 2019. május 22.)

I. Jegyzőkönyv

Első napirendi pont: Bodó Sándor elnök köszöntötte az egybegyűlteket, megállapította, hogy a közgyűlés határozatképes. A 2019. évi ülést megnyitotta. Ismertette a tervezett napirendi pontokat. Ezeket a közgyűlés egyhangúan elfogadta.

A jegyzőkönyv vezetésére Báti Anikó titkárt, hitelesítésére Filep Antalt és Székely András Bertalant kérte fel. A javaslatot a közgyűlés egyhangúan elfogadta.

Bodó Sándor elnöki megnyitóbeszédében megköszönte, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum helyet adott a Társaság számára. Kiemelte, hogy kiegyensúlyozott, nyugodt, sikeres, programokkal teli esztendő van mögöttünk; bár a tárgyi feltételek tekintetében a Társaság nehézségekkel kellett hogy szembenézzen a Néprajzi Múzeum bezárása miatt. A költözéssel járó feladatok elvégzéséhez erőt és kitartást kívánt a Társaság nevében, köszönetét fejezte ki a múzeum felé az eddigi és a jövőbeli támogatásért is.

Az elmúlt évben elvégzett feladatok sorából kiemelte a Társaság által elindított és az MTA Néprajzi Bizottsága révén megszervezett konferenciasorozatot *A néprajztudomány helyzete és jövője* címmel, amely a szakmánk széles körű áttekintésére ad módot és lehetőséget. Az előadások áttekintik és értékelik az oktatás, a kutatás, a közgyűjtemények helyzetét, vázolják a jövőre vonatkozó terveket.

Az elmúlt évben számos alkalommal megemlékeztünk jeles elődeinkről emlékülés, tanulmánykötet, szakosztályi rendezvények keretében. A Társaság rendezvényeinek sorából kiemelkedett a Jankó János születésének 150. évfordulója alkalmából tartott emlékülés. Több fontos konferenciát rendezett a társaság, melyeken például a bolgárkertészek örökségét, a nőifolklór-szövegeket, a nők szerepét járta körül.

Gyűjtő Szakosztályunk 2013 óta hirdeti meg a Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázatot, amely minden esztendőben sikeresen zárult. 2018 nyarán Szántódon rendezték meg a Tradíció-tábort.

Társaságunk folyóirata, az *Ethnographia* számai határidőre megjelentek. Viga Gyula felelős szerkesztő és munkatársai: Báti Anikó, Juhász Katalin, valamint a szerkesztőbizottság munkája tiszteletet érdemel. Szintén időben megjelentek Társaságunk másik periodikája, a *Néprajzi Hírek* negyedéves

számai, Hála József és Máté György szerkesztésében. A *Néprajzi Értekezések* és a nemzetiségi sorozataink pedig újabb kötetekkel gazdagodtak.

Bodó Sándor megállapította, hogy a Társaság az *Alapszabálynak* és az *Ügyrendnek* megfelelően működött. Rendszeresen megtartotta a választmányi üléseket és az éves közgyűlést. Végül az elnök reményét fejezte ki, hogy a Néprajzi Múzeum tervezett új épülete méltó otthona lesz az intézménynek.

Második napirendi pontként Kemecsi Lajos ismertette főtitkári jelentését. A beszámoló bevezetőjében hangsúlyozta a működési tevékenység finanszírozásával kapcsolatban a kiszámíthatóság hiányából adódó kihívásokat. A 2018-ban is működő célzott miniszteri támogatás és az aktív tagsági tevékenység együttes hatása révén volt biztosítható a sikeres működőképesség. Ebben az esztendőben is elengedhetetlenül fontos volt az MTA, az NKA, valamint az MMA támogatása.

Megemlékezett mindazon kollégánkról, akik 2018–2019-ben hunytak el. Ugyanezen időszakban sok kiváló tagtársunk részesült elismerő szakmai és állami kitüntetésekben, név szerint is felsorolta őket a beszámoló.

A Társaság irodája továbbra is a Néprajzi Múzeum 25-ös szobájában működik. 2018 során a titkársági feladatokat Kalina Veronika és Horváthné Mahlmeister Zsuzsa végezték. A titkárság munkájában további változások következtek be 2019 márciusában, így ma két új munkatárs: Horváth Iringó és Horváth Kinga segíti az ügyintézkést.

A korábbi évek gyakorlatához igazodva folyt 2018-ban az MNT honlapjának a működése, illetve az elektronikus hírlevelek terjesztése. A felvételüket kérő új társasági tagok száma 12 fő. A tényleges, aktív tagsága meghaladta 2018-ban a 300 főt. Ezen tagok mellett további közel háromszáz, tevékenységüket értékelve leginkább pártoló tagként minősíthető személy is kapcsolódik szervezetünkhöz. Adatbázisunkban összesen 1946 nyilvántartott személy szerepel.

A 2017-ben létrehozott Kádár László Mongolisztikai Kutatásért Alap működését, a támogatandó kutatások kijelölését szakértő tanácsadó testület segítette és megvalósultak az első sikeres pályázatok is, teljes összhangban az alapító által megfogalmazott elvárásokkal.

A főtitkári beszámoló részeként Kemecsi Lajos röviden összefoglalta a társasági rendezvényeket. A 2018-as évben mintegy 20 saját programon és 5 további nagyobb rendezvényen szerepelt a Társaság, vagy voltunk azok társ-szervezője.

A választmány 2018-ben 3 alkalommal tartott ülést, ezek jegyzőkönyvei betekintésre hozzáférhetők. Ezeken kívül a vezetőség többször is összeült pályázatok, folyóiratok szerkesztése kapcsán.

A Társaság kiadványai közül megemlítette, hogy az *Ethnographia* az MTA BTK NTI segítségével, az MTA és az NKA támogatásával jelenik meg. 2018-ban is NKA pályázati támogatással jelentek meg a *Néprajzi Hírek* számai. Székely András Bertalan szerkesztő munkája révén a nemzetiségi sorozat-

tok újabb kötetei; továbbá a Turai Tünde szerkesztette *Néprajzi Értekezések* sorozat 7. kötete is 2018-ban került ki a nyomdából az MTA és az NKA támogatásával.

A beszámoló végén az anyagi helyzet áttekintése során újra kiemelte a nehézségeket, melyek abból fakadnak, hogy a Társaság nehezen jut hozzá a civil szervezetek működését célzottan támogató pályázati erőforrásokhoz. A számos szakmai program háttérét biztosító pályázatok adminisztratív előkészítése komoly megterhelést jelent a társasági munkatársak számára.

A Társaság működésének anyagi alapjait az MTA, az Emberi Erőforrások Minisztériuma, az NKA és az MMA által, pályázatok révén elnyert forrásokkal biztosíthattuk. További bevételeink tagdíjbefizetésből, kiadványaink értékesítéséből és az szja 1%-nak felajánlásából származtak. Végül megköszönte mindazok támogatását, közreműködését, akik hozzájárultak a Magyar Néprajzi Társaság törekvéseinek megvalósulásához, működőképességünk fönntartásához.

A közgyűlés egy tartózkodással elfogadta a jelentést.

Harmadik napirendi pontként a Társaság kitüntetéseinek a kiosztására került sor. Bodó Sándor elnök felkérte a titkárokat a laudációk ismertetésére.

A Magyar Néprajzi Társaság kitüntetettjei a következők. *Györffy István-émlékérem*: Barna Gábor; *Ortutay Gyula-émlékérem*: Landgraf Ildikó; *Jankó János-díj*: Bednárík János; *belföldi tiszteleti tag*: Kocsis Károly; *Sebestyén Gyula-émlékérem*: Kovácsné Mucza Judit, Császár Orsolya és Katona Katalin; *Pro Ethnographia Minoritatum Emlékérem*: Balogh Balázs, Fülemlé Ágnes.

Negyedik napirendi pontként a közhasznúsági jelentést Vass Erika pénztáros olvasta fel. A jelentés ismertette a Társaság anyagi helyzetét, a pályázati támogatásokat, az aktuális gazdasági erőforrásokat. Megállapította, hogy a Társaság közhasznúsági céljának eleget téve látta el feladatait.

A jelentést a közgyűlés egyhangúan elfogadta.

Az ötödik napirendi pontként a Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság jelentését Lukács László számvizsgáló olvasta fel. Megállapította, hogy a bizottság mindent rendben talált költségvetési és közhasznúsági szempontból is.

A jelentést a közgyűlés egy tartózkodással elfogadta.

Hatodik napirendi pontként Kemecsi Lajos beszámolt az MTA Néprajztudományi Bizottsággal közösen megrendezett *A néprajztudomány helyzete és jövője* című konferencia eddigi üléseiről és a közeljövőben megrendezésre kerülő események tervezett témáiról.

Hetedik napirendi pontként Barna Gábor és Landgraf Ildikó kitüntettek megtartották előadásukat.

Nyolcadik napirendi pontként Bodó Sándor elnök zárszavában megköszönte a résztvevők munkáját és bezárta az ülést.

Budapest, 2019. május 22.

BODÓ SÁNDOR
elnök

BÁTI ANIKÓ
jegyzőkönyvvezető

FILEP ANTAL
jegyzőkönyv-hitelesítő

SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
jegyzőkönyv-hitelesítő

II. Elnöki megnyitó

Tisztelt Közgyűlés, kedves Tagtársak!

A Magyar Néprajzi Társaság mai, 131. közgyűlésén jelenlévő tagjainkra a hosszú és szünet nélkül folytatott tevékenység által kialakított, hagyományos feladatok vártak ránk. Közgyűlésünk alkalmat ad az elmúlt esztendő eredményeinek, teljesítményének áttekintésére, amit főtitkárunk beszámolója összefoglal.

Előjáróban azonban szükséges megállapítani, hogy Társaságunk munkája a tárgyi feltételek tekintetében az elmúlt esztendő során inkább nehezedett, mintsem javult. Ennek okaként – mint ezt valamennyien tudjuk – említenem kell, hogy életünk fontos, meghatározó színtere, a Néprajzi Múzeum bezárásra kényszerült. Tették ezt az intézmény vezetői annak az eseménysornak természetes velejárójaként, hogy előbb-utóbb új, igazán korszerű otthonba költözhetnek. Ezt az eseményt persze megelőzi egy jelentős csomagoló munka. Az elmúlt hét egyik eseménye éppen a múzeum raktár- és restauráló bázisának átadása volt, amelybe később, minden feltétel biztosítása után a gyűjtemények áthelyezhetők. Aki költöztetett múzeumi gyűjteményt, méltányolni tudja, hogy az előkészületek, majd a költöztetés, az új feltételek kialakítása, az új otthonban a berendezkedés, új állandó és időszakos kiállítások megvalósítása mindmennyi embert próbáló munkafeladat. Kívánunk mindannyiuknak erőt és kitartást a feladatok jó színvonalú teljesítéséhez. A tervek megvalósítását követően a Néprajzi Társaság számára is megfelelő feltételek állnak majd rendelkezésre. Az eddigi és a jövőbeni támogatásért, segítségért a Magyar Néprajzi Társaság köszönetét szeretném kifejezni a Néprajzi Múzeum vezetőinek és munkatársainak.

Ezzel együtt megállapíthatjuk, hogy a 2018/19-es év során tartalmas, eredményes munkát folytattak Társaságunk tagjai.

Az egyik, talán a legfontosabb feladatunknak azt tartom, hogy a Társaság által elindított és az MTA Néprajztudományi Bizottsága által továbbvitt és szervezett konferenciasorozat elindult. *A néprajztudomány helyzete és jövője* címet viselő eszmecsere keretében eddig 2018 novemberében és 2019 áprilisában két konferenciára, két témakör megvitatására került sor, tagjaink aktív részvételével. Rövidesen a harmadik témakör, a néprajztudomány és a közgyűjtemények helyzetét értékeli szakmatársaink.

Társaságunk a szakág egyik kiemelkedő személyiségére, Jankó Jánosra emlékezett 2018 május végén születése 150. évfordulója alkalmából. Az előadók, Paládi-Kovács Attila, Balassa M. Iván, Kemecsi Lajos új ismeretekkel gazdagították kiváló néprajztudósunk pályaképét. A közelmúltban elhunyt Szilágyi Miklós tiszteleti tagunk előadásában pedig olyan, különleges nézőpontú kérdést is boncolt és mérlegelt, hogy a névadó mester, munkássága alapján vajon hány *Jankó János-díjat* kapott volna a Néprajzi Társaságtól.

Szakosztályaink a szervezőmunka új helyzetéhez, a helykereséshez is igazodva több jeles konferenciát szerveztek. Az Anyagi Kultúra Szakosztály Szegeden *A bolgárkertészek öröksége Kelet-Európában* címmel, a Folklór Szakosztály *Emlékek, szövegek, történetek – Női folklór szövegek* címmel rendezett konferenciát, ill. interdiszciplináris nemzetközi konferenciát. Több szakosztály tudományterületük frissen megjelent kötetéről tartott könyvbemutatót. A Néprajzi Gyűjtő Szakosztály a Kárpát-medence teljes karéjában élő tagjai számára rendezett Szántódon 2018 nyarán Tradíció-tábort, majd 2019. május 11-én a számunkra – mondhatni kultikus – Könyves Kálmán körút 40-ben tartott pályázati eredményhirdetést és előadássorozatot. (Hozzátehetem, néhány jeles tagtársunk áldozatos munkával segíti a Gyűjtő Szakosztály munkáját, köszönet érte!)

Fontosnak tartom a közgyűlést arról tájékoztatni, hogy az elmúlt egy év során is folyamatosan és többnyire határidőre jelentek meg a Néprajzi Társaság kiadványai. Elkészültek az *Ethnographia* 2018-as számai, a 2019. évi első szám, s nyomdában van a második szám is. A *Néprajzi Hírek* 2018. évi négy száma elkészült. A *Néprajzi Értekezések* sorozatban Sedlmayr Krisztina és Bági Anikó kötetei jelentek meg 2018-ban. Utóbbi kötete aktuális kérdést jár körbe. Címe is jelzi: *Mai menü – néprajzi tanulmányok a változó táplálkozás-kultúráról*. A hazai nemzetiségi kutatások újabb eredményeit pedig négy kötet adta közre.

Ezzel a Magyar Néprajzi Társaság 131. közgyűlését megnyitom.

BODÓ SÁNDOR
elnök

III. A Társaság kitüntettjei

Györffy István-emlékérem

Barna Gábor

A Magyar Néprajzi Társaság által adományozandó *Györffy István-emlékéremre* 2019-ben Barna Gábort, a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének egyetemi tanárát terjesztjük elő.

Barna Gábor hazai viszonylatban az egyik legszélesebb külföldi kapcsolatrendszerrel bíró néprajzkutató, aki az elmúlt évtizedek alatt számos, nemzetközi szinten is figyelemre méltó konferenciát, tudományos tanácskozást szervezett. 1999-től 2006-ig a SIEF népi vallásosság, 2000-tól 2015-ig pedig az etnokartográfiai munkacsoport elnöki tisztét töltötte be. 2008-ban az 1838-ban alapított, legrégebb finn tudományos akadémia, a Societas Scientiarum Fennica külföldi tagjai közé választotta. 1991–2015 között a Magyar Tudományos Akadémia néprajzi folyóiratának, az *Acta Ethnographicának* szerkesztője. Bálint Sándor nyomdokain haladva a hazai népi vallásosság kutatásában az elmúlt évtizedekben meghatározó szerepet vállalt, számos monográfiát készített a témában. Szegeden vallási néprajzi kutatóműhelyt hozott létre, amely nemzetközi szinten is komoly eredményeket mutatott fel. Személyi bibliográfiája 1967–2019 között számos önálló kötetet, több mint félszáz könyvszerkesztést és mintegy félezer magyar és idegen nyelven publikált tanulmányt, közleményt tartalmaz. Az MTA doktora címet 2007-ben szerezte meg.

Kezdeményező munkájának köszönhetően indulhatott el Szegeden a 2008–2009. tanévtől a Történelemtudományi Doktori Iskola Modernkor alprogramjába csatlakozva a néprajzi doktori képzés. 2013-ban vezetésével alakult meg az MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport.

Kiemelkedő kutatói, iskolateremtő oktatói munkája, oktatás- és tudományos szervező tevékenysége alapján Barna Gábornak eddigi munkássága alapján a díj odaítélését felelősséggel ajánljuk!

Jankó János-díj

Bednárík János

Bednárík János 1985. május 24-én született Budapesten. A Budapesti Piarista Gimnáziumban érettségizett, majd az ELTE Bölcsészettudományi Karán végezte tanulmányait német–néprajz szakon, és szerzett mindkét tantárgyból bölcsész, illetve szaktanári képesítést. 2012–2015-ig az ELTE Európai Etnológiai programjának volt hallgatója, *Egyház és helyi társadalom a 19. század*

második felében a Buda környéki falvakban című bölcsészdoktori dolgozatát 2018-ban *summa cum laude* minősítéssel védte meg. 2014-ben került fiatal kutatói ösztöndíjjal az MTA BTK Néprajztudományi Intézetébe, ahol *Integráció és identitás – Kitelepített magyarországi németek három generációjának németországi beilleszkedése és kötődései* című tudományos programján dolgozott. Még doktori ösztöndíja alatt csatlakozott az intézet *Hármas határok vizsgálata* OTKA- (NKFIH) programjához, amelyben annak lezárulásáig (2017) tevékenykedett. Az intézet 2017–18-ban segédmunkatársként, majd az utóbbi időben szerződötetett munkatársként alkalmazza. Feladata a Múzeum-Digitár számára az intézeti adattár digitális katalógusának létrehozása, online közzététele, illetve ennek a folyamatnak a szakmai felügyelete. 2014–2015 közt részt vett az MTA BTK keretében működő Vidéktörténeti Munkacsoport és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága közös kutatásában, a *Politikai hatalomváltás és társadalmi tapasztalat, 1944–1945 – regionális vizsgálatok* témakörében. 2018-ban indult el az ELTE BTK Néprajzi Intézetében Bárh Dániel vezetésével a Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport, amelynek *Alsópapság a 18–20. századi lokális közösségekben Magyarországon és Erdélyben* című kutatásában Bednárík János főállású tudományos munkatársként vesz részt.

Több ízben kutatott ösztöndíjjal Németországban (Freiburg im Breisgau, Heidelberg). Nyelvtudását szakfordítóként is kamatoztatja, számos magyar nyelven készült tudományos tanulmányt ültetett át németre.

Generációjának kiemelkedő képviselője, kiváló kutató és rendszerező elme, a magyar néprajztudomány, a vallástörténet, a történeti néprajz és a kisebbségkutatás terén már eddig is maradandót alkotott. A Magyar Tudományos Művek Tára 32 (köztük 22 tudományos) publikációját tartja számon, amelyre már eddig is 11-en hivatkoztak. Doktori disszertációjáról a bírálóbizottság megállapította, hogy „*A megújuló történeti néprajz komplex módszertanával készült, alapos és friss szemléletű munka, amely rendkívül kiterjedt forrásfeltárás és -elemzés, illetve a nemzetközi szakirodalom értő felhasználása révén a plébánosok működésén, szerepén keresztül a 19. századi falusi közösségek mindennapi életének eddig kevésbé vizsgált oldalát világítja meg. Dolgozata nemcsak a néprajztudomány, hanem a társadalomtörténet, az egyháztörténet, valamint a modern helytörténet szempontjából egyaránt példaértékű és tanulságos.*” Tudományos munkásságán kívül könyvsorozatokot szervez és szerkeszt, portréfilmeket készít kitelepített németekről és számos ismeretterjesztő előadást tart. Munkabírása, igényessége példaértékű. S végül, de nem utolsósorban 2018 májusában megválasztották a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztálya titkárának. E funkciójának is köszönhetően részt vesz a társaság munkájában, és segédkezik a szakosztályi programok szervezésében.

Mindezek fényében jó szívvel ajánljuk Bednárík Jánost *Jankó János-díjra*.

Ortutay Gyula-emlékérem

Landgraf Ildikó

Landgraf Ildikó 1966-ban született Budapesten. Tanulmányait az ELTE-n végezte, történelem–finn–néprajz szakon diplomázott. 1991-ben került TMB-ösztöndíjasként az MTA Néprajzi Kutatóintézetébe, amelynek ma tudományos főmunkatársa.

Pályakezdésétől az epikus népköltészet iránt érdeklődik: előbb a finn epikus énekekkel, majd a magyar történeti mondákkal, s a paraszti történelem-szemlélettel kezdett foglalkozni. Kandidátusi értekezését az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc, valamint a Habsburg uralkodócsalád magyar folklórjáról írta. Érdeklődése kiterjedt az első világháború emlékének néphagyományban való megjelenésére, és a propaganda folklórra gyakorolt hatására is. Korábban ismeretlen források bevonásával egyebek mellett a Vikár Béla és a Katona Lajos munkásságáról kialakult képet árnyalta. Több mondagyűjteményt is összeállított, sajtó alá rendezett. A kortárs kultúra jelenségei felé is kutatói figyelemmel fordul, így például terepmunkát végzett Gyimesközéplokon, valamint több vajdasági településen is, egyaránt vizsgálva a népi kéziratokat és a szóbeli visszaemlékezéseket. Munkásságában szóbeliség és írásbeliség, a paraszti folklór és a tömegkultúra, a sajtó és a populáris irodalom közti kapcsolatok vizsgálata meghatározó szerepet játszik, a hangsúlyt a folyamatokra és a kölcsönhatásokra helyezi, s dinamikus, nem pedig statikus, egymástól elkülönülő rendszerekként látja a modern kor médiavilágát. Inspiráló kutatásaival számos fiatal szakember számára nyitott utat hasonló témák felé.

Landgraf Ildikó holisztikusan szemléli a néprajztudományt, s ezen belül szűkebb szakterületét, a folklorisztikát. Számára a legfontosabb feladat az elmélyült kutatások mellett az értékek mentése, a folyamatok értelmezése, s a tudomány eredményeinek prezentálása. Kitüntetett szerepe volt az emlékérem névadója, Ortutay Gyula kéziratok hagyatéka egyes tételeinek megmentésében és közgyűjteményekbe juttatásában. Az Ortutay-hagyatékából előkerült néhány unikális, eddig ismeretlen dokumentum, gyűjtési napló, fényképfelvétel, az ezekből az intézet könyvtárában készített kiállítás is Landgraf Ildikó érdeme volt, az ötlettől a megvalósításig. Számos tanulmánykötet, konferenciakiadvány, évkönyv szerkesztője, és korábban évekig dolgozott Szilágyi Miklós munkatársaként az *Ethnographia* folyóirat szerkesztésén is. Különböző szakmai bizottságokban, testületekben játszik szerepet a Magyar Néprajzi Társaságtól az MTA közgyűléséig, ahova idén nem akadémikus képviselővé választották.

Az utóbbi évtizedben egyre fontosabbá vált pályáján a tudományszervezés: az MTA BTK NTI tudományos titkáráként, majd a Folklór Témacsoport vezetőjeként feladatait rendkívül lelkiismeretesen és az általa képviselt kutatóközösség megalégedésére végzi. Nyelvtudásának köszönhetően kezdettől részt vállal a szakma nemzetközi kapcsolatainak kiépítésében, elsősorban

finn, majd délszláv területen, kitekint a szakmai utánpótlásra (fiatal tehetségek felkutatása, mentorálása). Elhivatottsága és munkaszeretete köti az önkéntes gyűjtőkhöz is, az utóbbi években e mozgalom egyik motorja, pályázatok lebonyolítója, háttéranyagok szerzője.

Landgraf Ildikó nem csupán az egyik legkiválóbb magyar folklorista: életútja kiemelkedő szakfolklorisztikai eredményein túl a néprajztudomány önzetlen szolgálatának, a szakmai közösségek kiépítésének és működtetésének példája is. Írásainak újító szemlélete, tudományos életben elfoglalt megkerülhetetlen helye, a következő generációk kinevelésében nyújtott elévülhetetlen érdemei miatt javasolja a szakmai közösség számára az *Ortutay Gyula- emlékérem* odaítélését.

Belföldi tiszteleti tag

Kocsis Károly

Kocsis Károly Szolnokon született 1960-ban. Az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetének igazgatója, a Miskolci Egyetem Műszaki Földtudományi Kara Földrajzi Intézetének intézetigazgató egyetemi tanára. Szűkebb szakterülete a társadalomföldrajzban belül elsősorban az etnikai, a népesség- és vallásföldrajz. Iskolateremtő tudós, az etnikai földrajz mint diszciplína meghonosítója Kelet-Közép-Európában. Meghatározta az új tudományág helyét a földrajz rendszerében, definiálta kutatási módszertanát, adatbázisát, modellezte az etnikai keveredés folyamatát, új ábrázolási módszereket vezetett be az etnikai kartográfiában. 2010-ben választották az MTA levelező tagjának, 2016 óta rendszeres tagként munkálkodik a társadalomföldrajz területén.

A néprajzhoz munkássága számos ponton kapcsolódik. Már maga az, hogy az 1990-es években sikerült a honi társadalomföldrajzban a Kárpát-medencei térszemléletet elfogadtatni, a néprajzkutatók ilyen irányú erőfeszítéseit támogatta. A magyar kisebbségek lakta területek etnikai térszerkezetének időbeli (fél ezredévre kitekintő) változását feltáró és térképeken is közreadott munkái nagy segítséget nyújtanak a történeti néprajz művelői számára. A magyar néprajzkutatásba közvetlenül is bekapcsolódva ő készítette el a *Magyar néprajz nyolc kötetben* kézikönyvsorozat I. 1. kötete számára *A magyar népesség története, a Kárpát-medencei etnikai térszerkezet történeti alakulása* című fejezetet. A Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága vezetőjeként különös gondot fordít a Kárpát-medencei magyar néprajzkutatók kapcsolódására a honi tudományos élethez.

Pro Ethnographia Minoritatum Emlékérem

Balogh Balázs és Fülemile Ágnes

Az emlékérem leírásában olvasható, hogy egy évben két személy kaphatja meg ezt a kitüntetést. Ezúton szeretnénk azt a lehetőséget megragadni, hogy egyszerre terjesszünk fel két olyan néprajzkutatót, akik külön-külön, de munkásságuk együttes, közös szeptetét illetően is messzemenőkéig megérdemlik ezt a kitüntetést. Nemcsak a civil, de tudományos életükben is szorosan együttműködnek, amelyet számos tanulmány és két közös (az angol nyelvű verziót illetően még sajtó alatt levő) monográfia tanúsít.

Balogh Balázs munkássága korai szakaszában a magyarországi nemzeti ségek, elsősorban a magyarországi és Magyarországról kitelepített németek, a 2000-es években pedig az Amerikai Egyesült Államokban élő magyar diaszpóra társadalomnéprajzával foglalkozott. 1991 és 1993 közt a Bajor Állam Kultuszminisztériuma, illetve a Herder-ösztöndíj segítségével kutatta a kitelepített németek kultúráját. Identitásvizsgálatot végzett a magyarországi Pusztavámon és az innen Geretsriedbe telepített németek közt. Amerikában több évet töltött, és ezek során végzett hosszabb-rövidebb terepmunkát a keleti part és Pennsylvania magyar közösségeiben. Oroszlánrésze volt abban, hogy a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum egy amerikai *burdosházzal* gazdagodott. Fülemile Ágnes bloomingtoni egyetemi tanárként, illetve a Balassi Intézet New York-i Kulturális Központjának igazgatójaként segítette kutatásait, és mindkét funkciójában szívén viselte az amerikai magyar diaszpóra érdekeit.

Balogh Balázs és Fülemile Ágnes munkásságában a közös halmazt az erdélyi, kalotaszegi közösségek kultúrájának feltárása jelenti, elsősorban társadalomnéprajzi és történeti néprajzi elemzések révén. Összesen másfél évet töltöttek a szűkebb értelemben vett Kalotaszegen, illetve a környező falvakban. Több mint 70 településen dolgoztak, és fél éven keresztül igazi antropológiai, állomásozó terepmunkát végeztek a kalotaszegi Nyárszón, ahol munkásságuk révén nemcsak a tudomány, hanem a helyi közösség is gazdagodott (pl. játszótér építése). Közösén szervezték 2006-ban a kalotaszegi Zsobokon az utóbbi évek egyik legjelentősebb diaszpórakonferenciáját, amelynek tanulmányai nemcsak magyar, hanem angol nyelven is megjelentek.

A fenti, szinte csak jelzésértékű összesítés is jól mutatja, hogy Balogh Balázs és Fülemile Ágnes méltó a Magyar Néprajzi Társaság *Pro Ethnographia Minoritatum Emlékérmére*.

További erősítésként álljanak itt néhány közös munka adatai: Balogh Balázs, Fülemile Ágnes: *Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen. Fejezetek a regionális csoportképzés történeti folyamatairól*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004. 274 o.; Balogh Balázs, Fülemile Ágnes: *Egy kapufaragó székely Pennsylvániában*. In Jakab Albert Zsolt, Kinda István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi

Társaság, Székely Nemzeti Múzeum, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 2015. 261–273.; Balogh Balázs, Fülemile Ágnes: Jelenlét, kapcsolattartás és terepmunka módszerek a változó Kalotaszegen. In Jakab Albert Zsolt, Vajda András (szerk.): *Változó ruralitások. A vidékiség mai formái*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2019. 31–60.

Sebestyén Gyula-emlékérem

Császár Orsolya

Császár Orsolya 1988-ban született Szegeden, jelenleg Békéscsabán él. A Szegedi Tudományegyetemen marketing és régészet alapszakot végzett, és ott ismerkedett meg a néprajzi gyűjtések módszertanával. Dolgozott a gyulai Erkel Ferenc Múzeumban, önkéntesként a szentesi Koszta József Múzeumban, ahol alkalma nyílt belemenni a múzeumok világába. 2014-ben elvégezte Békéscsabán a népi játszóházi foglalkozásvezető képzést.

2015-ben a Békés Megyei Népművészeti Egyesület munkatársa volt, a beosztásában értékes kapcsolatokat alakított ki a kortárs népi iparművészet és régi mesterségek művelőivel. E tapasztalatait 2016-ban egy békéscsabai közösségi házban kamatoztatta játszóházak és kreatív baba-mama foglalkozások tartásával. Jelenleg a békési Kecskeméti Gábor Kulturális Központban dolgozik mint marketinges és szervező, de játszóházi foglalkozásokat továbbra is vezet.

A néprajzi gyűjtésbe az egyetemi és a múzeumi inspirációk mellett nagyszülei hatására kezdett a Nagykamaráson töltött gyermekkori emlékek fölidésével. 2015-ben nagyapja, egy falusi cipész életét és műhelyét írta meg a Tradíció-pályázat keretében, pályamunkájában. 2016-ban a 20. század második harmadának nagykamarási párválasztási szokásait mutatta be. Két katonatörténetet is benyújtott: *Katonaélet az ötvenes években* címmel nagyapja visszaemlékezését és naplóját adta közre, a másik a *Katonaemlékek a Horthy-rendszerből*. Különösen értékes forrásközlést jelent a közreadott katonanóták, dalok, emlékversek és humoros költemények gyűjteménye.

Katona Katalin

Katona Katalin Jászberény Tőtevény nevű külterületi részén született 1948-ban. Az egri tanárképző elvégzése után Farnos Rekettyés nevű részén a tanyasi iskolában kezdett tanítani. Ezután Kétpón tanított. *A tanyai élet virágzása és hanyatlása Jászberény-Homokon* című könyve 2009-ben jelent meg. 2017-ben Jászberény város *Sipos Orbán-díjjal* jutalmazta.

Katona Katalin munkájának középpontja szűkebb hazája, a homoki, a tőtevényi és az újerdei határrész történetének kutatása, megírása és azok átmenítése az utókor számára. Figyelemmel kíséri közvetlen környezete régi építmé-

nyeinek, köztük a népi építészet emlékeinek – mint pl. a homoki templom, a környékbeli kőkeresztek, a temető, a harangláb – állagát. Sokat fáradozik a tanyasi iskolák felújításán, hogy újra hasznosíthatóak legyenek a helyi közösség számára.

Katona Katalin hét pályamunkát nyújtott be a Tradíció Pályázatra, amelyek a jázsági tanyavilág egy-egy még föllelhető emlékét, jellegzetes elemét tárják fel (*Parasztgyerek; Minálunk, a tanyán; Gondolni egyet; Levelek a frontról egy diáklánynak; Porból lettél és porrá leszel; A fotó mögötti háborús fájdalom; 1956 a tanyán*).

Kovácsné Mucza Judit

Kovácsné Mucza Judit az egyeki Tárkányi Béla Könyvtár és Művelődési Ház könyvtárosa. Mindig is érdekelte a népi kultúra, nagy érdeklődéssel hallgatta nagyszüleit, környezete idősebb tagjait.

2013-ban elvégezte a népi játszóház-vezetői tanfolyamot Debrecenben, a Tímárházban, azóta rendszeresen tart népi kézműves foglalkozásokat. Két alkalommal szervezett hagyományőrző tábort, amit egyik Tradíció-pályázatában követendő pedagógiai mintaként meg is örökített. 2015-ben a pályázatra egy gazdag életű, alkotó szellemű festő asszony hányatott életének oral history típusú bemutatásával jelentkezett. További pályamunkáiban többek között Egyeken működő két vőfély élettörténetét írta meg, és dokumentálta tevékenységüket fénykép-, film- és hangzóanyaggal; megírta egy helyi szücsmeszter élettörténetét, majd közreadta egy egyeki család második világháborús levelezését és fönmaradt dokumentumait. Legújabb gyűjtése egy egyeki hímzőasszony életútját rögzíti, bemutatva, hogy a kiemelkedő hímzőtudása, tevékenysége milyen presztízst jelentett számára és miképpen jelöli ki a helyét szűkebb közösségében.

IV. Főtitkári jelentés

Tisztelt Közgyűlés!

Az elkövetkezőkben az *Alapszabálynak* és a társasági *Ügyrendnek* megfelelő módon főtitkárként számot kívánok adni a Magyar Néprajzi Társaság elmúlt esztendejéről. Bevezetőként tömören megállapíthatom, hogy az elmúlt esztendőben is többek önzetlen munkája tette lehetővé, hogy a Magyar Néprajzi Társaság működése eredményesnek ítéltető. Szinte már megszokott, hogy a

főtitkári beszámolóban a működési tevékenység finanszírozásával kapcsolatban hol hangosabb, hol halkabb jelzések szerepelnek, érzékeltetve a kiszámíthatóság hiányából adódó kihívásokat. Az leszögezhető, hogy a 2018-ban is működő célzott miniszteri támogatás és az aktív tagsági tevékenység együttes hatása révén volt biztosítható a sikeres működőképesség.

Tisztelt Közgyűlés!

Mielőtt tömören összefoglalnánk az elmúlt év legfontosabb eseményeit, hajtunk fejet azok emléke előtt, akik az eltelt esztendő során távoztak el tagjaink sorából. Tagtársaink halála nemcsak közvetlen családjuk és hozzátartozóik, hanem Társaságunk számára is fájó veszteség. Hagyományainkhoz hűen tisztelő megemlékezésünkbe azokat is belefoglaljuk, akik szakmánkkal szorosan érintkező szakterületeken tevékenykedtek.

2018-ban elhunytak: Bojtár Endre irodalomtörténész; Borbély Jolán etnográfus, néptáncutató, pedagógus; Dienes Erzsébet középiskolai tanár, nyelvtörténész, néprajzkutató; Fazekas Mihály tanár, a Nagykunság néprajzkutatója; F. Dózsa Katalin művészettörténész, muzeológus, egyetemi tanár; Kallós Zoltán kétszeres *Kossuth-díjas* néprajzkutató; Kovács Endre agrármérnök, Doroszló néprajzkutatója; Németh Balázs bécsi református lelkész, néprajzkutató; Tókéczki László történész; Rónay László irodalomtörténész, egyetemi tanár; Sebestyén Kálmán történész, művelődéstörténész; Szilárdfy Zoltán művészettörténész; Tóth Ferenc nyugalmazott múzeumigazgató, helytörténész, muzeológus; Ujváry Zoltán néprajztudós, a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének professor emeritusa; Vöő Imre helytörténész, néprajzi gyűjtő, múzeumalapító.

2019-ben elhunytak: Gulyás Éva, a szolnoki múzeum munkatársa, néprajzkutató; Szilágyi Miklós etnográfus, az MTA doktora, Társaságunk tiszteleti tagja.

Tisztelt Közgyűlés!

A Magyar Néprajzi Társaság tevékenységével szoros összhangban áll tagjainak szakmai elismertsége és elismerése. A Társaság saját díjainak és kitüntetéseinek jelentősége mellett fontosnak ítélem a tagjainkat elismerő különböző szakmai és állami kitüntetések is. Ennek megfelelően kérem, engedjék meg az utóbbi időszakban ilyen elismerésben részesült tagtársaink felsorolását:

2018-ban tüntették ki: Agócs Gergely etnográfus, népzeneész: *Magyar Arany Érdemkereszt*; Almási István népzeneutató, folklorista: *Nagy István-díj*; Barna Gábor néprajzkutató, egyetemi tanár: *A Magyar Érdemrend Tisztikeresztje*; Balogh Balázs néprajzkutató, az MTA BTK NKI igazgatója: *A Magyar Érdemrend Tisztikeresztje*; Borsos Balázs néprajzkutató: *A Magyar Érdemrend Tisztikeresztje*; Demeter Zsófia történész: *A Magyar Érdemrend*

Lovagkeresztje; Dyekiss Virág finnugrista nyelvész, folklorista: *Vértess Edit-díj*; Faragó Laura énekművész, népdalénekes: *Kossuth-díj*; Felföldi László néptánckutató: *A Magyar Érdemrend Tisztikeresztje*; Furu Árpád műemlékvédelmi szakmérnök, néprajzkutató: *Bányai János-díj*; Halász Péter agrármérnök, néprajzkutató: *Kőváry László-díj* és *A Magyar Érdemrend Lovagkeresztje*; Hoppál Mihály folklorista, samanológus: *Széchenyi-díj*; Hortiné Bathó Edit néprajzkutató, múzeumigazgató: *Magyar Arany Érdemkereszt*; Keszeg Vilmos néprajzkutató: *A Magyar Érdemrend Tisztikeresztje*; Korniss Péter fotóművész: *Prima Primiissima* díj; Kunkovác László fotóművész, néprajzkutató: *A Nemzet Művésze*; Limbacher Gábor néprajzkutató, múzeumigazgató: *Magyar Arany Érdemkereszt*; Lukács László néprajzkutató, egyetemi tanár: *A Magyar Érdemrend Tisztikeresztje*; Maróth Miklós orientalista akadémikus: *Corvin-lánc*; Pál-Kovács Dóra táncantropológus: *Junior Prima* díj; Pávai István népzene kutató: *Martin György-díj*; Ritoók Zsigmond klasszika-filológus akadémikus: *Corvin-lánc*; Romsics Imre néprajzkutató, múzeumigazgató: *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérem*; Sárosi Bálint néprajzkutató: *A Magyar Érdemrend Középkeresztje*; Veres Gábor néprajzkutató: *Honismereti Munkáért Emlékérem*; Virágné Szalontay Judit néprajzkutató: *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérem*.

Kitüntetettek 2019-ben: Bodó Sándor, az MNT elnöke: Pulszky Társaság Magyar Múzeumi Egyesület *Éri István-díj*; Fodor Pál történész, turkológus, az MTA BTK főigazgatója: *Széchenyi-díj*; Jakab Albert Zsolt néprajzkutató, a Kriza János Néprajzi Társaság elnöke: *Bányai János-díj*; Kelemen László zeneszerző, a Hagyományok Háza főigazgatója: *Erkel Ferenc-díj*; Kiss Jenő, az MTA rendes tagja, tiszteleti tag: *Széchenyi-díj*; Pál István „Szalonna” népzeneész: *Magyarország Érdemes Művésze*; Petrás Mária népdalénekes, keramikusművész: *A Magyar Érdemrend Tisztikeresztje*; Pócs Éva néprajzkutató folklorista, professor emerita: *Széchenyi-díj*; Pozsony Ferenc, az MTA külső tagja: *MTA Arany János-életműdíj*; Sipos János népzene kutató: *Szabolcsi Bence-díj*; Szvorák Katalin népdalénekes, előadóművész: *A Magyar Érdemrend Középkeresztje*; Vargyas Gábor egyetemi tanár, az MTA BTK NTI tudományos tanácsadója: *A Magyar Érdemrend Tisztikeresztje*; Viga Gyula néprajzkutató: *Kántor Mihály-díj*.

Tudományszakunk és Társaságunk számára is kiemelt jelentőségű, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 191. közgyűlésén Borsos Balázst, az MNT választmányi tagját az MTA levelező tagjává választották.

Gratulálunk és bízom, hogy nem maradt ki az örvendetesen gyorsan gyarapodó listáról senki, amennyiben igen, akkor azt kérem, hogy a *Néprajzi Hírek* szerkesztői vagy a Titkárság munkatársai felé jelezzék, s kiegészítjük a névsort.

Tisztelt Közgyűlés!

Az elmúlt évek tapasztalatai alapján a 2018-as esztendőről is tudható volt, hogy elkötelezett és kitartó munkát igényel a Magyar Néprajzi Társaság színvonalas működése érdekében. Kalina Veronika (2018 augusztusáig) és munkatársa. Horváthné Mahlmeister Zsuzsa végezték az év során a titkársági feladatokat. A titkárság munkájában további változások következtek be 2019 márciusában, amikor Mahlmeister Zsuzsa gyermeke megszületett, és így ma két új munkatárs (Horváth Iringó és Horváth Kinga) igyekszik megoldani a felmerülő problémákat és intézni a számos területen komoly energiákat igénylő kihívásokat. Ez alkalommal is kérem, hogy az ügyintézésben a tisztségviselők és tagtársaink fokozott együttműködéssel segítsék a titkársági munkatársak tevékenységét.

2018-ban újra Balog Zoltán, az EMMI akkori miniszterének támogatásával sikerült a szükséges finansziális háttérrel biztosítani a MNT számára. Ebben az esztendőben is elengedhetetlenül fontos volt az MTA, az NKA, valamint az MMA támogatása, melyek mellett a rendszeres tagdíjfizetések képezték a társasági tevékenység anyagi bázisát. 2018 végén Fekete Péter EMMI kulturális államtitkár külön támogatása is beérkezett, javítva az MNT működési háttérét.

A fentiekben röviden jelzett támogatásoknak köszönhetően 2018-ban sem került válságos gazdasági helyzetbe Társaságunk, mely tény – tájékozódva a szférában tapasztalható körülmények között – megítélésem szerint komoly eredményként értékelhető!

A fentiekben érzékeltetett feltételek közepette a Társaság szervezeti élete a hagyományainknak megfelelően számos rendezvényen, illetve a rendszeres választmányi üléseken szabályozott keretek között zajlott. A választmány 2018-ban 3 alkalommal tartott ülést, ezek jegyzőkönyvei nyilvánosak. Ezekon kívül a vezetőség többször is összeült aktuális pályázatok, személyi döntések, pályázati elszámolások vagy kiemelt programok előkészítésével kapcsolatosan.

A Magyar Néprajzi Társaság irodája továbbra is a Néprajzi Múzeum jelenlegi, Kossuth téri épületének földszinti 25-ös szobájában található. A közgyűjtemény új épületekbe költözésének programja természetes módon alakította 2018-ban a Társaság működését is. A választmányi és elnökségi üléseken, illetve az *Ethnographia* szerkesztőbizottsági ülésein kívül már más társasági nyilvános rendezvény nem volt megvalósítható a Kossuth téri épületben a csomagolási munkálatok miatt. Az aktuális kormányhatározatok szerint 2020 nyaráig működik jelenlegi helyén az intézmény. A társasági iroda további megfelelő működtetésével, a költözési feladatokkal kapcsolatban már zajlik az előkészítő tevékenység.

A korábbi évek gyakorlatahoz igazodva folyt 2018-ban a MNT honlapjának a működése, illetve az elektronikus hírlevelek terjesztése. A felvételüket kérő új társasági tagok száma 12 fő, amely az elmúlt esztendőben hasonló volt a korábbi időszakban tapasztaltakhoz. Az MNT tényleges, aktív tagsága meg-

haladta 2018-ban a 300 főt. Ezen tagok mellett további közel háromszáz, tevékenységüket értékelve leginkább pártoló tagként minősíthető személy is kapcsolódik szervezetünkhöz. Adatbázisunkban összesen 1946 nyilvántartott személy szerepel.

Még 2017-ben sor került egy nagylelkű örökhagyó szándékainak megfelelően a Kádár László Mongolisztikai Kutatásért Alap létrehozására a Magyar Néprajzi Társaságon belül. 2018-ban az alap működését, a támogatandó kutatások kijelölését szakértő tanácsadó testület segítette és megvalósultak az első sikeres pályázatok is, teljes összhangban az alapító által megfogalmazott elvárásokkal.

A főtítkári beszámoló részeként a társasági rendezvények rendkívül tömör összefoglalására nyílik csak lehetőség. A 2018-as évben mintegy 20 saját programunk volt és 5 nagyobb rendezvényen szerepeltünk, vagy voltunk azok társszervezői.

Rendezvények és szakosztályi élet

Az MNT számára kiemelt jelentőségű bevételszerzés mellett, szakmai tevékenységünk propagálását is szem előtt tartva, kiadványainkat rendkívül eredményesen árusítottuk az Országos Táncszínházalkozó és Kirakodóvásáron és a Múzeumok Majálisán is. Jelentős számú ülést, konferenciát, megemlékezést és könyvbemutatót szervezett Társaságunk a fővárosban és vidéken egyaránt. A szakosztályok aktivitása 2018-ban rendkívül változatos képet mutatott, egyértelműen vezetőik mozgósító erejét és kapcsolatrendszereik jellemzőit is tükrözve. Rendezvényeink közül kiemelkedik a novemberben az MTA Néprajztudományi Bizottsággal közösen megrendezett *A néprajztudomány helyzete és jövője I.* című konferencia, illetve a májusban a Magyar Nemzeti Múzeumban Jankó János születésének 150. évfordulója alkalmából szervezett emlékülés.

Az alábbiakban csak a legfontosabb szakosztályi tevékenységeket jelzem, az összes program és projekt megtalálható a társasági honlapon.

Az Anyagi Kultúra Szakosztály az év első negyedében két ülést tartott. Februárban *A Buda környéki kistáj sorsfordító évei* címmel az elsőt, majd márciusban a másodikat. Szintén a szakosztályhoz kötődik a novemberben Szegeden megrendezett, *A bolgárkertészek öröksége Kelet-Európában* címet viselő konferencia is.

A Folklór Szakosztály áprilisban az ELTE BTK Folklore Tanszékkal közösen folklorisztikai kerekasztal-beszélgetést tartott hiedelemszövegek témában. Októberben *Emlékek, szövegek, történetek – Női folklórszövegek* címmel konferenciára került sor. Az év folyamán a szakosztály több könyvbemutatóval is gyarapította a programok sorát.

A Film- és Fényképeszeti Szakosztály szervezésében 2018 novemberében Mohay Tamás tartott előadást *A fényképezőgép két oldalán – avagy merre húz az objektív?* címmel.

A Társadalomnéprajzi Szakosztály a *Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár* könyvsorozat köteteinek bemutatóját, illetve a hozzá kapcsolódó, OTKA-támogatással megvalósult kutatás eredményeinek ismertetését szervezte meg szeptemberben, majd novemberben Bárh János új kötetét mutatták be.

Az egész évben kiemelkedően aktív Néprajzi Gyűjtő Szakosztály több rendezvénye közül az VI. Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázat meghirdetését emelném ki. A pályázatra 30 pályamű érkezett régi és új pályázóktól, melyek értékelésére 2018. május 12-én az VI. Tradíció Ünnepélyes Eredményhirdető Konferencia és Kiállítás keretei között került sor az ELTE Tanító- és Óvóképző Kar épületében. Mindezek után kihirdetésre került a VII. Tradíció Pályázat is. A sikeres tevékenységben meghatározó a szakosztály vezetőségének, hangsúlyosan Paál Zsuzsannának a szerepe, de kiemelt köszönet illeti kollégáit: Barsi Gizellát, Benyhe Zsuzsannát, Devecsei Ildikót, Landgraf Ildikót, Tasnádi Zsuzsát, Tátrai Zsuzsannát és Vasvári Zoltánt is.

A Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztályának rendezvényei elsősorban a megjelentett kötetekhez kapcsolódó könyvbemutatók voltak az év során.

Végül, de nem utolsósorban, Városnéprajzi Szakosztályunk tevékenységéhez szorosan kötődik a Juhász Katalin által szerkesztett, Leskó-Dely Tercia *Rákoskeresztúri Kincsesláda* című folklórkötetének a megjelentetése.

A Magyar Néprajzi Társaság kiadványai

Az MNT nagy hagyományú folyóirata, az *Ethnographia* Viga Gyula, és munkatársai, Bádi Anikó és Juhász Katalin szerkesztésében az MTA és az NKA támogatásával jelenik meg. A szerkesztőség és a szerkesztőbizottság szoros együttműködése révén a folyóirat, mind a 4 száma példászerű pontossággal időre megjelent a 2018-as esztendőben is. A szerkesztésben érintett kollégák elkötelezett és következetes munkájának eredményeként a postai terjesztés szigorú feltételeit is teljesítve látnak napvilágot a folyóirat számai. Messze-menően indokolt hangsúlyozni, hogy a szerkesztőség eredményes munkáját érdemben segítette az MTA BTK NTI.

2018-ban is NKA pályázati támogatással jelentek meg a *Néprajzi Hírek* Hála József és Máté György által gondosan szerkesztett számai, továbbra is közreadva a gazdag és kiterjedt szakmai tevékenység eredményeit.

Székely András Bertalan sorozatszerkesztő és az egyes kötetek szerkesztői áldozatos munkájának köszönhetően a nemzetiségi sorozatok újabb 4 kötet is megjelent az év során:

- *Magyarországi németek néprajza* 33.;
- *Magyarországi horvátok néprajza* 16.;

- *Magyarországi szlovének néprajza 7.*;
- *Válogatás a magyarországi nemzetiségek köteteiből 8.*

A tavalyi év egyik hangsúlyos eredményeként értékelem, hogy MTA pályázati támogatással megjelent a *Néprajzi Értekezések 7.* kötete, Mohay Tamás szerkesztésében (Sedlmayer Krisztina: *A modern háztartás születése. Változó stratégiák, változó gyakorlatok az 1930-as években Magyarországon*). A megbízható rendszerességgel gyarapodó sorozat – melynek sorozatszerkesztője Turai Tünde – messzemenően betölti az MNT által megfogalmazott célját, az értékes PhD-disszertációk színvonalas publikálását. Örömmel tájékoztatom a tisztelt közgyűlést, hogy frissen érkezett az értesítés a sorozat következő kötetének pályázati támogatásáról.

A Magyar Néprajzi Társaság anyagi helyzete

Az MNT anyagi helyzetére már röviden utaltam. A társasági működés feltételeinek biztosítását megítélésem szerint továbbra is nehezíti, hogy a számunkra elérhető pályázati struktúra már hosszú ideje nem működik kiszámítható és megbízható módon. Az év során megvalósuló szakmai program háttérét biztosító pályázatok adminisztratív előkészítése rendkívül idő- és energiaigényes és komoly megterhelést jelent a társasági és szakosztályi munkatársak számára.

A Néprajzi Társaság működésének anyagi alapjait az MTA, az Emberi Erőforrások Minisztériuma, az NKA és az MMA által, pályázatok révén elnyert forrásokkal biztosíthattuk az év során. További bevételeink tagdíjbefizetésből (340 700 Ft), kiadványaink értékesítéséből (447 677 Ft) és a szja 1%-nak felajánlásából (100 860 Ft) származtak. A közhasznúsági jelentés és a pénztáros beszámolója további pénzügyi részletekről is tájékoztatást ad.

Tisztelt Közgyűlés!

A fenti, a 2018-ban elért eredményeket és a problémákat – illetve korszerű menedzserszemlélettel fogalmazva: a kihívásokat is – érzékeltetni kívánó főtitkári beszámoló zárásaként hangsúlyosan megköszönöm mindazok segítségét, támogatását és közreműködését, akiknek önzetlen tevékenysége és szakértelme hozzájárult a Magyar Néprajzi Társaság törekvéseinek 2018-as évi megvalósulásához!

Tisztelt Közgyűlés!

Kérem beszámolóom elfogadását!

Budapest, 2019. május 22.

KEMECSI LAJOS
főtitkár

V.

**A Magyar Néprajzi Társaság közhasznúsági jelentése a 2018. évről
Tartalmi beszámoló**

A Magyar Néprajzi Társaság 2018-ban *Alapszabály*ának megfelelően, annak célkitűzéseit figyelembe véve, a választmány által megtárgyalt és elfogadott program és költségvetés alapján működött.

Működési célú támogatást a Magyar Tudományos Akadémia (920 000 Ft) és a Magyar Művészeti Akadémia (500 000 Ft) biztosított. Emellett a Magyar Tudományos Akadémia (3 945 000 Ft), a Nemzeti Kulturális Alap (3 547 781 Ft), valamint az Emberi Erőforrások Minisztériuma (3 401 750 Ft) által kiírt pályázatokon elnyert támogatások növelték a bevételt. (A pályázatok révén elnyert anyagi forrás az előző évhez képest jelentős növekményt jelent.) Bevételeinket tovább gyarapították a befizetett tagdíjak (340 700 Ft), továbbá a kiadványértékesítésből befolyt összeg (447 677 Ft).

Szervezetünk a tárgyidőszakban 2 fő munkavállalót foglalkoztatott, valamint megbízási szerződéssel többen is végeztek tevékenységet Társaságunknál. A részükre kifizetett bérköltség 3 074 848 Ft, illetve az azok után megfizetett adók és járulékok összege 1 058 287 Ft volt. Az iroda munkáját 10 önkéntes segítette.

A Társaság folyószámláján a 2018. december 28-i banki kivonat szerint: 17 968 841 Ft, a házi pénztárában a 2018. december 31-i jelentést követően 200 780 Ft található.

A Társaság 2018-ban is folytatta néprajzi tematikájú rendezvények szervezését, különösen a szakosztályi programok tekintetében, valamint kiadványainak megjelentetését: az *Ethnographia* és a *Néprajzi Hírek* soron következő számai kiadásra kerültek. A *Néprajzi Értekezések* sorozata is új kötettel gyarapodott.

Összességében megállapítható, hogy Társaságunk a létesítő okiratában meghatározott közhasznú tevékenységét a tárgyévben közhasznú céljának megfelelően látta el.

A számviteli beszámoló a szervezet gazdálkodásáról, vagyoni, pénzügyi és jövedelmezősége helyzetéről megbízható és valós képet mutat.

Tisztelt Közgyűlés!

Kérem a beszámoló elfogadását!

Budapest, 2019. május 22.

VASS ERIKA
pénztáros

VI.
A Számvizsgáló és Ellenőrző Bizottság jelentése
a Magyar Néprajzi Társaság 131. közgyűlésének

Alulírottak mint a Magyar Néprajzi Társaság 131. közgyűlése által kiküldött számvizsgálók és ellenőrök jelentjük, hogy a Magyar Néprajzi Társaság számviteli nyilvántartását és közhasznúsági jelentését megvizsgáltuk, s miután rendben találtuk, javasoljuk, hogy a pénztárosnak lelkiismeretes munkájáért szavazzon köszönetet a közgyűlés, és a szokásos fenntartással adja meg a felmentvényt.

Budapest, 2019. május 22.

SZILÁGYI ZSOLT
számvizsgáló

KATONA EDIT
számvizsgáló

KEREZSI ÁGNES
számvizsgáló

* * *

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉLETÉBŐL

A VII. Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázat, 2019

A Magyar Néprajzi Társaság Néprajzi Gyűjtő szakosztálya 2018. augusztus 20-án hirdette meg a VII. Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázatát. A szervezésben és főként a szakmai munkában fő partnere a Néprajzi Múzeum volt, a pályaművek zsűrizésében a MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetével és Történettudományi Intézetével, a Szabadtéri Néprajzi Múzeummal, a Hagyományok Házával, az Alapítvány a Magyar Kézműves-ségért (AMKA) szervezettel és a Honismereti Szövetséggel működött együtt. A 2019. január 31-i benyújtási határidőre 69 írásos és hang- vagy képanyaggal rögzített pályamű érkezett be a Társaságba, többségében elektronikus úton. Az önkéntes gyűjtők éves konferenciája és kiállítása őket ünneplő jeles esemény, melyre évente a határon túlról is érkeznek résztvevők. A gyűjtők közösségeik továbbélő és újratanított hagyományos kulturális értékeit, a napjainkban születő szokásokat gyűjtik össze, kutatják és dokumentálják.

A Néprajzi Gyűjtő szakosztály Tradíció-zsűrije ebben az évben kiemelten a *Női sorsok, asszonyorsok régen és ma*, továbbá a *Vallási népszokások gyűjtése a 2020-as budapesti Eucharisztikus Konferencia alkalmából* témákat jelölte meg gyűjtésre. A konferenciát egy alapos szakmai munka előzi meg, amelynek keretében a partnerintézmények szakemberei és az állandó zsűri értékeli a beérkezett pályázatokat és aprólékos, sok önkéntes hozzájárulással a rendezvényt készít elő. A rendezvényen a legkiválóbb amatőr néprajzi gyűjtők bemutatják tevékenységüket, előadásokat hallgathatnak az etnográfia és folklorisztika forrásainak a köznevelésben való hasznosításáról, a visszaemlékezés és a vallási néprajz témájú pályamunkák tapasztalatairól.

A díjátadó ünnepség 2019. május 11-én 10 órai kezdettel a Tündérpalotában (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, Könyves Kálmán körút 40.) több mint 100 fő jelenlétével került megrendezésre. Társaságunk részéről Bodó Sándor, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke ünnepélyesen megnyitotta a rendezvényt. A maklári Búzavirág Népdalkör énekelt, a csoportot Vámosi Lászlóné mutatta be. Vasvári Zoltán, a Néprajzi Gyűjtő Szakosztály titkára szakmai értékelésében a VII. Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázatra beérkezett pályaműveket mutatta be. Barna Gábor szakmai értékelése a Tradíció Pályázat vallási néprajzi pályaműveire és a gyűjtés további perspektíváira irányult. Majd ezt követően hangzottak el a néprajzi gyűjtők előadásai, így Tuzáné Mák Zsuzsanna beszélt a József Attila Gimnáziumban (Ózd) folyó gömöri gyűjtőmunkájáról. Boja Patyi Sarolta és Szalai Lilla bemutatta az *Asszonyorsok Székelykevény a szocializmus időszakában (1945–1990)* címmel

írott pályaművét (Mohol-Székelykeve, Szerbia). Kmeth Jolán a *Borsodgeszti asszonysorsot* villantotta fel előadásában (Borsodgeszt). Rimaszéken Kovács Klára bemutatta a *Kendőviselet falumban, Szentsimonban a 20. század első felében* című pályaművét (Szirmabesenyő).

A gyűjtők munkáiból a díjátadás alkalmából megrendezésre került kiállításon a résztvevők és ünnepeltek, a gyűjtőtársak egymással konzultálhattak. Az idei kiállító gyűjtők és pályamunkáik a következők voltak. Balázs Áron: *Hősök könyve* (Járdánháza), Csépe Attila: *Árulkodó nevek avagy vezetéknev vagy ragadványnév, melyikben a lényeg?* (Tar), Czentye Jánosné: *Régi falusi hétköznapi és ünnepnapok festményeimen* (Debrecen), Tankó Molnár Mária Terézia: *Nagycsütörtöki úrvacsora és a székelyruha viselése Csíkmadarason* (Csíkmadaras, Románia), Tóthmarosi Tekla: *Dédpapám a hősöm* (Ózd), Varga Szilvia: *Nyitracsehi lakodalmi szokások, énekek* (Nyitracsehi, Szlovákia).

Az ünnepi alkalomra a szakosztály vezetősége meghívta a gyűjtések helyszíneinek polgármestereit is, felajánlva, hogy a szakmai zsűri díjkiosztásakor a városvezető vagy képviselője ajándék átnyújtásával személyesen is köszönthesse a település díjazottját. A pályázók könyvjutalomban és oklevélben részesültek a szakmai bírálat átadásával együtt. A pályaművek a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába kerülnek megőrzésre, így kutathatóak lesznek a jövőben – akárcsak a korábbi évek pályaművei is kutathatók már.

Az ünnepélyes átadás a kiállítókkal folytatott beszélgetés és a vendéglátás után következett. Vasvári Zoltán titkár adta át az okleveleket és a jutalmakat, a konferencia levezető elnöke Barsi Gizella titkár volt. Az OPKM igazgatója a rendezvényen végig részt vett kollégáival együtt.

A nagyon színes és baráti hangulatú rendezvényen (a gyűjtőknek legalább a fele már jól ismeri egymást a korábbi Tradíció-rendezvényekről) a résztvevők előadásokat hallhattak szakmai előadóktól és néprajzi gyűjtőktől, tárlatvezetéssel megtekinthették az iskolatörténeti kiállítást (*Orbis Pictus – Szemléltetés az iskolában* – az OPKM Múzeum állandó kiállítása) és a gyűjtők tárlatát, valamint Péterfi Rita igazgató asszony bemutatta a díszteremben megtekinthető időszakos fotókiállítást is.

A pályaművek minősítésük szerint a következőképpen oszlanak meg. Az összes pályamunka mintegy felét teszi ki a 21 kiváló, 4 nagyon jó, 9 jó dolgozat és ez nagyon örvendetes arány, azt is jelzi, hogy a visszatérő pályázók évről évre sikeresebb pályaműveket készítenek – a számukra nyújtott szakmai támogatásnak is köszönhetően. Életkorukat tekintve a 30 év alatti pályázók 7-en, 38–48 év közöttiek 10-en, 53–63 év közöttiek 9-en, 64–75 év közöttiek 12-en, 76–91 év közöttiek 9-en vannak, az idősebb korosztályok láthatóan még mindig jobban reprezentáltak. Néhány pályázó több pályázatot nyújtott be, és volt egy pályamű, melyet ketten készítettek el.

A rendezvény az idén nem kapott támogatást az NKA-tól, ezért a szervezők saját önkéntes erőket mozgítottak meg és önkéntes adakozásból valósították meg a vendéglátást (szendvics, kávé, sütemény, gyűjtők saját készítésű

finomságai és felajánlásai). A rendezvény nem jöhetett volna létre Devecsi Gáborné, Benyhe Zsuzsanna önkéntes gyűjtők közreműködése nélkül. A helyszín kiállításához illő előkészítést és a berendezéshez szükséges eszközöket a Tündérpalota igazgatónője megbízásából a fogadó intézmény munkatársai biztosították.

Bővebb tájékoztatás elérhető a facebook.com/neprajziguujto.hu és a tradicio.weebly.com oldalakon.

PAÁL ZSUZSANNA

Tradíció Néprajzi Tábor Balassagyarmaton

Hetedik alkalommal rendezte meg a Magyar Néprajzi Társaság Gyűjtő Szakosztálya immár hagyományossá vált néprajzi táborát és továbbképzését önkéntes gyűjtői számára Balassagyarmaton 2019. július 5. és 8. között.

A tábor céljaként idén a Palócföld népi kultúrájának felfedezését, mélyebb megismerését tűzték ki a szervezők. A szakmai előadások, műhelybeszélgetések központi témája pedig a tárgyalkotó népművészet volt.

A táborban közel húsz önkéntes gyűjtő ismerkedhetett egymással, gyűjtőtársai eddigi munkásságával, Balassagyarmat történetével, kulturális emlékeivel, a palóc népi kultúrával, folklórral, és a következő év Tradíció-pályázata kiemelt kategóriájának témájával: a betlehemezés gyűjtésének és bemutatásának lehetőségeivel. A résztvevők igen részletes elméleti és gyakorlati ismereteket kaptak a tárgyalkotó népművészet gyűjtéséhez és vizsgálatához.

A tábor első napján, július 5-én, pénteken egymással és a helyszínnel ismerkedtek a résztvevők, majd a program és a felkért szakmai előadók ismeretében összegyűjtötték korábbi munkáikhoz és gyűjtési terveikhez kapcsolódó kérdéseiket, problémáikat, amelyeket majd a következő napi szemináriumi beszélgetés alkalmával tárgyalhattak meg néprajzos szakemberekkel.

Július 6-án, szombaton neves etnográfusok, folkloristák előadásait hallgatták meg a tábor résztvevői. Rác Rita (Palóc Múzeum) Mikszáth Kálmán és a palóc népi kultúra kapcsolatáról beszélt, Tátrai Zsuzsanna a népszokások tárgyi világáról tartott előadást. Vasvári Zoltán egy, csak a Palócföld két falvából, Perőcsényből és Diósjenőről ismert szokástárgyat, a *tebefát* mutatta be. Szulovszky János rendkívül lényeges fogalomtisztázást nyújtott *Céhek, kontárok, kisiparosok, háziiparosok, népi iparművészek* című előadásában. Különösen érdekesek voltak, és komoly vitát indítottak az előadásának végén elhangzott gondolatai a népművészet mint fogalom napjainkban való használatának létjogosultságáról és az etno-art terminus technicus bevezetésének szükségességéről.



A tábor résztvevői

A délután folyamán Cseh Fruzsina és Vasvári Zoltán vezetésével a tárgyaló népművészet gyűjtési lehetőségeit, módszertanát, lehetséges problémáit járták körül a résztvevők szemináriumi keretben.

A kézművescsoport tagjai a vert- és a varrottcsipke-készítéssel ismerkedtek Devecsei Ildikó vezetésével.

Este a Palóc Néptánc Egyesület Vadóka csoportja tartott bemutatót és tánctanítást palóc és moldvai táncokkal.

Vasárnap egész napos buszkiránduláson vettek részt a táborozók. Első állomásként megtekintették a Palóc Múzeum állandó néprajzi kiállítását és látványtárát, majd Levy, Bihari Puhl Levente siófoki festőművész népi építészeti emlékeinkről készült olajképeinek időszaki tárlatát nézhették meg az alkotó kalauzolásával. A kirándulás Csesztvén a Madách Imre Emlékház, majd Bánkon a Szlovák Nemzetiségi Tájház meglátogatásával folytatódott, és Horpácson a Mikszáth Emlékház megtekintésével zárult.

Vasárnap este rendkívül izgalmas műhelybeszélgetés bontakozott ki az önkéntes gyűjtőmozgalom helyéről, szerepéről, további lehetőségeiről, a fiatalok megnyerésének, bevonásának szükségességéről és nehézségeiről.

Hétfő délelőtt az önkéntes gyűjtők számoltak be eddigi gyűjtéseikről, pályaműveikről, további terveikről és a következő pályázati kiírás kiemelt kategóriájáról, illetve az ősze tervezett továbbképzésről kaptak bővebb tájékoztatást, majd hangulatos búcsúebéddel zárult a tábor a balassagyarmati Svejik Vendéglőben.

A Magyar Néprajzi Társaság Gyűjtő Szakosztályának önkéntes gyűjtői és etnográfus vezetői négy, felejthetetlenül szép és új ismeretekben gazdag napot tölthettek el a Palócföldön. Köszönet a szervezőknek, a nagyszerű előadónak, és azoknak, akik a programok létrejöttében dolgoztak, szerepeltek.

VASVÁRI ZOLTÁN

* * *

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Száz éve született Kresz Mária



Kresz Mária centenáriumi megemlékezések Kápolnásnyéken és Csákváron

Ifjúkori nyarai és sírjának helyszínén, a Fejér megyei Kápolnásnyéken emlékmisével és felújított sírkövének avatásával idézték meg 2019. június 4-én a száz évvel ezelőtt született Kresz Mária (1919–1989) néprajzkutatót. Családi örökség révén került édesapja, Kresz Géza hegedűművész tulajdonába az a pusztanyéki ispánlak, ahol Vörösmarty Mihály gyermekkorát töltötte, s amelyet a Kresz család az 1930-as, '40-es években nyaralóként használt. A középiskolás Kresz Mária (Pannika) szülei világ körüli hangversenykörútjai éveiben nem csupán a nyarait töltötte itt, hanem innen járt naponta vonattal a székesfehérvári Boldog Margit Leánygimnáziumba is. Emlékezetes események voltak a családi nyaraló parkjában bemutatott *Csongor és Tünde* előadás és a Vörösmarty-emlékek után kutató Móricz Zsigmond látogatása 1942-ben.

A család nőtagjait Kápolnásnyéken temették el, ahol életükben annyi boldog percet töltöttek. Négy generáció: Kresz Mária angol születésű nagyanyja, zongoraművésznő édesanyja és leánya nyugszik a kápolnásnyéki temető Kenessey-kriptája közelében. Örök álmukat Kresz Mária veje, Vass Csaba szobrászművész által fehér mészkőből faragott búsuló nőalak őrzi. A sírhely az elmúlt három évtizedben erősen lepusztult, kitisztításra, felújításra szorult,

amit a centenáriumra Kresz Mária lánya, az Angliában élő Márkus Piroska végeztetett el. Ő szervezte az ünnepi megemlékezést is, amely a kápolnásnyéki katolikus templomban bemutatott emlékmisével kezdődött, ahol a családtagok, a rokonok, barátok mellett a helyi önkormányzat, a székesfehérvári Szent István Király Múzeum és a budapesti Néprajzi Múzeum képviselői is megjelentek.



*Györgyi Erzsébet (középen), a Néprajzi Múzeumban Kresz Mária munkatársa emlékezik egykori kolléganőjére a kápolnásnyéki temetőben
(Fotó: Lukács László)*

Az emlékmisést követően került sor a felújított síremlék megkoszorúzására, amelyet Récsei Norbert plébános áldott meg. Kápolnásnyék község nevében Kupi László önkormányzati képviselő mondott a Kresz család itteni kapcsolatait számba vevő megemlékezést. Említette, hogy a kápolnásnyéki Vörösmarty Mihály Emlékmúzeum készülő állandó kiállításán nem csupán a *Szózat* költőjéről, hanem a Kresz családról is tájékoztatnak majd. A barátok közül a 92 éves Gervay Genovéva visszaemlékezését olvasta fel lánya, Csillag Éva, akinek bátyja, Gervay Miklós Kresz Máriával együtt rendezte a *Csongor és Tündét*. A ma idős hölgy, akkor 12 éves kislány nemtőt alakított a darabban. Most a Kresz családról, nyéki életükről, a *Csongor és Tünde* előadásról írt. Majd Lukács László, a Szent István Király Múzeum muzeológusa emlékezett Kresz Mária 1939-es csákvári kutatásaira, Velencei-tó környéki gyűjtéseire (Velence, Sukoró, Pázmánd). Bányai Balázs, a Szent István Király Múzeum muzeológusa a Kresz családra és a Kresz-nyaralóra vonatkozó kutatásait

ismertette. Pölös Andrea, a Hagymányok Háza Népi Iparművészeti Múzeumának muzeológusa az itt megnyíló Kresz Mária-émlékkiállításról beszélt. Két kolléganője a Néprajzi Múzeumból: Györgyi Erzsébet és István Erzsébet, közvetlen munkatársa a kerámiagyűjteményben felidéztek a tudós muzeológus, a nagy hatású kerámiakutató emlékét.

A Kresz Mária centenáriuma a helyi sajtó is odafigyel, már két tartalmas cikk jelent meg róla a *Fejér Megyei Hírlapban* (Sági Zoltán: 100 éve született, 30 esztendeje hunyt el. *Fejér Megyei Hírlap* LXIV. 75. 2019. március 30. 9.; Sági Zoltán: „Ahol kincsed van, ott szíved is.” *Fejér Megyei Hírlap* LXIV. 137. 2019. június 15. 10.).



Szojka Emese és Vida Gabriella Kresz Mária felújított síremlékénél a kápolnásnyéki temetőben.

(Fotó: Lukács László)

Méltó módon emlékezett meg Kresz Máriáról Csákvár város is, ahol 1939-ben elkezdte a magyar népi kerámia kutatását. Első gyűjtőútján még több mint húsz fazekas műhelyét tudta meglátogatni. A csákvári fazekasságról 1977-ben előbb a székesfehérvári Szent István Király Múzeumban, majd a budapesti Néprajzi Múzeumban megnyílt reprezentatív kiállítást követően a témát 1987-ben megjelent monográfiájával zárta le (Kresz Mária: *A csákvári fazekasság*. A Fejér Megyei Múzeumegyesület Kiadványai 1. Székesfehérvár, 1987). Születésének centenáriumát a csákvári Floriana Könyvtár 2019. július 31-én ünnepelte. A Csákvár Emlékházban hallhattuk Csupor István néprajzkutató előadását Kresz Mária életéről, munkásságáról. Az előadó az ünnepelt múzeumi tanítványa, munkatársa, hivatali utóda volt a budapesti Néprajzi Múzeum Kerámiagyűjteményében. Különösen hangsúlyozta Kresz Mária hatását a magyar és a nemzetközi kerámiakutatásra, a fiatal múzeumi kollégáira, a tárgyalkotó népművészeti mozgalom kiteljesedésére és a Kerámiagyűjtemény gyarapításában, feldolgozásában, bemutatásában elért eredményeire.

A megemlékezés a Csákvár Emlékház mögötti Helytörténeti Múzeum udvarán folytatódott. A múzeumépület falán helyezték el Kresz Mária emléktábláját, Oroszi István és Oroszi Sándor ozorai fazekasok alkotását. A mázas kerámiatáblára egy csákvári csíkosfazék került, mellette a felirattal: „*Dr. Kresz Mária 1919–1989 Néprajzkutató emlékére, aki összegyűjtötte és közkinccsé tette a csákvári fazekas hagyományokat. Születésének 100. évfordulóján állította Csákvár Város Önkormányzata.*” Az emléktáblát Knausz Imre, Csákvár alpolgármestere avatta fel.

Csákváron a Múzeumegyesületben 2019. szeptember 13-án e beszámoló írója emlékezett Kresz Mária csákvári kerámiakutatásaira, Fejér megyei gyűjtőútjaira.

A Szent Mihály-napi ünnepségen hirdették ki, hogy Kresz Mária megkapta a *Kápolnásnyék posztumusz díszpolgára* címet. Az ezt igazoló okmányt leánya, Márkus Pirooska vette át.

LUKÁCS LÁSZLÓ

„Panni néni”

100 éve született Kresz Mária, a néprajztudomány kandidátusa

(Budapest, Magyar Népi Iparművészeti Múzeum, 2019. június 21.)*

A magyar néprajz társadalomtörténeti, kézművesipar-történeti, népművészeti kutatásainak egyik kiemelkedő, kivételes személyiségét jöttünk ma ide ünnepelni.

Kivételes volt a család, melybe Kresz Mária beleszületett: nagyapja volt Kresz Géza orvos, aki a Budapesti Önkéntes Mentőegyesületet megszervezte és igazgatta, valamint a nevét máig őrző mentőmúzeumot megalapította. Szülei – Norah Drewett zongoraművész, és ifjabb Kresz Géza hegedűművész – koruk nemzetközileg ismert, híres zenészeiként járták a világot. Kresz Károly nevű nagybátyját neves pénzügyi szakemberként tartották számon, aki több közgazdasági szakkönyvet jelentetett meg.

A család az 1920-as évektől töltött több időt Magyarországon, amikor az övük lett Kápolnásnyéken az a ház, ahol Vörösmarty Mihály nevelkedett. Ez a ház kitüntetett hely volt az egész család, és Kresz Mária életében is, aki ott töltötte kamasz és fiatal éveit. Kresz Géza az 1930-as években nyaranta meseterkurzusokat tartott benne a feleségével, ahová a világ minden tájáról érkeztek résztvevők. Egy nagyon élénk, nagyon aktív nemzetközi művészeti, kulturális szalonná vált a kápolnásnyéki ház, ahol színházi előadásokat is rendeztek, és a zene mellett más művészet képviselői is rendszeresen megjelentek. Egy nagypolgári viszonylatban is kiemelkedő műveltségű, társadalmilag, kulturálisan kivételesen aktív családban és miliőben nőtt fel, és volt fiatal, aki a budapesti egyetemen történelmet, régészetet és néprajtot tanult. A magyar néprajz legnagyobbjai – többek közt Györffy István, Viski Károly – tanították. Innen eredt a történelmi szemlélete, a nyelvtörténeti érdeklődése, az összehasonlító etnográfiai módszer ismerete.

Pályája a falukutató, faluszociológiai, faluszociográfiai mozgalom, a társadalomkutatás felől indult. A szocializáció, a hagyományokba való belenevelődés, a mindennapok rendje, a gyermekek élete és játécai foglalkoztatták. Ez a társadalomtörténeti indulás meghatározta nemcsak a korai munkáinak, hanem egész életének kutatói szemléletét is, mely a népi élet megnyilvánulásait egészükben, teljességükben látta és értelmezte. A sárpilisi és nyárszói gyűjtéseinek feldolgozása modern gondolkodás eredménye, mely máig korszerű és megállja a helyét.

A *Magyar parasztviselet 1820–1867* című kétkötetes viselettörténeti munkája több mint 60 éves, mégis máig ható érvényességű, ma is megkerülhetetlen, áttekintő, összefoglaló alapmű. Rendkívüli érzéssel találta meg a kutató témákat és tárt fel rejtett forrásokat. Utóbbira ebben a munkában

* A kiállítás megnyitóján elmondott beszéd szövege.

egész sor példát találunk. Viseletkutató kollégáim véleménye szerint a népi szücsmunkákról, a szücs ornamentikáról írt munkáit sem haladta túl a kor.

1943-tól dolgozott a Néprajzi Múzeumban, ott került először kapcsolatba a tárgyakkal, és kezdett foglalkozni a népművészet, valamint a népművészet felfedezésének történetével. Felismerte a 19. század utolsó harmadában megrendezett világkiállítások sorának jelentőségét a gyűjtemények létrejöttében éppúgy, mint a néprajz megszületésében. Olyan tanulmányokat kutatott fel és talált meg, melyek a népművészet és a néprajzi muzeológia alapvető fogalmait tisztázták: mi a népművészet, a háziipar, népipar, nemzeti ipar, művészi ipar? Már ekkor megnyilvánult a tudományszervező attitűdje: a feltárt tanulmányokból megszerkesztett egy alapkötetet, mely több néprajzos generáció fogalomtudatosságához járult hozzá.

Kresz Mária neve örökre összefonódott a magyar népi fazekasság kutatásával és a Néprajzi Múzeum Kerámiagyűjteményével, ahol 46 évet töltött el. Ezalatt – nemcsak egyedül az ő révén – megháromszorozódott benne a tárgyak száma: 1945-ben kb. 7000 darab, 1990-ben közel 20 000 darab kerámia- és üvegedényt őriztek benne. Mái az általa kialakított raktári rend szerint tároljuk a tárgyainkat, mely az azonos formák és méretek szerint, ezeken belül pedig a készítőhelyek földrajzi sorrendje szerint történik. Erre a raktározási szisztémára törekszünk majd az új épületünkben is.

Ez a rendszerezés segített kidolgozni a formatipológiát és szakterminológiát, melyet Igaz Máriával tettek közzé. Ezzel is megelőzték nemcsak a magyar, de még Európa több országának kerámiakutatását is. Mái a kerámia a magyar népművészet egyetlen ága, melynek teljes érvényű, részletes szakterminológiája van. Ennek különösen a mai digitális világban nagy a jelentősége: kiiktatva a sokféle népi elnevezést, azonos formán ugyanazt értjük, ami a keresést nagyban megkönnyíti. Ezt használják a kora újkoros régészek is.

S ha már régészet: Kresz Mária, aki régészetet is tanult, elsőnek ismerte fel a kerámiakutatásban, hogy a népi fazekasság gyökere a 17–18. századba nyúlik vissza, és ezért figyelmet kell fordítani a városokban, lakott területeken előkerült töredékekre is. Ma már van Magyarországon kora újkoros régészet, és sokat tudunk arról az időszakról, melyről 50 éve még szinte semmi adatunk nem volt.

Kresz Mária nevéhez kötődnek a magyar népi fazekasság kutatásának alapmunkái. Ezekben kitért nemcsak a fazekasközpontok vizsgálatára, hanem a technikai ismeretekre, a mesterség munkaszervezeti, társadalmi jellemzőire, kereskedelmi vonatkozásokra, motívum- és stílustörténetre, kézművesipar-történeti aspektusokra, táji tagolódásra, használati alkalmakra, termelékenységre és terméktípusokra is. Az ember szinte beleszédül, ha sorba veszi, mi mindenre figyelt, hányféle módszerrel dolgozott, milyen sokféle szempontot érvényesített munkássága során. Az 1977-ben megvédett kandidátusi disszertációját a centenárium alkalmából szeretné megjelentetni a Néprajzi Múzeum.

De szót kell ejteni arról is, hogy kezdeményező szerepe volt a népi iparművészet mint mozgalom és intézményi kereteinek létrejöttében. Rendszere-

sen részt vett a zsűrizéseken, jelent volt a fazekastáborokban, előadásokat tartott. A mozgalom fő eredményének a népi technikai tudás megmentését, átörökítését tartotta. Mivel az elsődleges forrás: a hagyományban megmaradt, funkcionálisan folytonos népművészet az 1950-es években már nem létezett, fontosnak tartotta az általa másodlagosnak nevezett forrásoknak: a könyveknek és a múzeumok gyűjteményeinek a fazekasok számára elérhetővé tételét. Amint ez a kiállítás is bizonyítja, fiatal fazekasok egy teljes generációjával ápolt támogató, segítő, baráti viszonyt. *„Úgy érzem, reményeim valóra váltak: volt értelme a hitnek, a 25 évvel ezelőtt tett hitvallásnak, hogy érdemes még egyszer felvirágoztatni a régi kertet... Az idősebb generáció megmentette a tudást, a fiatalok pedig újra felfedezik a régi művészet értékeit”* – írta 1980-ban.

Állandó résztvevője volt az 1970 óta minden évben megszervezett, német nyelvű nemzetközi fazekasságszimpóziumnak, rendszeresen járt külföldi tanulmányutakon, konferenciákon. Személyes vagy levelező kapcsolatban állt nemcsak Európa, hanem a világ kerámiakutatóival, megkapta postán a dedikált kiadványaikat Buenos Aiestől Stockholmig, New Yorktól Japánig. Minden levél egy-egy szakmai konzultáció. Gondoljanak bele: minden információ, publikáció, tudás eljutott hozzá a nagyvilágból a kerámiakutatás terén évtizedekkel az internet előtt!

Mi mindenre kellene még kitérni sokrétű munkássága kapcsán! Nincs idő szólni a kiállításairól, kapcsolatáról a mesterekkel éppúgy, mint a gyűjtőkkel és volt munkatársaival; lelkes részvételéről a tudományos ismeretterjesztésben, a szentendrei Skanzen szervezésében, vagy a táplálkozás és a konyha eszközeinek kutatásában és a kutatás szervezésében kérdőív összeállításával; részvételéről egy nagyszabású, nemzetközi habánkutatás és -kiállítás tervezésében; arról, hogy felismerte az erdélyi népi kerámia és a későhabán fajanszedények kapcsolatát, hogy szorgalmazta a régészeti módszerek alkalmazását néprajzi kérdések megválaszolására és még ki tudja felsorolni, mi minderről, ami hozzá köthető. Vajon hányan tudják róla, hogy a budapesti állatkert építészétéről is írt egy kis tanulmányt?

Szinte mindenben megelőzte a korát. Milyen szerteágazó és mély műveltsége volt, széles látókör, modern gondolkodás, hihetetlen munkabírás jellemezte, milyen páratlan életművet hagyott ránk!

Amikor a Néprajzi Múzeumban, a raktárban maradt hagyatékát rendeztük – 14 folyóméternyi iratot adtunk át az Etnológiai Archívumnak –, találtunk egy firkapapírt. Leltári számok, egy-egy emlékeztető szó között a lap közepén egy 4x4 szótagos, bekeretezett verset találtunk. Ott a raktárban, a tárgyak között, jöttében-mentében megírta a saját sírversét:

„ITT NYUGSZOM ÉN,
KRESZ MÁRIA.
TÉMÁM VOLT A
KERÁMIA”

VIDA GABRIELLA

NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA

„Elég gazdag az, ki másra nem szorul” Paraszti élet a XIX. század végétől a XX. század közepéig (Jászszentlászlói Közösségi Ház, 2019. április 28.–július 7.)

Az alig két és fél ezer lelkes Jászszentlászlón fontos kezdeményezésnek lehetünk tanúi: az önkormányzat a településre visszatérő, frissen végzett kutatóknak biztosít lehetőséget helytörténeti kiállítások szervezésére. Napjainkban számos tájházban, művelődési házban állítanak ki a lakosok által nagy becsben tartott néprajzi tárgyakat, de ezek gyakorta kontextus, értelmező feliratok nélkül kerülnek egymás mellé, így aligha ösztönzik a környező települések lakosságát a kiállítás megtekintésére. A kiskunsági községben „*Elég gazdag az, ki másra nem szorul*” – *Paraszti élet a XIX. század végétől a XX. század közepéig* és *Mit követelt a háború az asszonyoktól? – A nők mint a Nagy Háború hősei* címmel megnyitott kiállítások ezzel szemben kifejezetten azzal a céllal készültek, hogy a kistérségnek tudjanak egy eddig ismeretlen képet felvilágitani Jászszentlászló és a Duna–Tisza közti települések egykori életmódjáról.

Pap Eliza történész az elmúlt időszak kutatási eredményeinek tükrében tette fel kérdését a rendelkezésre álló tárgyi és kézirat- valamint fénykép-anyag rendezése során: milyen sors jutott a falusi nőknek a II. világháborút követően? Lajkó Gergely néprajzkutató fő kérdése pedig az volt, hogy milyen nehézségekkel néztek szembe a 19. század végén, 20. század első felében a földből megélni próbáló homokhátsági gazdák? Azonban ahhoz, hogy a fenti kérdéseket kiállítások keretében válaszolhassa meg a kutató, szükséges egy együttműködő, nyitott közösség a beépíteni kívánt tárgyak megszólaltatásához, valamint megfelelő anyagi támogatás a ma már elvárt látványos, interaktív elemek biztosításához. Az április 28-án a paraszti élet és gazdálkodás tematikában a helyi közösségi házban megnyitott kiállítás létrehozásában szerencsés módon mind a jászszentlászlói közösség, mind az önkormányzat segítségével nyújtott a kiállítás kurátorának, Lajkó Gergelynek.

A tárlat első szakasza a középkor folyamán elnéptelenedett Duna–Tisza közti aprófalvas településrendszer 18. századi újranepekedésével, a jársági betelepülők pusztai állattartásával foglalkozott. A települések nagyságát, a környék természeti jellegzetességeit bemutató II. katonai felmérésből származó térképszelet mellett egy *cserénybe* pillanthatott be a látogató, ahol a vajkőpülő, suba, *kutyagerinc* mellett egy hangbúra segítségével mutatták be a kiállítás szervezői a pásztorlét hétköznapijait.

Az idillinek tűnő, ám zord körülmények közt működő rideg állattartást azonban rövidesen az intenzív mezőgazdasági művelés váltotta fel a Duna–

Tisza közében. A cserény-installáció mellett már a szántáshoz, vetéshez, gabonabetakarításhoz kapcsolódó tárgyak jelentek meg, illetve a tanyásodás folyamatával ismerkedhetett meg a látogató. A tartozéktanyák mellett egyre nagyobb számban jelentek meg az állandóan lakott farmtanyák a kistérségben a 19. század utolsó harmadától, azonban az önellátó paraszti életből csak keveseknek sikerült kitörniük.

Ritka példa a Tápay család* története, hiszen a Tápayak néhány évtized alatt jelentős állatállományt halmoztak fel és nagy kiterjedésű földbirtokot szereztek. A család élettörténetének megismerésén keresztül képet kaphatunk a jól szervezett nagycsaládi gazdálkodásban rejlő lehetőségekről, illetve az ilyen típusú együttműködés árnyoldalairól is. A família az 1870-es években települt Szentlászlóra. Eleinte mindössze 18 holdon gazdálkodtak, de rövidesen birka- és sertésenyésztéssel kezdtek foglalkozni. Az állattartásból származó jövedelmet ház- és földszerzésre fordították, így 1903-ban már 1200 holdat tudhatott magáénak a több mint 30 főt magában foglaló nagycsalád. Kivételesnek tekinthető, hogy fennmaradt a család gazdasági naplója, illetve számos fénykép is, így a Tápayak mindennapjaiba is bepillantást nyerhetünk.



Részlet a kiállításból

* A család történetével először Balogh István foglalkozott és kimutatta, hogy milyen nagymértékben piacra orientált, tőkés jellegű állattenyésztést folytattak, miközben életvitelük minden ízében paraszti volt.

A helyi gazdák 1899-től saját érdekvédelmi szervezetüket is megalapították, céljuk összefogáson kívül a korszerű mezőgazdasági ismeretek és a hasznos jövedelemszerző tevékenységek terjesztése volt. A gazdakör emellett pedig a község kulturális életében is jelentős szerepet töltött be: könyvtárat működtetett, olvasókört és bálokat szervezett Szentlászlón. A helyi gazdakör dokumentumai közül szintén több oktató jellegű kiadvány, „*aranykalászosgazda-bizonyítvány*” és hegyközségi tagsági igazolvány került bemutatásra a tárlaton.

A teremben egy istálló-installációt is elhelyeztek a kiállítás szervezői, ahol interaktív módon ismerkedhetett meg a látogató a helyi állattartás jellegzetességeivel: a fényképek mellett hangeffektek hozták közelebb a néző számára az egykori tanyai gazdálkodás mindennapjait.

Nem kerülhette el a látogató figyelmét az első terem közepén elhelyezett kút sem, melynek kiállítása kettős célt szolgált. A kút egyrészt utalt arra, hogy a Homokhátság évszázadokkal korábban vízjárta, erekkel és kis tavakkal sűrűn behálózott terület volt; másrészt pedig napjaink törekvéseire, a vízvisszatartás fontosságára akarta felhívni a figyelmet a kurátor.

Egy tanyai épület homlokzatának installációja mögött érkeztünk a második terembe. Az első molinón a térség népi építészetéről és lakáshasználatáról olvashattunk. A stilizált tanyabelsőben elhelyezett egyik vitrinben a két világháború közt forgatott ima- és énekeskönyvek, rózsafüzérek voltak láthatóak, az ezek fölött elhelyezett molinón pedig a helyi vallásosság megnyilvánulásai kerültek bemutatásra. A rózsafüzérek között egy izgalmas kordokumentum is megjelent, egy a „*Jézuska által*” írt levél, melyben a rendszeres imádkozást és templomba járást kérte a jó gyerekektől a levélíró.

Ugyancsak a második teremben kapott helyet a tisztálkodás bemutatása, mely üdvözlendő része volt a kiállításnak. A tisztálkodás mint kutatási téma csak a közelmúltban került a tudományos érdeklődés horizontjára, hiszen ennek a mindennapi, ám intimnek számító tevékenységnek vizsgálata a kutatók számára is tabunak minősült.

Végül meg kell említenünk, hogy ebben a teremben kapott helyet a *padkaporos bál* bemutatása is. A homokhátsági és dél-alföldi tanyákon rendszeresen sor került úgynevezett *padkaporos bál*okra, amelyek a helyi fiatalok táncos, zenés összejövetelei voltak. Sajnos ezekről archív felvétel nem maradt fent, viszont az 1980-as években forgattak egy kisfilmet, melyben idős balástyai táncosok elevenítették fel a táncalkalmat. Külön érdekesség volt, hogy a felvételt egy, a kiállítás idejére felépített kemence padkáján elhelyezett monitoron láthattuk.

A harmadik helyiségben a 20. század első felében divatba jött és a farmtanyákon is elterjedő bútorok jelentek meg, amelyek már a polgárosodó paraszttársadalom jelképei: biedermeier szekrények, Thonet-székek, gyári ágytakarók. A szoba közepén elhelyezett asztalon egy poharat és egy jegygyűrűt láthattunk. A kendővel letakart pohárban szentelt víz és só, a kendőn pedig a szentelt karikagyűrű volt. Ezek voltak a kellékei a háborúból férjüket és vőle-

gényüket visszaváró asszonyok és lányok mágikus eljárásának: a pohár fölött a karikagyűrűt ujjukra felhúzva imádkoztak, majd a só elrendeződéséből próbálták megjósolni, hogy párjuk visszatér-e a faluba.

A helyiségben a Horthy-kor legégetőbb társadalmi problémájáról, az agrárszegénység helyzetéről, továbbá a Magyar Királyi Levente Mozgalomról is olvashattunk.

A negyedik szoba ajtaját fekete függöny takarta. A szűk helyiségben a kistérségben élt zsidóság sorsát ismerhettük meg: visszaemlékezések segítségével mutatták be a kiállítás szervezői, hogy a zsidógyűlölet hogyan szivárgott be a falusi, tanyai emberek mindennapi életébe, miként született meg a tiszzaeszlári vád helyi változata a 20. században.

Az utolsó helyiséggel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a szövegek túlzásfoltossága miatt nehezen volt átlátható, hogy mely témakört akarták kiemelni a kiállítás szervezői, hiszen itt a II. világháború után működő jegyrendszerről, az 1950-es évek kommunista hatalomátvételéről, a padlássöprésekről, a tanyavilág pusztulásáról, sőt, még a szocialista urbanizáció eredményeiről is olvashattunk. Érdeemes lett volna kifejezetten a kistérséget is érintő problémákat alaposabban kibontani, illetve személyes történetek révén megvilágítani a tsz-ek létrehozásával átformált vidéki életet.

Bár egy helytörténeti tematikájú, részben kronologikus felépítésű kiállítás esetén nehéz összegzést, konklúziókat megfogalmazni, a látogatóban kissé hiányérzetet keltett, hogy elmaradt a kiállítás lezárása. Talán az elmúlt 70 év során készült fényképek segítségével bemutathatták volna a kiállítás rendezői, hogy mi maradt az egykor virágzó tanyavilágból, hogyan alakult át Jászszentlászló faluképe.

A kiállított tárgyi anyag jelentős részét Mészáros László gyűjtötte Jászszentlászlón. A többi tárgyat pedig a környező településekről (Csólyospálos, Kiskunmajsa, Szank) kérték kölcsön a kiállítás szervezői. Mind a cserény-installáció, mind a berendezett szobák gazdag tárgyi anyaggal jelentek meg. A tárgyak elnevezései a kiállításban nem voltak feltüntetve, érdemes lett volna legalább tárgyfeliratokat, esetleg összefoglaló leírásokat is elhelyezni a tárgyak mellett. A kiállítás fénykép- és filmanyagának jelentős része a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumából származott. Az interjúkat Lajkó Gergely készítette jászszentlászlói idős lakosokkal.

A molinók modern arculata, az ötletes megoldások (kútban olvasható szövegek, istálló ajtajában látható diavetítés, kemence padkáján elhelyezett monitor), az audiovizuális anyagok (interjúrészletek, filmhíradók) használata révén egy újszerű, színvonalas, látványos kiállítást hoztak létre a szervezők Jászszentlászlón, amely követendő példa lehet a helytörténeti kiállítást szervező kisebb településeknek is.

A kiállítás 2019. április 28-tól volt látható 2019. július 7-ig, ezt követően megkezdődött a közösségi ház épületének felújítása. Bízunk benne, hogy a későbbiekben a település lehetőséget tud biztosítani a kiállítás ismételt beren-

dezésére, hiszen egy-egy részlet finomításával a Jászszentlászló településtörténetét, egykori gazdálkodási módjait, a tanyai és a falusi lakosok életmódját is bemutató „*Elég gazdag az, ki másra nem szorul*” – *Paraszti élet a XIX. század végétől a XX. század közepéig* című tárlat állandó helytörténeti kiállítás-ként is funkcionálhatna.

KOVÁCS EVELIN

(Nem) kényszerű és tudatos törvénszegés Gondolatok a csempészésről két kiállítás kapcsán¹

2019-ben egymástól függetlenül két csempészésről szóló kiállítás is megnyílt. A közös bennük még, hogy mindkettő a Múzeumok Éjszakája című rendezvényre készült el, azonban nem egy időben, amelynek az az oka, hogy az egyik Füleken, a határon túl, a másik pedig Keszthelyen került megrendezésre.

A Füleki Vármúzeum 2019-ben többedik alkalommal csatlakozott a Múzeumok és Galériák Éjszakája elnevezésű összeurópai rendezvényhez. Május 18-án számos érdekes programmal várták a látogatókat, többek között *A Vámügy története / História colnictva* című időszakos kiállítással is. Június 22-én volt Magyarországon ugyanez az esemény (Múzeumok Éjszakája), s ekkor nyitották meg a *Ne vedd, védd! – A NAV a veszélyeztetett állatok és növények védelmében* címet viselő vándorkiállítást a Balatoni Múzeumban.

A két kiállítás anyagának bemutatása előtt röviden tekintsük át, hogy néprajzi szempontból mit tudunk eddig a csempészésről.

A társadalomnéprajz vaskos kézikönyvében *Kényszerű és tudatos törvénszegés* címmel szerepel az az önálló alfejezet, amely a paraszti életformához kevésbé köthető, jobbára „felülről íródott” törvények megszegését taglalja, felsorakoztatva a legmarkánsabb példákat.² Szerzője, a közelmúltban elhunyt Szilágyi Miklós remekül bemutatja a hatalomhoz való alkalmazkodás kényszeréből fakadó feszültségeit. A többség számára nem életszerű törvények „szükséges” megszegése mellett mindig fel-felbukkannak azok a paraszti és más „vállalkozók”, akik szinte hivatásszerűen, az anyagi haszon növelése érdekében folytatnak illegális tevékenységet.

Ilyen törvénybe ütköző tevékenység – amely már régebb óta a magyar etnográfia fókuszában van – a csempészés. Legkorábban említésre kerülő for-

¹ Ez az írás a FPKNM (Kisebbségi Kulturális Alap) 19–170–00670 számú *Csempészet és csempészek a nógrádi és gömöri határszakaszon (Pašeráctvo a pašeráci v Gemeri a v Novohradu)* című kutatási pályázat keretein belül készült.

² Szilágyi 2000. 710–711.

mája az állami dohánymonopólium 1850. évi bevezetése utáni időszakra tehető, ugyanis sokan az illegalitást választották azért, hogy továbbra is a saját, jó dohányukat szívhassák, vagy éppen azért, hogy jelentősebb jövedelemre tegyenek szert.

Legolvasmányosabban Kiss Lajos mutatja be a „könnyen élők” egyik típusát, a dohánycsempészt,³ aki „*azóta van, mióta az állam rátette a kezét a dohányra*” – utal a szerző is az 1850. november 29-i császári nyílt parancsra.⁴ Ennek a parancsnak a semmibevétele az ellenállás egyfajta szimbóluma is lett: már a magyar ember „*szabadon se pipálhat*” – mondogatták akkoriban.⁵ A dohánycsempész legtöbbször az általa jól ismert, megbízható helyekről, pénzért vette a dohányt és próbálta minél nagyobb nyereséggel továbbadni azt. Inkább olyan férfiak foglalkoztak vele, akik kerülték a kemény fizikai munkát, vagy például a könnyűvérű, azaz a *gálánt* asszonyok. A fináncok kijátszására összefogtak dohánykertészekkel, csöszökkal, fuvarosokkal, révészekkel, valamint a legkülönbélebb fortélyokat eszelték ki, például „*álruhában*” jártak (szakadt öltözékben, vagy gazdának, kubikusnak kiadva magukat); a lányomok elfedésére zsákdarabbal kötötték be a bocskorukat, csizmájukat; alsó ruházatuk dohányval volt kitömve stb. Ha a csempészt elfogták, és bármilyen büntetést róttak ki rá, a „*nép szemében nem vesztik becsületüket*”.⁶ Kiss Lajos azt is leírja az idézett művében, hogy Az 1930-as évekre már megszűnőben volt a dohánycsempészet, mert visszaesett a fizetőképes kereslet: „*A csempészeknek is befellegzett, mint a lónyúzóknak.*”⁷

A hódmezővásárhelyi, illetve annak környékéről származó történetek mellett máshonnan is hozhatnánk hasonló példákat, így a Heves megyei Átányból is, ahol az urasági földeken jelentős dohánytermesztés folyt. A faluból, illetve a környező településekről is sokan elszegődtek *kukásnak*. Jövedelmük kiegészítéseként adtak el dohányt csempészeknek. Erről Fél Edit és Hofer Tamás kéziratos anyagaiban olvashatunk:

„*A Felföldön rettentő kapós volt a dohány. Itt meg az urasági tanyákon be tudták szerezni könnyen. Ha itt megvették 30 forintos áron a dohányt, ott 100–150 forintot árusítottak belőle. Utána rájöttek arra is, hogy boroshordóba szállították a dohányt. Be volt építve egy uborkás üveg az alján, dohány volt benne, de ha a finánc megszagolta a hordót, bor volt benne.*

7–8 rendes fuvarosember volt a községben, aki foglalkozott kővel, fát is hozott, majd’ mind foglalkozott dohánycsempészéssel is. A kukások se abból éltek, amit az uraság kétfele mért, hanem amit mérés nélkül eladtak. Némelyik merészebb fele dohánynál is többet eladott.

³ Kiss 1981. 332–345.

⁴ Kiss 1981. 332.

⁵ Uo.

⁶ Kiss 1981. 334–345.

⁷ Kiss 1981. 345.

Volt egy katonacimborám, Péterkútnál volt dohányos. Minden héten háromszor is eljött hozzánk, vagy ő, vagy a felesége. A felesége 8–10 kiló dohányt behozott. Egy dohányzsineggel körülkötötte magát a szoknyája alatt, körbeaggatták aztán a becsomózott dohányt. Lerakta énnám. Akkor az aszszony megvékonyult. A kukások nem is bajoltak, hogy becsomózzák a dohányt, úgy a dohány zsineggel hozták, mikor legsötétebb volt. Egyik-másik 40 mázsza dohányból 10–15 mázsát eladott.

*Az a zsidó, aki a Kismájzler tanyába volt, maga bízatta a kukásokat, hogy adják el a dohányt. Az árát megfelezték. Mert sokkal nagyobb ára volt. Az volt a legjobb üzlet, aki parasztbeváltónak elment. Ott nem nézték, hogy milyen osztályú, ott jó volt a ragyásdohány is, a jégverte is, pipába az is jó volt. Nem kellett csomózni, már mikor félszáras volt, kezdték szállítani. [...]*⁸



*Újabb kori dohánycsempészet: autóakkumulátorba rejtett cigaretták, részlet a füleki kiállításból
(Fotó: Máté György)*

A csempészés fogalma új értelmet kapott a trianoni határmódosítások következtében. Az új országhatárok kijelölése nem csupán az elcsatolt területek lakosságának, illetve a közvetlen határ mentén élők számára jelentett óriási változást, hanem magában a népi árucserében is új szituációt teremtett. A korábban meglévő gazdasági kapcsolatok nem szűntek meg teljesen, „csupán” a törvényes kereteken kívülre kerültek. Az illegális kereskedelem ezen formája rengeteg kockázattal járt, sokszor életveszélyben voltak azok, akik részt vettek benne, mivel a hatóságok mindig szigorúan léptek föl a csempészekkel szemben. Viszont egyesek számára jelentős vagyoni gyarapodást hozott.

⁸ NM EA 12085. 128–129.

Mindezek tudatában komoly társadalmi jelenségről beszélhetünk, amelyről jelentek már meg hosszabb-rövidebb írások, azonban szükséges lenne a téma teljes néprajzi feldolgozása. A legjobban használható Boross Zoltán munkája, aki kiválóan bemutatja a két világháború közötti időszakban zajló csempészetet a magyar–csehszlovák határ medvesaljai szakaszán.⁹ Szintén ezen országok határvonala vágta ketté a Bodroghözt is, ahol ugyancsak virágzott a szóban forgó illegális kereskedelem. Erről szól Viga Gyula remekbe szabott tanulmánya.¹⁰ Ugyancsak az északi határon, de már a Börzsöny vidékéről ír Farkas Gyöngyi.¹¹ A téma rövid összefoglalására vállalkozik Földi Ádám, aki főként Boross és Viga említett munkáira támaszkodik, valamint ezeket kiegészíti újságok hasábjain megjelenő tudósításokkal és saját gyűjtésekkel, amelyek a Mátra vidékéről származnak.¹² Szépirodalmi stílusú, de néprajzi szempontból is érdekes Farkas Ottó könyve, amelyben szűkebb hazájáról, a gömöri Dobfenekről, illetve a környező településekről olvashatunk jobbnál jobb történeteket.¹³



*Csempészek és fináncok küzdelmének korabeli ábrázolása,
részlet a füleki kiállításból*

⁹ Boross 1985. 179–183. Ugyanerről a vidékről szolgáltat adatokat Nagy Molnár Miklós is (Nagy Molnár 1985. 133–147.).

¹⁰ Viga 1994. 243–247.

¹¹ Farkas Gy. 2012. 49–53.

¹² Földi 2010. 11–13.

¹³ Farkas O. 2015.

A többi határszakaszról is vannak adatok a csempészésről, a korabeli sajtó is rengeteg esetről beszámol, de a legtöbbet a (cseh)szlovák–magyar részről ismerjük.

Ennek magyarázata lehet a nagytáji gazdasági kapcsolatok régebb óta kialakult rendszere, így az Alföld és a Felföld közötti oda-vissza történő kereskedelem gyakorlatilag tovább élt az elcsatolt területeken is. A határ – amelynek „trianoni kialakítása” egyáltalán nem vette figyelembe a nagy hagyományú gazdasági-társadalmi összefüggés rögzült és működőképes formáit¹⁴ – ugyan hivatalosan elvágott sok ilyen útvonalat, de ezek közül jó néhány megmaradt.

A köztudat ma is számontartja a csempészfalvakat, -vidékeket, ahol nagyon aktívan üzték ezt a tevékenységet. Ilyen volt például a Barkóság is, ahonnan többen is meggazdagodtak a csempészésből. Paládi-Kovács Attila a barkókról írt monográfiájában kihangsúlyozza, hogy közülük sokan vállalták a veszélyekkel teli tevékenységet. (Nemegyszer halálos kimenetelű összetűzésekre is sor került.) Hiába szelte ketté ezt a tájat is a határvonal, ebbe sokan nem törődtek bele, főként a kupecok, akik folytatták az állatok (lovak, marhák, juhok és sertések) felvásárlását, hízlalását és észak felé közvetítését. A régi – sok esetben rokoni – kapcsolatoknak köszönhetően komoly kereskedelmi, azaz csempészhálózatok alakultak ki,¹⁵ amelyeknek gócpontjai a határhoz közeli települések voltak.¹⁶

Az I. világháború után a magyar oldalról állatok mellett főként élelmiszert, dohányt csempészték át és adtak el, nem csak az egykori Csehszlovákiában, hanem a többi szomszédos országban is. A legkelendőbb a bor, pálinka, gyümölcs, gabona, liszt, tojás, zsír stb. volt. Az illegális állatkivitel, elsősorban a lovak csempészése olyan méreteket öltött, hogy a hatóságok több szigorítást vezettek be, illetve a Honvédelmi Minisztérium rendeletben is szabályozta a ló kivitelt, mivel *„a megcsonkított Magyarország lóállománya a hosszú világháború, a két forradalom s a különféle megszállások folytán annyira megcsappant, hogy igaerők hiánya miatt már a mezőgazdaság intenzív ellátása is veszélyben forog. Lelketlen pénzéhes egyének, hogy aljas nyereszkedési vágyaikat kielégítsék, azzal fokozzák az ország további megkárosítását, hogy a megmaradt csekély lóállományból is csempésznek ki lovakat, nem törődve azzal, hogy így az országnak mérhetetlen kárt okoznak.”*¹⁷

¹⁴ Viga 1990. 162.

¹⁵ Paládi-Kovács 2006. 76.

¹⁶ A barkókról már Reguly Antal is a következőket jegyezte le 1857-ben: *„A barko elevenebb, nem oly gyáva, mint a Palocz, annál fogva szeret lopni. A Domaháziak öszveköttetésbe vannak az alföldi ló tolvajokkal. Verpeléten van atyafiságuk, és mit a sarusoknál lopnak, azt oda viszik, és az ott lopott jószágot egész Temesvár tájékarul ide hozzák.”* (Reguly 1994. 144.)

¹⁷ Idézet a Honvédelmi minisztérium 530.710/2–1920. számú távirati rendeletéből.

Magyarországra elsősorban iparcikkek érkeztek illegálisan, mint például a cipő, különféle textíliák, valódi és hamis ékszerek, tűzkő, gyufa, öngyújtó, szacharin, bors stb. Mindezek mellett mindig jelen volt a valuta- és embercsempészás, valamint a „nyugtalanabb időkben” a hírek illegális átjuttatása (tulajdonképpen a kémkedés) is.

A határátkelőkön való ellenőrzésekkor a vámások kijátszása, megtévesztése, illetve a zöld határ kihasználása mellett különösen sok eset kapcsolódik a vasúthoz is. A vonaton való csempészéskor – egyrészt a határátlépéshez, másrészt az átcsempésztett áru szállításához – sokszor a vasutasok nyújtottak segítséget, illetve maguk is bekapcsolódtak a tiltott kereskedelembe, kihasználva például az ingyenes (kedvezményes) közlekedést, vagy a mozdonyok és szerelvények ismeretét, amelyeken különböző rejtkehelyeket alakítottak ki.

Mindezen témákból többet érintett a füleki múzeumban, egész pontosan a vár Bebek–tornyában rendezett időszakos kiállítás, amely több szlovákiai és magyarországi intézmény szervezésében valósult meg. Fő kurátora Ján Ščerbík, a szlovákiai vámhatóság alezredese, illetve tevékenyen segítette a tárlat létrejöttét Mészáros Erich főhadnagy is. Ezen a vámügy története került bemutatásra, egészen a kezdetektől a 21. századig. Elsősorban Szlovákia szemszögéből tekintették át a témát, de gyakorlatilag 1920-ig Magyarországgal azonos a történeti kép.



*Részlet a kiállításból
(Fotó: Máté György)*

Megtudhattuk, hogy egészen a középkortól jelen volt valamilyen vám-szabály, azonban a vámszedés voltaképpen kezdetét, az állami vámügyi (harmincados) hivatali rendszer létrejöttét Luxemburgi Zsigmond 1405-ben kiadott dekrétumához lehet kötni. 1518-ban vámtisztviselőkre ruházták át a

vámigazgatást, akiknek már az volt a feladatuk, hogy megakadályozzák az árucsempészetet. A 18. századtól növekedett meg az exporttevékenység, és ekkortól kezdett virágozni a csempészség is. Szükségessé vált egy katonai fegyveres hadtest felállítása a vámhatár fokozottabb ellenőrzésére, így alakult meg 1843-ben a Finanzwache, azaz a pénzügyőrség. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után létrejött Csehszlovák Köztársaság tulajdonképpen megtartotta az addigi jogrendszert, a felállított fegyveres pénzügyőrség részei egy bizonyos határszakaszt és a közeli, mintegy 10 km-es területet őrizték. Az 1930-as évek második felében – a „forrósodó helyzet” miatt – létrehozták az Állami Védelmi Őrséget, amely fokozottan felügyelte a határokat. A második világháború után hullámzó sorsa volt a vámhatóságoknak, 1989-ig, illetve 1993-ig többször változott a jogköre és megbecsülése. A független Szlovák Köztársaság megalakulásával, illetve az ország Európai Unióhoz való csatlakozásával újabb fejezetek nyíltak a vámügy történetében, állandó határ-ellenőrzés csupán Ukrajnánál van, de továbbra is több más feladatot ellátnak a testület tagjai.

A 2019. augusztus 18-ig nyitva tartó, tárgyi anyagban is gazdag kiállításon – pl. láthatóak voltak a vámtisztviselők korabeli egyenruhái, munkaeszközei, fegyverei stb. – külön részt szenteltek az alkotók a csempészség témájának. Itt is ki volt emelve az, hogy némelyek rákényszerültek erre a tevékenységre, másoknak viszont nem lett volna feltétlen szükséges csempészkedni. Ezt illusztrálva láthatóak voltak trükkös eszközök – mint a szoknyába varrt titkos zsebek, üregekké átalakított autóakkumulátor, farönk vagy deszka –, különböző csempészaruk és törvénytelenül behozott termékek.

Utóbbiak között nagy számban voltak azok állati és növényi eredetű termékek, amelyek a kihalástól veszélyeztetett fajok egyedeiből állítottak elő. Ezek illegális kereskedelmének megakadályozására még 1973-ben létrejött egy nemzetközi egyezmény, a CITES (Convention of International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora – Egyezmény a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről), amelyhez már Szlovákia is csatlakozott.

Az utóbbi a fő témája a Keszthelyen bemutatott *A fajok fennmaradásáért, a fenntartható fejlődésért: Ne vedd, véd!* – *A NAV a veszélyeztetett állatok és növények védelmében* című vándorkiállításának. Rendezői a Pénzügyőr- és Adózástörténeti Múzeum munkatársai voltak: Dvorszky Anikó kulturális főreferens és Turi Zsolt pénzügyőr őrnagy, kulturális főreferens.¹⁸ A tárlat arra

¹⁸ Itt szeretném megköszönni Turi Zsolt eddigi önzetlen segítségét, amit a téma kutatásához nyújtott. Rengeteg érdekeséget tartogat az etnográfusok számára a budapesti székhelyű intézmény, amely a Vám és Pénzügyőr Múzeum és a Magyar Adózástörténeti Gyűjtemény egyesülésével jött létre. E két tematika két külön kiállítóhelyen van jelenleg bemutatva: A magyar pénzügyőrségről a budapesti VI. kerületi Schiffer-villában, a magyar adózástörténetről a VII. kerületben, a NAV Kiemelt Ügyek és Adózók Adó Főigazgatósága épületében van állandó kiállítás. A csempé-

szerette volna felhívni a látogatók figyelmét, hogy a megállapodás ellenére még mindig sokan próbálnak tiltott termékeket áthozni a határokon. A kábítószér- és az illegális fegyverkereskedelem után a védett növény- és állatfajok csempészése a legnépszerűbb a bűnözők körében, és sok esetben Magyarországon keresztül akarják a legnagyobb felvevőpiacra, az Európai Unió területére becsempészni ezeket az árukat.



*Különböző csempészrejtekhelyek bemutatása
(Fotó: Máté György)*

A rendezők kimondottan a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) illegális növény- és állatkereskedelem elleni harcban betöltött szerepére helyezték a hangsúlyt. A fentebb említett CITES egyezményhez hazánk már 1985-ban csatlakozott. A magyar hatóságoknak is az a célja, hogy ellenőrzés alá vonják a veszélyeztetett fajok kereskedelmét, és ezzel megakadályozzák, hogy az állat- és növényfajok ezrei a kipusztulás szélére jussanak. A fajok fennmaradásáért, a fenntartható fejlődésért, a tudatos környezetvédelem szellemében felelősségteljesen küzdenek a NAV szakemberei is. A kereskedelem és a vámáru-forgalom ellenőrzésével nagy erőfeszítést tesznek a helyi és a globális csempészet visszaszorítására. Sokan nem tudatosan szegik meg a törvényt, mivel az egzotikus országokból hazatérve olyan ajándéktárgyakat hoznak, melyeket veszélyeztetett állat- vagy növényfajokból készítettek és nincsenek annak tudatában, hogy ez szigorúan tilos. (Ilyen esetekben természetkárosítás büntett elkövetésének gyanúja miatt a Nemzeti Adó- és Vámhivatal feljelentést tesz és eljárás indul a tájékozatlan turista ellen.)

széssel kapcsolatban lefoglalt eszközök és áruk kavalkádját őrzik a pozsonyi „vámos múzeum”-ban is.



Elefántcsontból és -bőrből készült tárgyak
(Fotó: Máté György)

Az augusztus 25-ig látogatható tárlaton a NAV szakembereinek munkájáról – kisfilmen látható ellenőrzések, lefoglalások, tárlókban elhelyezett csempészeszközök stb. –, illetve a CITES-ről, valamint állatpreparátumokból, védett állatokból készült tárgyakkal volt kiállítva néhány. Így az érdeklődők láthattak csempészés céljából átalakított autótartozékokat, játékbabát, művégtagot, cipőt vagy bibliát, illetve – többek között – kígyóbőr táskákat, cipőket, „kobrapálinkát”, elefántcsontból készült díszeket és olyan engedély nélküli étrendkiegészítőket, amelyeknek összetevői között ott található valamelyik veszélyeztetett állat- vagy növényfaj.

A két kiállításon is kiemelten szerepelt a védett élőlények mellett – most nem említve a napjainkban felerősödött embercsempészetet – az évszázadok óta kedvelt „árucikk”, a dohány, azaz a cigaretta. A régi trükkök alkalmazása mellett – pl. ruha alatt, vagy autóba rejtve – újabb és újabb módszereket alkalmaznak a csempészek (már, amire fény derül). Talán az egyik legextrémebb az a 2012-ben felfedezett mintegy 600 méter hosszú csempészalagút volt, amelyet a szlovák és az ukrán határ alatt építettek ki. A sajtóban is nagy visszhangot kapó egyedülálló eset kapcsán kiderült, hogy a határ szlovák oldalán, Nagymihály (Mihalovce) közelében a közúti határátkelőhelytől 500 méterre egy magáncég magas kerítéssel körülvett területén kezdődött a 90 centiméter átmérőjű, sínpályával, csillékkal és elektromos vezetékekkel ellátott föld alatti járat. A szlovák cégnek több olyan teherautója volt, amelynek sóderrakománya alá csempészcigaretteket rejtettek el. Az embercsempészésre is alkalmas, szakszerűen megépített alagutat használva mintegy 20 ezer karton dohányárut juttattak át a határon, illetve a rajtaütés alkalmával további 13 ezer

kartont foglaltak le a vámhivatal munkatársai.¹⁹ S nem csupán a föld alatt, hanem a föld felett is próbálkoznak a csempészek, felhasználva a technikai fejlődést: a hatóságok több olyan próbálkozást is megghiúsítottak, amikor is drónokkal kísérelték meg a cigarettákat illegálisan átvinni Ukrajnából egy másik ország területére.

Láthatjuk, hogy az újabb esetek túlnyomó részében már nem kényszerű törvényszegésről van szó, a legtöbb csempész közönséges bűnöző és a társadalmi megítélésük is megváltozik. Maga a jelenség is átalakult, mégis érdekes – e két kiállítás anyagát is felhasználva – folyamatában látni a csempészség témáját.

MÁTÉ GYÖRGY

Irodalom

Boross Zoltán

1985 A csempészség emlékei a Medvesalján a két világháború között. In Ujváry Zoltán (szerk.): *Gömör néprajza*. I. Debrecen. 179–183.

Farkas Gyöngyi

2012 Csempészet a magyar–csehszlovák határon az 1950-es évek elején. *Metszetek* 2012. 2–3. sz. 49–53.

Farkas Ottó

2015 *Csempészek fináncúzben*. Dubno

Földi Ádám

2010 A csempészet néprajzi kutatásáról. *Ethnica* XII. 1. 11–13.

Kiss Lajos

1981 *A szegény emberek élete*. I. Budapest

Nagy Molnár Miklós

1985 A medvesaljai közösségek gazdasági jellegű falun kívüli kapcsolatai. In Ujváry Zoltán (szerk.): *Gömör néprajza*. I. Debrecen, 1985. 133–147.

Paládi-Kovács Attila

2006 *A Barkóság és népe*. Miskolc

Reguly Antal

1994 *Magyarországi jegyzetek*. Budapest

Szilágyi Miklós

2000 Törvények, szokásjog, jogszokás. In Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar néprajz*. VIII. Társadalom. Budapest. 693–759.

Viga Gyula

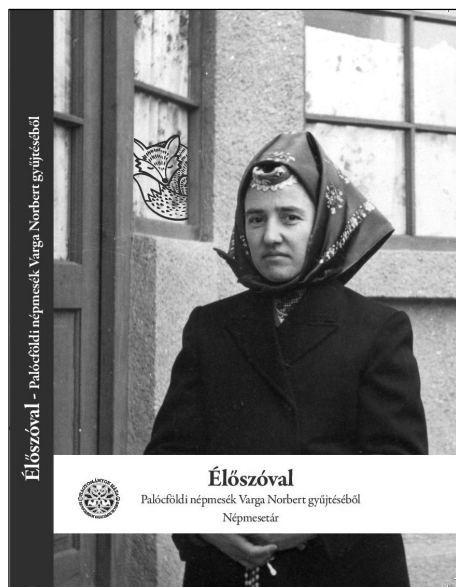
1990 *Árucseré és migráció Észak-Magyarországon*. Miskolc

1994 A csempészet emlékei a Bodroghközben. In: Ujváry Zoltán (szerk.): *Történeti és néprajzi tanulmányok*. Debrecen. 243–247.

¹⁹ Forrás: <https://felvidek.ma/2012/07/tobb-szaz-meter-hosszu-csempeszalagutat-fedeztek-fel-az-ukran-szlovak-hataron/>

SZEMLE

Népmesék a nejlon világban Élőszóval – Palócföldi népmesék Varga Norbert gyűjtéséből



2019. október 26-án a Hagyományok Házában mutatták be az *Élőszóval – Palócföldi népmesék Varga Norbert gyűjtéséből* című kiadványt, amely a *Népmesetár* sorozat egyik legújabb darabja. A DVD és a hozzá tartozó kísérőfüzet elkészítését elsősorban közművelődési célok motiválták. A szerkesztők egy olyan válogatást, egyféle példatárat ajánlanak a kezdő és gyakorló mesemondóknak, pedagógusoknak és minden, a népmese iránt érdeklődőnek, amely – bár földrajzilag a magyar nyelvterület északi, északkeleti részeire, az alcímben is megjelölt, palócok által lakott területre koncentrál, mégis változatos anyagot kínál.

A kiadvány s a mögötte megbúvó tereptapasztalatok, utazások, ismeret-ségek története azonban régre nyúlik vissza. Varga Norbert folklórkutató és Vörös Előd operatőr a Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet gondozásában megjelent *Élő Népköltészet* DVD-sorozat anyagát is együttes munkával gyűjtötték össze, rögzítették, s ezen új kiadvány is a közös, 2005 és 2019 között megvalósult, a szövegfolklórra, s azon belül is a népmesék műfajcsoportjára fókuszáló gyűjtőútjaik legfrissebb eredménye. Alig született még olyan szövegfolklór-válogatás, amelyen nem archív felvételek láthatók, ahol nem régmúlt idők mesemondói, hanem ma is felkereshető mesterek mondják el történeteiket.

A közel tizenöt év során gyűjtött és jó minőségben rögzített meseanyag megsűrése, válogatása nehéz feladat elé állította a szerkesztőket. A válogatás során igyekeztek szem előtt tartani a mesemondó egyéniségek, illetve a mesei műfajok változatos felvonultatásának szempontjait. Végül sikerült egy olyan reprezentatív összeállítást kiadvánnyá formálni, amelyben kilenc mesemondó, öt férfi és négy nő, összesen 16 meséje látható és hallható.

A DVD-n található mesei műfajok kapcsán érdemes megjegyezni, hogy tündérmesékben bővelkedik a válogatott anyag, de találkozhatunk novellamesékkel, állatmesékkel, legendamesékkel és tréfás mesékkel is.

A kiadványban mesélő személyek szinte mindegyike hagyományörző mesemondó, „... aki többé-kevésbé még hagyományosan tanult, de már csakis új környezetben (színpad, tábor) mesél, repertoárja, előadási stílusa már csak versenyeken, fellépések alkalmával aktivizálódhat, alakulhat, csiszolódhat.”*

A felvételeken jól látszik, hogy a mesemondók – annak ellenére, hogy megváltozott körülmények között, gyakran színpadon, vagy csak a néprajzi gyűjtők biztatására mesélnek – belenevelődtek egyféle hagyományosnak nevezhető narratív kultúrába, amit bátran használnak is, bármiféle mesterkéeltség vagy színpadiasság nélkül. A szóbeliség törvényszerűségeivel öntudatlanul felvértezve álltak Vörös Előd és Varga Norbert kamerája elé, immáron a nagyközönségnek is bemutatva, hogy hogyan bánnak a népmesékkel, hogyan formálják a történetet, hogyan használják a népmesei formulákat, s hogy mennyire változatos és különböző a szövegmegformálásuk, előadásmódjuk, testhasználatuk, arcjátékuk és hanglejtésük a mesemondás során. Mindegyik mesemondóban közös azonban az a könnyedség és természetesség, amely megfoghatatlan, de amely alkalmassá teszi a kiadványt arra, hogy példatárként emlegessék a szerkesztők, célközönségként napjaink közművelődési szakembereit, pedagógusait, mesemondó rendezvények versenyzőit vagy akár a revival mesemondókat megjelölve.

A kiadvány egyik legfőbb értéke a kísérőfüzet, amely egyféle „iránytű” is a felvételek értő hallgatásához. Részletekbe menően, egyfajta útikalauzként segíti az olvasót és hallgatót elméleti, esztétikai és praktikus szempontokat fölvetve.

A füzetben a rövid *Előszó* után, a mesemondók fotóját követően kezdődik a gyűjtő által írt bemutató, elemző rész, amelyben az egyes mesemondó egyéniségek kerülnek a középpontba. Az életrajzi adatokat, illetve az előadásmódot, a nyelvhasználatot a mesemondás során alkalmazott gesztushasználatot és hasonló szakmai szempontokat érintő megjegyzések célja a hagyományosnak nevezett életrajzi mesemondási technika mélyebb megismertetése az olvasóval.

Végezetül a kiadvány előszavának záró bekezdését idézem, melyben maga az egyik mesemondó szinte ars poeticaként is értelmezhető mondatait választották a szerkesztők említésre érdemes idézetként:

„Ajánljuk kiadványunkat minden tanulni vágyó, gyakorló és kezdő mesemondó társunknak, minden pedagógusnak és nevelőnek, mesélő kedvű anyukának, apukának, nagymamának és nagypapának – és természetesen minden

* Raffai Judit–Dala Sára 2005: Napjaink mesemondása. In Szondi György (főszerk.): Napút: irodalom, művészet, környezet 2005. január–február. VII. évfolyam 1. szám. Napkút K. Kft.–Cédrus Művészeti Alapítvány. Budapest (http://www.napkut.hu/naput_2005/2005_01/109.htm)

jóindulatú érdeklődőnek, aki »csak úgy« megnézi a felvételeket, aki szívesen megismeri a Varga Norbert és Vörös Előd kamerája elé került jó beszédű, hagyományörzésben jeleskedő asszonyokat, férfiakat. Kívánjuk, hogy minél többen legyenek, akik hasonlóan gondolkodnak, mint egyik mesemondónk, Uram Istvánné Balázs Margit, aki egy felvétel alkalmával így fogalmazta meg a néphagyomány, a népmesék iránti szeretetét: »Tudja, má' nejlön a világ, oszt má' ez nem akarkinek kell! Pedig engem ez éltet, én errő' szeretek beszéni. Bennem ez él! «”

Mesemondók: Bárány Antalné Strehó Margit (Varsány); Csipkés Vilmos (Arló); Hugyár Béla (Csoltó – Čoltovo, Szlovákia); Kisbenedek Valéria (Óbást – Stará Bašta, Szlovákia); Lakota Kovács Mária (Ipolykér – Kiarov, Szlovákia); Mihály István (Feled – Jesenské, Szlovákia); Szita András (Varsány); Uram Istvánné Balázs Margit (Nógrádsipek); Vincze Barna (Rimóc). Gyűjtötte: Varga Norbert. Operatőr: Vörös Előd. Szerkesztette: Varga Norbert, Dala Sára, Klitsie-Szabad Boglárka. Kiadja: a Hagyományok Háza, felelős kiadó: Kelemen László főigazgató.

KLITSIE-SZABAD BOGLÁRKA

* * *

KÖSZÖNTÉSEK

**„A múltat nem megőrizni, hanem továbbadni kell”
Halász Péter 80. születésnapjára**



Különös tudomány a néprajz. Talán nincs is még egy más tudomány, amelyben önkéntesek ilyen számban és jelentőségben járultak volna hozzá története során ismeretanyagának gazdagításához. A legkiválóbb önkéntes néprajzi gyűjtőkből pedig számosan a tudományok elismert szakemberei, tudósai lettek. Elég, ha csak a 20. századból Együd Árpád, Erdős Kamill, Barsi Ernő vagy Timaffy László nevét említem. Már hosszú évek, sőt, évtizedek óta e tiszteletre méltó névsor tagja Halász Péter neve is.

Halász Péter intézményesen tanult szakmája, képzettsége – a gödöllői Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaság-tudományi Karán 1962-ben végzett agrármérnökként, majd 1966-tól huszonhat éven át volt az Agrárgazdasági Kutatóintézet tudományos munkatársa – is hasonlóságot mutat több, jelentős néprajzos életművet alkotó etnográfus, folklorista fiatalkori indulásával, első képzettségének megszerzésével, amelyet később, néprajzkutatóként is kiválóan tudott kamatoztatni. Gondoljunk csak az ez évben szintén évfordulós Hála Józsefre, vagy Limbacher Gáborra, Birinyi Józsefre.

Halász Péter agrártudományi képzettsége nagy nyeresége lett tudományunknak, különösen a csángókutatásnak, mivel előtte a csángók földművelési, állattenyésztési szokásairól alig volt gyűjtés, kutatás. Márpedig egy népcsoport kultúrája alig érthető meg teljességében az anyagi kultúra, a mindennapi létfenntartó tevékenységek ismerete nélkül. Halász Péter életművének

pedig súlyos szelete a csángók kultúrájának teljességre törő tanulmányozása, dokumentálása és közreadása.

Halász Péter 1939. október 28-án született Budapesten. Hosszú évtizedek óta megkerülhetetlen személyisége mind az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomnak, mind a honismereti mozgalomnak, és a néprajznak mint szaktudománynak is. Erről tanúskodnak a 60., majd 70. születésnapjára megjelent köszöntők, életútját, munkásságát méltató megemlékezések.¹ Hosszú és gazdag életútjának állomásait egyik önéletrajzából idézem:

„Az Agrártudományi Egyetemen kaptam diplomát 1962-ben. Munkahelyeim: Kiskunsági Állami Gazdaság sertéstelepi brigádvezető (1962–1964), Agrártudományi Egyetem műszaki ügyintéző (1964–1965), Agrárgazdasági Kutató Intézet tud. munkatárs, tud. főmunkatárs (1965–1992), Magyar Művelődési Intézet igazgató (1992–1995), tud. főmunkatárs (1996–1997), Duna Televízió műhelyvezető, főszerkesztő (1997–2000), Magyar Művelődési Intézet főtanácsos (2000–2010). 2010-ben vonultam nyugdíjba, de nem nyugalomba. 1960-ban bekapcsolódtam az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomba, a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának 1968-tól voltam titkára, 1989-től 2009-ig pedig elnöke. 1968-tól veszek részt az országos honismereti mozgalomban, 1974-től 2010-ig szerkesztettem a *Honismeret* folyóiratot, 1995-től 2009-ig voltam a *Honismereti Szövetség* elnöke, azóta tiszteletbeli elnöke. 1990-től 2010-ig voltam a *Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület* titkára. 1966 óta foglalkoztam a moldvai magyarok történelmével és néprajzával. Az 1960-as években a *Néprajzi Atlasz* anyagához gyűjtöttem a csángók között, később folyamatosan, csaknem minden nyári szabadságom Moldvában töltöttem, ahol elsősorban a helyneveket, a gyűjtőgetés, a gazdálkodás, az állattartás, a naptári évhez kötődő népszokások, az építkezés és a hiedelemvilág ismeretanyagát kutattam, illetve kutatom. Ennek során jól kamatoztattam agrármérnöki végzettségemet, feldolgozván a moldvai magyarok hagyományos állattartását és növényismeretét. 1990 óta irtam a *Katolikus Lexikon*, 1998 óta pedig az *Új Révai Lexikon* moldvai csángókkal foglalkozó szócikkeit. Számos, a moldvai csángómagyarok életével foglalkozó ismeretter-

¹ Balassa Iván: Halász Péter hatvanéves. *Néprajzi Hírek* 28. évf. 1999. 1–4. 132.; Balassa Iván: Halász Péter 60 éves. *Honismeret* XXVII. évf. 1999. 5. sz. 3–4.; Beke György: Magyarságtudat és jövőkép. *Szín* 8. évf. 2003. 1. sz. 46–52.; Iancu Laura: Köszöntjük a hetvenéves Halász Pétert. *Néprajzi Hírek* 38. évf. 2009. 2. sz. 72–74.; Kováts Dániel: Halász Péter születésnapjára. *Honismeret* XXXVII. évf. 2009. 5. sz. 3–5.; Selmeczi Kovács Attila: A néprajzkutató Halász Péter. *Honismeret* XXXVII. évf. 2009. 5. sz. 5–9.; Harangozó Imre: „Otthon vagyok ezen a tájon...”. *Honismeret* XXXVII. évf. 2009. 5. sz. 10–11.; Bartha Éva: Halász Péter és a honismereti mozgalom. *Honismeret* XXXVII. évf. 2009. 5. sz. 11–13.; Lengyel Gyula: A méla Tempefői. *Honismeret* XXXVII. évf. 2009. 5. sz. 13–14.; Létai Tibor: A csángómagyarok fáradhatatlan kutatója, <https://szekelyhon.ro/aktualis/csikszek/a-csangomagyarok-faradhatatlan-kutatoja>, 2013. március 06.

jesztő filmnek voltam szakértője és riportere. 2010 szeptemberében beköltöztem Erdélybe, azóta Gyimesközéplokon élek és dolgozom immár harmadik feleségemmel, 12 és 3 esztendő fiaiimmal, s nyaranta itt látogat meg Belső-Magyarországról három nagyobb gyermekem és három unokám.”²

E születésnap köszöntő méltatlanul szűk kerete csak arra ad lehetőséget, hogy felvillantsam mindazt a tanulmányt érdemlő tevékenységet, amelyet életútja során elvégzett Halász Péter.

Hatvan éven keresztül volt érdemdús tagja, majd vezetője, irányítója az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomnak. Néprajzossá válásában alapvetően fontos szerepe volt első gyűjtőpályázati dolgozata megszületésének, majd Morvay Péterrel, atyai mentorával való megismerkedésének. Erről így vallott:

„Morvay Pétert éppen ötven esztendeje, 1959-ben ismertem meg, amikor egyetemistaként bementem a Néprajzi Múzeum akkori, Könyves Kálmán körúton lévő épületébe, mert nagyapám szülőfaluja, Hollókő hagyományos paraszti gazdálkodásának ismeretanyagával részt akartam venni az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázaton. A futó tájékozódásból, alkalmi beszélgetésből aztán évek során szoros szakmai és emberi kapcsolat, atya-fiúi barátság, fegyvertársi szövetség lett, ami Morvay Péter 1994. február 23-án bekövetkezett haláláig tartott. Adjutánsként mellette lehettem a néprajzi gyűjtőmozgalomban, az évenkénti gyűjtőtálalkozók szervezésében, később pedig a honismereti mozgalomban. Sokáig titkárságot mellette, amikor a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának elnöke volt, s amikor betegeskedett, én követtem ebben a tisztségben. Ugyancsak tőle vettem át 1974-ben a Honismeret folyóirat szerkesztői munkáját. Több alkalommal gyűjthettem vele és tanulhattam tőle közös gyűjtőútjainkon.”³

Halász Péter négy évtizeden át volt a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának titkára, majd elnöke. Azt is el kell mondani, hogy e tisztség ellátása sem volt mindig konfliktusoktól mentes. Az ezzel kapcsolatos tapasztalatait, emlékeit *Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomtól a honismeretig* című tanulmányában adta közre.⁴ A gyűjtőmozgalom legfontosabb értékeit a következőkben összegezte:

„Ezekre a nélkülözhetetlen feltételekre alapozva indulhatott meg a Néprajzi Múzeum és a Nyelvtudományi Intézet szervezésével az a pályázati rendszer, amit több mint öt évtizede minden esztendőben kiírnak az önkéntes, tehát nem hivatásos néprajzi és nyelvjárási gyűjtők számára. A pályamunkákat a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára őrzi, s ott mindenki számára hozzáférhető, felhasználható. Hatalmas teljesítmény fekszik a pályázatok eredmé-

² Létai Tibor: A csángómagyarok fáradhatatlan kutatója. <https://szekelyhon.ro/aktualis/csikszek/a-csangomagyarok-faradhatatlan-kutatoja>, 2013. március 06.

³ Halász Péter: Morvay Péter, a Honismeret első szerkesztője. *Honismeret* 38. évf. 2009. 2. sz. 22.

⁴ Elhangzott a XXXIV. Honismereti Akadémián, Szekszárdon, 2006. július 3-án. Megjelent: *Honismeret* XXXIV. évf. 2006. 5. sz. 64–69.

nyeként az elmúlt fél évszázadban összegyűlt kéziratanyagban, még ha az utóbbi időben csak két évente kerül is sor a pályázatok kiírására, és a nyelvészeti téma le is vált erről a pályázati rendszerről. A néprajzi gyűjtőmozgalom rendkívül demokratikus keretek között építette ki munkatársi gárdáját: a néhány elemével rendelkező parasztemberekől kezdve pedagógusokon és lelkészeken és agronómusokon keresztül előljárósági vezetőikig, főiskolai tanárokig a társadalom legszélesebb körei vettek és vesznek részt a gyűjtőmunkában. Jó néhányan közülük később néprajztudományból doktoráltak, tárgyukat, tárgyességüket legjobban ismerő szakemberek, rangos könyvek szerzői lettek. Magam sem rejtem véka alá, hogy az egyetemi hallgató koromban megismert néprajzi gyűjtőmozgalmon keresztül jutottam el a moldvai csángókhoz és kerültem egyre közelebb a honismereti mozgalomhoz.”⁵ De az írás születésekor azt is szomorúan rögzítenie kellett, hogy: „Az 1940-es évek elejétől pályázat és verseny indult »középiskolai táj- és népkutató munka-közösségek« (önképzőkörök és cserkészcsapatok) részére. [...] Az I. helyezett pályadíja a kiírás szerint 100 Pengő, hozzávetőlegesen egyhavi átlagkereset. Összehasonlításként érdemes megemlíteni, hogy most, 2006-ban az Önkéntes Néprajzi Gyűjtők pályázatának első díja felnőtt kategóriában 25 ezer, a minimálbér egyharmada. Pedig akkor javában folyt a világháború, igaz, hogy az ország miniszterelnökét úgy hívták: gróf Teleki Pál.”⁶ (Csak zárójelben, és én is szomorúan jegyzem meg: milyen boldogok lennénk, ha a 2012-ben Tradíció néven újraindított gyűjtőpályázatunk kiváló pályázóit akár csak a 2006-os pénztalalmak töredékével tudnánk jutalmazni. A helyzet viszont sajnos az, hogy jelenleg a szerény könyvjutalmak előteremtése is sokszor gondot okoz.)

Morvay Péter a Magyar Néprajzi Társaság 73. évi közgyűlésén, 1961. október 18-án indítványozta néprajzi gyűjtőszakosztály létesítését, gyűjtő összejövetelek, vidéki ülések szervezését, Filep Antal pedig a néprajztudomány széles körű propagálását, a köztudatban közismertté tételét javasolta, s erre módokat ajánlott. Az indítványokat a közgyűlés a választmány hatáskörébe utalta.⁷ Az Önkéntes Néprajzi Gyűjtő Szakosztály megalakulásáról a Magyar Néprajzi Társaság 76. évi rendes közgyűlésén, 1964. június 24-én döntöttek. A szakosztály elnöke Morvay Péter, titkára Hegyi Imre lett.⁸ Halász Péter 1968-ban vette át a titkári posztot Hegyi Imrétől és töltötte be 1989-ig, amikortól elnökként folytatta a munkát 2009-ig. A szakosztály működését a néprajzos szakma (és a kultúrpolitika) nem minden képviselője támogatta, Morvay személyét is többen támadták.⁹ „... az 1960-as évek második felében

⁵ *Honismeret* XXXIV. évf. 2006. 5. sz. 66.

⁶ *Honismeret* XXXIV. évf. 2006. 5. sz. 65.

⁷ *Ethnographia* 77. évf. 1966. 316.

⁸ *Ethnographia* 77. évf. 1966. 333.

⁹ Halász Péter több írásában emlékezett meg szeretett mesteréről. Lásd pl.: Morvay Péter. *Néprajzi Hírek* 24. évf. 1995. 1–4. sz. 56–61.; Száz esztendeje született Morvay Péter. *Néprajzi Hírek* 38. évf. 2009. 3. sz. 61–64.

a Néprajzi Múzeumból fokozatosan kikoptak azok a munkatársak, akik azt a Németh László által megfogalmazott elvet vallották, hogy Kelet-Európa viszonyai között élő nemzetek esetében a néprajz több mint tudomány. Egyre inkább olyanok kerültek döntési helyzetbe, akik politikai szempontból is inkább a türt, mint a támogatott kategóriába sorolták a gyűjtőmozgalmat. Ők aztán mindinkább kényelmetlen nyúgnak érezték a lelkes amatőrökből álló gyűjtők szervezését, s Morvay Pétert az első adandó alkalommal – 60 éves korában – nyugdíjba küldték. Ezzel takaréklángra kívánták állítani a gyűjtőmozgalmat...¹⁰ Morvay ellen később is folytatódtek a támadások. A Magyar Néprajzi Társaság 94. évi közgyűlésén, 1982. május 26-án tisztújításra került sor. Ez alkalomból: „Az Önkéntes Gyűjtő Szakosztály elnöki tisztségére a választmány Kurucz Albert személyét javasolta. E javaslattal szemben Timaffy László kérte: hosszú évek óta Morvay Péter látta el a szakosztály elnöki tisztségét, eddigi eredményes munkája alapján továbbra is őt javasolja megválasztani. Többen csatlakoznak Timaffy László felszólalásához és titkos szavazást kérnek. A közgyűlés megszavazza a titkos szavazást, aminek eredményeként Morvay Pétert az Önkéntes Gyűjtő Szakosztály elnökévé választotta a közgyűlés.”¹¹

Halász Péter titkárként, majd elnökként vezette az Önkéntes Gyűjtő Szakosztályt, szervezte az önkéntes néprajzi gyűjtőtálalkozókat, a Honismereti Akadémiákat, és adott róluk beszámolókat a szaksajtóban.¹²

Az Önkéntes Gyűjtő Szakosztálytól történt formális távozása nem jelentette azt, hogy továbbra is ne kísérelje figyelemmel a gyűjtői mozgalom tevékenységét. Nagy örömmel üdvözölte a 2010-ben oly’ szomorú körülmények között megszakadt, és 2012-ben Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázat néven, már a Gyűjtő Szakosztály szervezésében újraindított pályázati rendszert. Hadd idézzem ide 2019. május 9-én hozzám mint a Gyűjtő Szakosztály jelenlegi titkárához írt levelét, amelyben gratulált a pályázati rendszer és a gyűjtőmozgalom újjászervezéséhez, és tartalmas és eredményes munkát kívánt a május 11-én megrendezésre került VII. díjkiosztó konferenciának. Az önkéntes gyűjtőket pedig további kitartó tevékenykedésre biztatta:

„Tisztelt Titkár Úr! Kedves Vasvári Zoltán!

Mint a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtők Szakosztályának egykori titkára, majd elnöke, őszinte elismeréssel és meghatódottsággal olvas-

¹⁰ Halász Péter: A regőscserkészettől a honismereti mozgalomig. *Honismeret* XLV. évf. 2017. 5. sz. 85.

¹¹ *Ethnographia* 96. évf. 1985. 2–3. sz. 404.

¹² Lásd pl.: A XVIII. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőtálalkozó. *Honismeret* XXXI. évf. 2003. 5. sz. 83–85.; Tizenöt éves a Honismereti Szövetség. *Honismeret* XXXIII. évf. 2005. 4. sz. 22–29.; A XIX. Önkéntes Néprajzi Gyűjtőtálalkozó. *Honismeret* XXXIII. évf. 2005. 5. sz. 65–67.; Az önkéntes néprajzgyűjtők XX. országos találkozója. *Honismeret* XXXV. évf. 2007. 6. sz. 120–121.; A XX. Önkéntes Néprajzgyűjtő Találkozó. *Néprajzi Hírek* 37. évf. 2008. 1. sz. 13–16.; A XXXVI. Honismereti Akadémia. *Honismeret* XXXVI. évf. 2008. 4. sz. 91–92.

tam a VII. Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázat eredményhirdető konferenciájának programját. Magam is a Néprajzi Múzeum Morvay Péter által szervezett gyűjtőpályázatainak egyik nyerteseként kerültem a néprajzi gyűjtőmozgalomba, ezért tiszta szívből tudok örülni, hogy ennek a kezdeményezésnek a folytatói, zászlójának továbbvivői az első Néprajzi Gyűjtőpályázat meghirdetése után 67 esztendővel ilyen tartalmas konferenciát szerveznek. Gratulálok minden szervezőnek, részvevőnek és mindenkinek, akinek keze munkája és szíve szeretete benne van a Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázat eredményeiben.

Hasznos tanácskozást kívánok a gyimesi havasokból kedves mindnyájuknak: Halász Péter”

A néprajzkutató Halász Péter munkásságáról Selmeczi Kovács Attila adott áttekintést az ünnepelt 70. születésnapján.¹³ Selmeczi Kovács írása felüteként leszögezte:

„... az agrármérnök végzettségű Halász Péter néprajzi szakmai pályáját az Agrárgazdasági Kutatóintézetben alapozta meg, ahol 1966-tól huszonhat évén keresztül végzett tudományos kutatómunkát. Munkahelyi feladatköre elsősorban a termelősövetkezetek történetére, a háztáji gazdaságok szerepére, valamint az elmaradt mezőgazdasági térségek fejlesztésére irányult. Ezek a kutatásai sok olyan ismeretet rögzítettek, amit ma már lehetetlen lenne összegyűjteni, és ugyanakkor igényelték a szociográfiai és néprajzi szemléletet. Ilyen irányú érdeklődésének kibontakozásában nagy szerepet játszott munkahelyi főnöke. Erdei Ferenc, akitől jelentős szociográfiai ismereteket szerezhettek, amelyeket későbbi munkáiban kitűnően hasznosított.”¹⁴

Mezőgazdasági végzettsége és az Agrárgazdasági Kutatóintézetben rá háruló feladatai magyarázzák, hogy a kezdetekben a folklórnál jóval nagyobb arányban a tárgyi néprajz, az anyagi kultúra területén végzett adatfeltáró és feldolgozó munkát. Erről tanúskodik az 1970–80-as években részvétele a Börzsöny és a Tápió-vidék néprajzi kutatásában, melynek során addig kevésbé feltárt területekről a telekhasználat, a népi építkezés és a lakáskultúra témakörét dolgozta fel terjedelmes tanulmányokban. Ugyancsak ezekben az években közölt leírást a csángó épületekről és építésmódról. A településkutatással összefüggésben érdeklődése kiterjedt a helynevek, földrajzi nevek rögzítésére. Ennek eredményeként az 1970-es évek végétől hét moldvai csángó falu helynévanyagát adta közre az ELTE *Magyar Névtani Dolgozatok* kiadványsorozatának egy-egy önálló füzeteként (Szabófalva, Lészped. Ónfalva, Klézse, Pusztina, Lábnyik. Külsőrekecsin). Halász Péter meghatározó kutatási területe a moldvai csángó magyarok kultúrája. Több mint négy évtizede életcéljának tekinti a csángók népi műveltségének mind teljesebb körű feltárását és közreadását. E kutatásaiban Domokos Pál Péter tanítványának vallja magát,

¹³ Selmeczi Kovács Attila: A néprajzkutató Halász Péter. *Honismeret* XXXVII. évf. 2009. 5. sz. 5–9.

¹⁴ *Honismeret* XXXVII. évf. 2009. 5. sz. 5. Lásd még: Balassa Iván: Halász Péter hatvanéves. *Néprajzi Hírek* 28. évf. 1999. 1–4. sz. 132.

akihez szintén szoros baráti kapcsolat fűzte. Korai publikációit követve az 1990-es évek közepétől sorra jelentek meg hézagpótló, terjedelmes és alapos monográfiái a csángó népi kultúra különböző területeiről, immár a folklór tárgykörében is.¹⁵

Halász Péternek elvülhetetlen érdemei vannak a honismereti mozgalom szervezésében, irányításában.¹⁶ Három és fél évtizeden át volt a *Honismeret* szerkesztője, majd a szerkesztőbizottság tagja.¹⁷ 2011-től a csíkszeredai *Moldvai Magyarság* szerkesztőbizottságának tagja. Fontos tudomány- és kultúraszervező, művelődéspolitikai szerepeket is vállalt a Honismereti Szövetség elnökeként és Magyar Művelődési Intézet igazgatójaként,¹⁸ tudományos főmunkatársaként, majd főtanácsosaként, a Duna Televízió főszerkesztőjeként.

Halász Péter a következő szavakkal köszönt el – de *nem búcsúzott!* – a *Honismeret* olvasóitól és szerkesztőségétől: „*Ne feledkezzetek meg rólam, ne feledkezzünk meg egymásról, és ne felejtsetek el: 2010 augusztusában csak lakóhelyet változtattam, de nem hazát!*”¹⁹

Mi mást is üzenhetnénk neki 80. születésnapjára: sohasem fogunk megfedelkedni róla, további, egészségben, boldogságban töltött munkás éveket kívánunk neki a csángó magyarok, a néprajztudomány, az egész magyar haza hasznára!

VASVÁRI ZOLTÁN

¹⁵ *A moldvai magyarság bibliográfiája* (1996), *A hagyományos műveltség szerepe a moldvai csángók identitásában* (2001), *Bokrétába kötögetem vala. A moldvai magyarok néprajzához* (2002), *Nem lehet nyugtunk...! Esszék, gondolatok, útirajzok a moldvai magyarokról* (2004), *A moldvai csángó magyarok hiedelmei* (2005), *A moldvai magyarok hagyományos állattartása* (2007), *Növények a moldvai magyarok hagyományában és mindennapjaiban* (2010), *A hagyományos szántóföldi növénytermesztés a moldvai csángó magyaroknál* (2015). Halász Péter szakirodalmi munkásságának teljes bibliográfiája – 2014-ig – olvasható: *Hol ér véget a múlt...? Hat évtized a honismeret szolgálatában*. Honismereti Szövetség, Budapest, 2014. 419–451.

¹⁶ Lásd: Bartha Éva: Halász Péter és a honismereti mozgalom. *Honismeret* XXXVII. évf. 2009. 5. sz. 11–13.

¹⁷ Simor Ferenc: Elkészöntünk Halász Pétertől. *Honismeret* XXXVIII. évf. 2010. 4. sz. 3–4.; Halász Péter: Nem búcsúzom! *Honismeret* XXXVIII. évf. 2010. 4. sz. 4–5.

¹⁸ Halász Péter jellemét, erkölcsi alapállását kitűnően mutatja, hogy 1995. november 8-án benyújtotta lemondását a Magyar Művelődési Intézet igazgatói posztjáról. A lemondás és az azt követő vezetőváltás okairól és körülményeiről beszámolt a korabeli sajtó: *Új Magyarország* 1995. november 10. 5. p.; *Új Magyarország* 1995. november 11. 8. p.; *Magyar Nemzet* 1995. december 22. 11. p.

¹⁹ Halász Péter: Nem búcsúzom! *Honismeret* XXXVIII. évf. 2010. 4. sz. 5.

Szenti Tibor 80 éves



A Csongrád megyei néprajzi gyűjtőpályázatra 1972-ben vaskos kézirat érkezett: *A tanya* című pályamunka, amelyet Szenti Tibor hódmezővásárhelyi fiatalember küldött be. A dolgozat alapos, széles körű tárgyismeretről, a témához való erős kötődésről tanúskodott, mellékletei kiváló fotók és műszaki hitelű helyszínrajzok, alaprajzok voltak. A pályamunka a megyei és az országos pályázaton első díjas lett. Pályázati eredménye – úgy hiszem – elkötelezte az akkor harminchárom éves, egészségügyi munkakörben dolgozó szerzőt a néprajzi kutatás mellett.

Szenti Tibor a hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnáziumban tett érettségi után, „egyéb” származása és szülei nehéz anyagi körülményei miatt, nem tanult tovább egyetemen, hanem egészségügyi szakiskolát végzett, majd a vásárhelyi Erzsébet Kórházban mint higiénikus és egészségnevelő dolgozott. Szabadidejében néprajzi anyaggyűjtést folytatott, s kutatásaihoz kitűnő pártfogókra talált: a szintén vásárhelyi Tárkány Szücs Ernő, a népi jogélet és szokások tudósa, Katona Imre folklórkutató, Nagy Gyula orosházi múzeumi igazgató, Vargha László, a népi építészet kutatója és mások segítettek hasznos tanácsokkal. A néprajzi gyűjtőpályázatra 1973 és 1978 között évente több dolgozatot adott be, melyekkel sorra rangos pályadíjakat szerzett. Visszavisszatérő témája a vásárhelyi tanyák kialakulása, élete, de megörökítette a Vásárhelyi-pusztán élő három parasztember élettörténetét, írt a gazdák hagyományos bútordarabjáról, a *gondolkodó székről*, fölkerésemre publikálta a vásárhelyi és környékbeli kerekótlakról írt dolgozatát a szegedi múzeum évkönyvében.

1979-ben jelent meg *A tanya* című pályaművének bővített, gazdagon illusztrált változata a Gondolat Kiadónál. Az eredeti előszóiban így ír: „*Erdős Péter festőművész barátommal szabadidőm nagyobb részét a vásárhelyi ta-*

nyavilágban töltöttem. Amíg ő festett egy-egy tanyát vagy pusztai tájat megörökített, addig több száz színes diafelvételt, fekete-fehér negatív filmet készítettem, vagy lemértem az épületeket és közben parasztemberekkel beszélgettem.” Így született első nagy lélegzetű néprajzi tanulmánya.

A könyv első részében anyai elődei a Gajdán és a Rátz család életét, tanyáit mutatja be a nemzedékről nemzedékre szálló családi biblia bejegyzései és az élő családtagok emlékezete nyomán. Tanulságos, amit 1859-ben született ükanyja gyógyító tevékenységéről és arról megörökített, hogyan készült fel az idős asszony utolsó órájára. Az érzékletes leírások Thomas Mann sorait juttatták eszébe: „*Mélységes mély a múltnak kútja. Ne mondjuk inkább feneketlennek?...*” A második részben a hódmezővásárhely–kopáncsi tanyákon tett fölfedezőútjai hozadékát ismerteti: küzdelmes emberi sorsokat, régi tanyákat, házberendezéseket dokumentál rajzokkal, fotókkal, részletekben gazdag leírásokkal. Utolsó fejezete az elnéptelenedő tanyák pusztulásáról, haláláról ad megdöbbentő képet.

A *tanya* című könyve a hazai társadalomtudomány, elsősorban a néprajz és a szociográfia számára negyven évvel ezelőtt a reveláció erejével hatott és többen példának tekintették a hasonló tárgyú kutatásaikhoz.

A néprajzi adatgyűjtés mellett időt szentelt történeti források feltárására is. A vásárhelyi levéltárban 18–19. századi becsűjegyzőkönyvek, vagyonleltárak százait tárta fel, melyek alapján feldolgozta a helyi szállások kialakulásának folyamatát és új következtetésekre jutott a vásárhelyi tanyásodás jellegét illetően. Az 1980-as évektől rendszeresen tartott előadást az alföld népi kultúrájával foglalkozó nagykőrösi konferenciákon és számos népi építészeti tanulmányt publikált a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum *Ház és Ember* című évkönyvében.

Sajátos érdeklődés vonzotta betyárok, kuruzslók, a népi orvoslás és szexuális magatartás megismerésére, ami összefügghet azzal, hogy hosszú ideig egészségügyi munkakörben dolgozott. Szaktudományunkban a parasztok szexuális élete „tabu”-nak számított. Az 1970-es években Vajda Mária szakította át a gátat és az idő tájt nyúlt bátran e tárgykörhöz Szent Tibor is. Kivételes kapcsolatteremtő képességével szóra bírta „vallomásteveit”, akiket szinte munkatársának tekintett. Megnyíltak előtte erről a témáról olyan férfiak, asszonyok, akik házastársukkal sem beszéltek erről. Az *Orvostörténeti Közleményekben* több folytatásban publikálta *Paráznák* című tanulmányát, melyben a feudalizmus kori szexuális jellegű bűnpereket elemezte.

A szexuális magatartás külön fejezet *Parasztvallomások* című kötetében, amely szintén a Gondolat Kiadónál jelent meg 1985-ben. Könyve jól mutatja, hogy Szent kutatásainak középpontjában mindenkor az ember van, a mostoha természeti viszonyokkal és a hatóságok packázásaival küszködő, napi munkáját végző Ember. Ezért elsődleges forrása, bármiről is ír a „vallomástevő”. A *Parasztvallomások* több fejezetét a nyolcvanas években kihagyni kényszerült, a teljes szöveget 2008-ban a Századvég Kiadó jelentette meg.

A tanya és a Parasztvallomások (a 2., teljes kiadás!) Szentí Tibor néprajzi munkásságának két kiemelkedő csúcsa. Jelentős szerepe volt a 2015-ben megjelent *Hódmezővásárhely néprajza* monográfia szerkesztésében (főszerkesztője: Novák László Ferenc, társszerkesztő: Nagy Vera), melybe három tanulmányt írt: mintaszerűen elemezte a 18–20. századi vagyoneleltárak néprajzi hozadékát, „A társadalom perifériális csoportjai” címen monográfiában újdonságnak számító tanulmányt írt a deviáns személyiségekről (kuruzslók, boszorkányok, betyárok stb.) és kiváló összefoglalást adott a puszták változásairól. A Vásárhelyi-puszták mint a tradicionális parasztkultúra egyik relikvuma Nagy Gyula tanulmányai révén vált fogalommá az etnográfiában. Szentí példászerűen foglalta össze mindazt, amit a különböző szaktudományok a Vásárhelyi-pusztákról föltártak és amit négy évtizednyi terepmunkája alatt Ő maga megfigyelt. A természeti tájról, az állatvilágról, parasztemberekéről és pusztulók tanyákról készített színes fényképeinek a hazai néprajzi fényképezés és tájfotózás legjobb alkotásai között van a helyük.

Szentí Tibor a szó nemes értelmében vett lokálpatrióta. A lokálpatriotizmus nála nem jelent beszűkülést, szemléleti befelé fordulást, inkább a szokásosnál is erősebb kötődést szülővárosához, Vásárhely népéhez, hatalmas tanyavilágához, az ott alkotott tárgyi és szellemi javakhoz, értékekhez. Gazdag munkásságában keresve se találni olyan tanulmányt, esszét, cikket, amely nem Vásárhely múltjából, hagyományából, általa megélt jelenéből sarjadt volna. Ahogy Bálint Sándor, a „*legszőgedibb szőgedi*” megfogalmazta a *szegediség*, Balogh István a *debreceniség* mibenlétét, Hódmezővásárhelyen Szentí Tibor adott áttekintést róla, mit jelentett a múltban és mit fejez ki korunkban a *vásárhelyiség*. Rövidre fogva: egyfajta rebellis és egyben konzervatív magatartást. *Vásárhelyi emlékeim* című, 2007-ben megjelent könyvében azokat a rövid esszéit gyűjtötte csokorba, melyek a *vásárhelyiség* gyökereire, számos megnyilatkozására, kifejezésformájára is adalékot nyújtanak. Aki Tornyai Jánostól Fejér Csabáig és másokig ismeri vásárhelyi művészek alkotásait és olvassa Németh László *Égető Eszter* című regényét, az találkozott a *vásárhelyiség* művészi ábrázolásával.

Szentí esszéiben meg-megcsillan szépírói vénája, ami igazán elbeszéléseiben jut kifejezésre. Novelláskötetei a szegedi Lazi Bt. és két budapesti könyvkiadó gondozásában jelentek meg.

1977-ben az Országos Műemléki Felügyelőség és a Néprajzi Múzeum tanyakutatás országos tervmunka keretében megbízott Székkutas, Kardoskút és Mártély tanyai dokumentációjának készítésével. Szentí Tiborral jártam a községek határát. Jellegzetes öreg tanyákat mértünk fel és fényképeztünk. Székkutas határában, ahol csaknem a szemhatárig sík puszták terült el, leállítottam a gépkocsit és kiszálltunk. Leültünk az ősgyöpre, majd egy pokrócon hanyatt fekdűtünk. Hallgattuk a puszták – Tornyai János kifejezésével „*a nagy Sömmi*” – csöndjét. Magamba szívtam a puszták kora őszi fűszeres illatát. A

távolból dél felé húzó darvak krúgatása hallatszott. Hosszú percekig maradtunk szótlanok. Feledhetetlen élmény volt és ezt Szent Tibornak köszönhetem.

Kedves Tibor, munkabírásod, szorgalmad ismerve biztos vagyok abban, hogy tarsolyodban van még megírni való. Jó egészséget kívánok, és amit tervezel vagy még nem is gondolsz arra, hogy gyűjtő-tarisznyádban lapul, azt írd meg és tedd közzé! A magad öröme, szülővárosod népe és minden olvasód szellemi gyarapodására.

JUHÁSZ ANTAL

Köszöntjük a 60 éves Bereczki Ibolyát



A Szabadtéri Néprajzi Múzeum általános főigazgató-helyettese (1997–2016), majd 2016-tól ágazati feladatokért felelős főigazgató-helyettese, Bereczki Ibolya 2019-ben töltötte be a 60. életévét. Munkásságára, tevékenységére, személyiségére mindvégig jellemző volt a változatosság, aktivitás és intenzitás. A sok területet felölelő életutat munkatársai és barátai méltatják. Néprajzkutatói feladatairól Csonka-Takács Eszter, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóságának vezetője, projektekkel kapcsolatos munkájáról Nagy Magdolna, a Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ megbízott igazgatója ír. Bereczki Ibolya munkásságának harmadik pillére a tájházakért nagy elhivatottsággal végzett szakmai munka, amelyet Szonda István, a Magyarországi Tájházak Szövetségének oszlopos tagja foglal össze, és Káldy Mária utal arra a gazdag tudományszervező tevékenységre, amely a kezdetektől jellemzi az ünnepeltet.

A szerk.

Bereczki Ibolya, a néprajzkutató muzeológus

Bereczki Ibolya 1982-ben kapta meg történelem szakos és etnográfusi diplomáját, de már az 1970-es évek végétől több kutatási projekt részese volt. 1981-től vállalt rész munkaidőben muzeológusi feladatot a kunszentmártoni Helytörténeti Gyűjteményben, itt rendezte első kiállítását *Kunszentmárton és a Tiszazug kisipara* címmel. 1982-ben kezdte meg múzeumi pályáját a szolnoki Damjanich János Múzeumban néprajzos muzeológusként.

1984-ben védte meg egyetemi doktori címét Debrecenben, summa cum laude eredménnyel. Doktori dolgozatának témája a Jász-Nagykun-Szolnok megyei hétköznapi és ünnepi táplálkozás volt. 1988-tól a szolnoki Damjanich János Múzeum néprajzi osztályvezetője volt. Számos kutatási projektben dolgozott, és egyéni OTKA-kutatásként foglalkozott az Alföld népi táplálkozásának rendszerével. Ezen alapuló kandidátusi értekezését 1994-ben védte meg az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága előtt, disszertációjának címe: *Népi táplálkozás a Közép-Tiszavidéken*.

Több kiállítást is rendezett önállóan vagy társkurátorként a szolnoki évek alatt, majd 1997-ben a *Mesterségek művészete* című állandó kiállítás kurátora volt a Damjanich Múzeumban.

Ebben az évben, 1997-ben lépett a Skanzen kötelékébe. Már az első időszaktól tevékenykedett a múzeum gyűjteményeinek revíziós, rendezési feladatainak koordinálásában, és irányította is a korszerű műtárgykezelés elveinek gyakorlati megvalósítását. Aktív tagja volt a Néprajzi Látványtárat megtervező és megvalósító munkacsoportnak Cseri Miklóssal, Sári Zsolttal, Kemecsi Lajossal együtt. Ugyanekkor kapcsolódott be a gyűjtemények digitalizálási feladatainak szervezésébe és irányításába.

A Skanzenban is folytatta széles körű kutatói tevékenységét. Foglalkozott a pékmesterséggel, kutatást végzett és szervezett az NKFP (Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Programok) keretében megvalósuló, *A népi építészet, a lakáskultúra és az életmód változásai a 19–20. században* című projektben. Új, kedvelt témája lett a *Gyermekvilág Magyarországon* című kutatás, amelynek kiemelkedő eredménye volt 2002–2004 között Észtországban, Tallinban, majd Szentendrén és Szolnokon is bemutatott időszakos kiállítás Káldy Máriával közös rendezésben.

Számos más kiállítás rendezése, társrendezése is fűződik nevéhez. 1998-ban nyílt meg a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban *A jobbágyfelszabadítás és hatása a paraszti kultúrára* című kiállítás Bíró Friderikával közös munkaként. A Skanzen állandó kiállításainak létrehozásában is aktívan részt vett: feladata volt az alföldi, izsáki pékség állandó kiállításának és a nagykunsgái tanya tüzelősóljának berendezése.

2007-től végez néprajzi kutatást Erdélyben is, így például Homoródmásón, többek között hagyományos táplálkozáskultúra témakörben. Az utóbbi évek legkedveltebb kutatási témájává Kallós Zoltán életműve és Erdély

néprajzi felfedezésének története vált. Az először 2015-ben a Skanzenben bemutatott *Indulj el egy úton – Kallós Zoltán* című időszak kiállítás éveken át vándorolt Erdély, majd Magyarország jelentős múzeumaiba. Az Erdély épületegyütteshez kapcsolódóan, a zabolai lakóház és az alcsócsernátoni Bernáld–Róka–Bartók-kúria portafelelőseként életmóddal, népi építészettel és lakáskultúrával kapcsolatos kutatásokat is végez.

A nagy háború hatása és emlékezete a vidéki kultúrára című OTKA-program résztvevő kutatója. Az első világháborúval kapcsolatosan rendezett időszak kiállítást *Üzenet a frontról – Ferenc tüzér levelei 1914–1918* címmel, amelyben egy levelezésen keresztül irányította a figyelmet a harctéri mindennapokra, a forrás jelentőségére, az erdélyi hátsószág életére Pozsony Ferenc 280 darab, frontról küldött tábori levelének és képeslapjának segítségével. Tájégségfelelős muzeológusa a Bakony, Balaton-felvidék kiállításnak, és végezte az Alföldi mezőváros tájegység karcagi portájának muzeológiai feladatait is.

Tudományos munkássága eredményeként számos publikáció született: közel 80 tanulmány és tudományos közlemény, több mint 40 ismeretterjesztő írás, 2 könyv. Tudományos tevékenységéért *Jankó János-, Bátky Zsigmond- és Móra Ferenc-díjat* kapott.

Bereczki Ibolya, a projektvezető

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tevékenységeit a kétezres évek elejétől számos hazai és uniós projekt támogatta. Bereczki Ibolya 2007–2010 között Cseri Miklóssal együtt a Skanzen Örökség Program (SÖP) szakmai előkészítését koordinálta, majd részt vett annak lebonyolításában is.

Jelentős szerepet vállalt a Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ életében is. A MOKK első jelentős európai uniós pályázatának, a „*Múzeumok Mindenkinek*” Program – *Múzeumok oktatási-képzési szerepének erősítése* című programnak volt a projektmenedzsere, melyet Káldy Mária szakmai vezetővel – a MOKK akkori igazgatójával karöltve – vitt sikerre. Munkája elismeréseként 2010-ben *Múzeumi Nívódíjat*, 2015-ben *A Magyar Érdemrend Lovagkeresztje* polgári tagozat kitüntetését vehette át.

Tevékeny részt vállalt a MOKK két, 2017-ben elindított uniós projektjének – *Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás* és a *Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek* – előkészítésében és megvalósításában. Ez utóbbinak szakmai vezetője is. Fontos szerepet tölt be a MOKK által 2009-től szervezett, uniós projektek keretében zajló oktatási tevékenységekben. A képzések koncepciójának kidolgozásától kezdve a tartalom összeállításán keresztül a szervezési részletekig minden területtel foglalkozik. Több tananyag megírása fűződik nevéhez.

Jelentős szerepe volt abban, hogy a Múzeumok Mindenkinek Program kutatásainak, módszertani fejlesztéseinek publikálására megszületett a *Múze-*

umi Iránytű kiadványsorozat, amely azóta a múzeumi terület legjelentősebb tudományos-szakmai kiadványsorozatává nőtte ki magát.

Tájházak vonzásában

A magyarországi tájházmozgalom összefonódik Bereczki Ibolya nevével. Szívügyének tekintette és tekinti ma is a világon egyedülálló magyarországi tájházhálózat kiépítését, működésének kidolgozását és a tájházak szakmai fejlődését, illetve a tájházak módszertani megújítását.

A 2002 novemberében megalakult Magyarországi Tájházak Szövetségében a Felügyelő Bizottság tagjaként, majd elnökként a pályázati források megnyitásában és annak módszertani kidolgozásában jelentős szerepet vállalt. A tájháztalálkozók, regionális tájházi műhelyek állandó előadója és tanácsaival folyamatosan segíti a tájházvezetők munkáját.

Cseri Miklóssal közösen sokat fáradozott azon, hogy tájházaink megfelelő kondíciókkal indulhassanak az állami és uniós pályázatokon. A kezdetben szerény, de a tájházak életében jelentős források elindították a népi építészeti emlékek szakszerű felújítását, a krízisállapotába került épületek megmentését.

A kulturális tárca Cseri Miklós és Bereczki Ibolya közreműködésével 2005-ben *Közkincs* és *Tengertánc* címmel pályázatot írt ki, melyre a tájházfenntartók nagy eséllyel tudtak pályázni. A tájházak köré szerveződő közösségek megerősödését, azok közösségi térként való működését erősítette a központi támogatás. Egyre több hagyományéltető, közművelődési program, összejövétel vagy települési fesztivál helyszínévé váltak a tájházak.

A Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének oktatójaként kidolgozta a szabadtéri és néprajzi muzeológia tantárgy módszertani megújítását, beépítve a tananyagba a változó néprajzi muzeológia irányait és a tájházi muzeológiát is. A néprajzos hallgatókat rendszeresen irányította a tájházi helyszínek felé. A tájházakba szervezett hallgatói gyakorlatokon kiállt a hiteles berendezések, a nyilvántartások fontossága mellett.

Nagy szerepe volt a Tájházi Akadémia tananyagának szerkesztésben, megírásában és megjelentetésében, könyv alakban és digitális formában. A tájházvezetőknek szervezett továbbképzés első alkalommal foglalta össze azokat a tudásanyagokat, módszereket és gyakorlatokat, amelyek egy tájház szakszerű vezetéséhez szükségesek.

Az Év Tájháza pályázat bírálóbizottságának szinte állandó tagjaként vesz részt a pályázatok értékelésében. Fontosnak tartja, hogy a díjazott tájházak példaként álljanak a többi tájházvezető előtt. Ugyancsak ezt az elvet követi az Év Tájházvezetője cím birtokosának kiválasztásában is.

2008-ban Szablyár Péter ügyvezető elnök lemondása után Bereczki Ibolyát választották meg a Magyarországi Tájházak Szövetsége elnökének, aki a gazdasági nehézségekkel küzdő szövetség pénzügyi stabilitását célozta meg, melynek eredményeként néhány év alatt helyreállt a mérleg mutatója.

A tájházügy intézményesítésének jelentős lépése volt 2017-ben! Cseri Miklós munkájának és Bereczki Ibolya együttműködésének eredményeképpen a Magyarországi Tájházak Központi Igazgatóságának létrehozása a Skanzen szervezeti keretein belül, melynek megbízott igazgatói feladatait Bereczki Ibolya tölti be. A Skanzen intézményi struktúrájába tagozódó igazgatóság nagy lendülettel fogott hozzá a tájház-adatbázis kiépítéséhez, a továbbképzések, szakmai fórumok szervezéséhez. Az igazgatóság honlapján naprakész információk jelennek meg a magyarországi és a határon túli magyar tájházakról.

A tájházvezetőknek akkreditált képzést szervez, mely évente októberben elméleti és márciusban gyakorlati ismeretekkel gazdagítja a résztvevőket. Az igazgatóság elindította a *Tájházak vendégségben* fesztivál programját, mely az idén harmadik alkalommal várja a Skanzenba a hazai és határon túli tájházásokat. A Népi Építészeti Nyári Egyetem a tájházakat fenntartók részére, célzottan, ugyancsak a gyakorlati ismeretek átadását vállalta fel. A Kubinyi Ágoston Program* megvalósulásának szakmai ellenőrzése, a pályázók segítése ugyancsak az Igazgatóság ellenőrzése alatt folyik.

Konferenciák szervezése, tudományos közéleti tevékenység

Számos országos konferencia szervezése és társszervezése fűződik Bereczki Ibolya nevéhez. A legjelentősebbek közül említünk néhányat: 1980–1984 tiszazugi tematikus konferenciák, a 2003 óta több alkalommal is megszervezett Néprajzi Szeminárium, a 2003-ban életre hívott Országos Tájházi Találkozó, a 2015 óta évente megszervezésre kerülő Országos Múzeumigazgatói Konferencia; a Kolozsváron, 2005-ben megszervezett Magyar Néprajzi Fórum.

A Múzeumok Mindenkinek Program keretében 2009-ben került sor először az Országos Múzeumpedagógiai Konferencia megszervezésére, melynek évenkénti rendezésében azóta is jelentős szerepet vállal, akárcsak a Múzeumok Őszi Fesztiválja és nyitórendezvényének, az Országos Múzeumpedagógiai Évnyitónak, és az eseményen átadásra kerülő *Múzeumpedagógiai Nívódíjak*, *Kiváló Múzeumpedagógus Díj* és a *Múzeumpedagógiai Életműdíj* pályázatának megszervezésében. 2017-ben ő dolgozta ki a Cselekvő Közösségek keretében megvalósuló Közösségek Hete országos hagyományteremtő program koncepcióját.

Szakmai szervezeti tevékenysége révén a tudományos közélet meghatározó szereplője. Legfontosabb tagságai és tisztségei: a Magyarországi Tájházak Szövetségének felügyelőbizottsági tagja, majd elnöke. A Magyar Néprajzi Társaságnak 1982 óta tagja, később a főtitkára, majd alelnöke. Az Országos Közgyűjtemények Szövetségének ügyvezető titkára lett 2005-ben. A MTA Nép-

* A Kubinyi Ágoston Program muzeális intézmények számára kiírt pályázatának célja központi költségvetési forrás biztosítása az önkormányzati fenntartású muzeális intézmények szakmai támogatása érdekében.

rajztudományi Bizottsága Titkárává választották 2006-ban. Az *Ethnographia* szerkesztőbizottsági tagja lett 2003-ban. Az ICOM Magyar Nemzeti Bizottság tagja 2003 óta, az NKA Közgyűjtemények Kollégiuma szakmai szervezetek által delegált tagja 2016 óta. Tagja az AEOM Európai Szabadtéri Múzeumok Szövetségének és a Népi Iparművészeti Tanácsadó Testületnek, az OTKA Művészeti és Kulturális tárgyú Kutatások zsűrinek, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Honismereti Egyesületnek és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Testületnek is. A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület választmányi tagja 2003 óta, 2019-ben választották meg elnöknek.

Gratulálunk Bereczki Ibolyának az eddig elért eredményeihez! Életének ez az állomása még nem az összegzésről, csak az eddig megtett útról, a sorrendről szól. Születésnapja alkalmából egészséget, békességet és szeretetet kívánunk!

CSONKA-TAKÁCS ESZTER
KÁLDY MÁRIA
NAGY MAGDOLNA
NAGYNÉ BATÁRI ZSUZSANNA
SZONDA ISTVÁN

Köszöntő Balázs Géza 60. születésnapjára



Mint oly sokszor, most is Balázs Géza könnyíti meg a köszöntő dolgát. Ha megnézzük mintaszerű gondossággal és teljességgel rendelkezésünkre álló honlapját, szinte minden fontos adatot megtalálunk. Magát nyelvész és néprajzkutató minősítéssel jellemzi – egyetemi diplomái is ezt tanúsítják, teljes joggal, hiszen évtizedek óta mindkét tudományterületen megszakítás nélkül

kutat, publikál, tanít és szervez. Itthon tucatszámú főiskolában, külföldön legalább ennyi egyetemen oktatott. Évtizede az ELTE BTK Nyelvtudományi Intézetének egyetemi tanára. Tagja vagy vezetője több tudományos társaságnak, tudományos bizottságnak. Kiváló, hatásos előadó. Több száz egykori hallgatója közül legalább száz továbbra is dolgozik a megjelölt tudományterületeken. Az anyanyelv sajátos csoportjait, jelenségeit szenvedéllyel vizsgálja. Maga sok helyen végzett néprajzi vagy nyelvészeti terepmunkát – és expedíciónak nevezi immár rendszeres télközepe utazásait: hihetetlen tájakon, mint Kambodzsa, Burma, Nepál, Kolumbia, Húsvét-sziget. Útjairól mindig pontos dokumentációt készített. Legalább 30 könyve és háromszáz tanulmánya jelent meg. Rádióelőadásaival, ritkább televíziós műsoraival iskolát teremtett: a mai magyar nyelv és kultúra mindennapjait érzékletesen mutatta be. Szerényen nyelvi tanácsadónak meg anyanyelvápolónak nevezi magát, voltaképpen azonban a mai magyar nyelv állandó és eredményes leírója, fejlesztője, sokszor „gazdája”.

Néprajzi közéletünk jeles személyisége, nemcsak mint pálinkakutató, vagy az *Ethnographia* több évtizedének mutatókészítője, locsolóvers-kötet szerzője. A magyar szemiotikának a kezdetektől fogva kiemelkedő vezetője. Az ő szervezőkészsége következtében rendezzük éves szemiotikai konferenciáinkat Egerben, és jelentetjük meg kiadványainkat – hihetetlen, de igaz, az egyetlen hivatalos intézményhez sem tartozó, vagyis koldusszegény Magyar Szemiotikai Társaság eddig 17 konferenciát tartott, és 44 kötetet jelentetett meg *Magyar Szemiotikai Tanulmányok* címmel. Ebben egy kis turpisság is van (nem volt 13. számunk, összevontuk néhány évfolyamot). Viszont több kiadványunk teljesen elfogyott, úgyhogy a második kiadást is megjelentettünk. Legtöbb konferenciánk/kiadványunk tematikusan vagy módszertanilag újdonság – nemegyszer Balázs Géza javaslatként, és az elegáns külső is igazán elismerésre méltó.

Nem kell most munkásságát végigkísérnem a *KisZ-Etnográfia* azóta is pótolhatatlan tanszéki kiadványától a nyelvstratégia nem is mindig olyan egyértelmű tevékenységéig. Mint aki évtizedek óta jól ismerem – hallgatómból lett munkatársam, kollégám, nagyra becsült barátom –, legyen szabad néhány személyes ecsetvonást is feltüntetni.

Barátságos, pozitív ember, aki mindig akar valami újat és nem akadémizál, ha ilyen ötlettel más áll elő. Az új nyelvészeti, szemiotikai irányzatokon kívül más újdonságokat ő terjesztett el, mint legutóbb a hálózatkutatókat.

Céltudatosan szorgalmas, a feladatokat sorrendbe helyezi és sorra el is végzi. Érdeklődése igazán sokoldalú, a nyelv és a népi kultúra megannyi területét érinti a graffititól az étkezésig, az udvariasságig.

Jókedvű, barátságos ember, sok mindenkivel tud együtt dolgozni. És ennek következtében környezetében is hasonló segítők bukkannak fel – szintúgy évtizedek óta. Tipikusan együttműködő, csoportban tevékenykedő ember. Én még emlékszem barlangász korszakára, amikor ez az általa kiválasztott felfo-

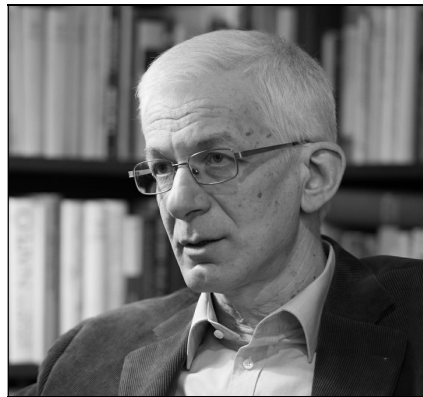
gás kötelező és életmentő volt. Úgy látom, hogy Balázs Géza e tekintetben sem változott.

A 60. születésnap ma már nálunk nem a visszatekintés, hanem az előretekintés alkalma. Magam olykor ki tudom találni, mit fog folytatni a jövőben. Ugyanakkor biztosan tudom, még meglepetéssel is fog szolgálni.

Ezt várjuk és reméljük a születésnapon és ezen túl!

VOIGT VILMOS

A hatvanéves Mohay Tamás köszöntése



*„Az ünnep újra jelenvalóvá teszi a kezdeteket,
s ezzel a jövő felé is kitágítja szemhatárunkat.”*
(Mohay Tamás)

Mohay Tamás évtizedek óta egyike a hazai néprajztudomány oktatóinak, fontos és kiemelkedő képviselőinek. Nem könnyű egy olyan emberről írni, akinek nevét mindenki ismeri a tudomány szak magyar és nemzetközi művelői közül. Nem könnyű, hiszen egy pályakép felidézése során a tekintet egy szubjektív ösvényen keresztül vezet, ahol az érzékelés mindig viszonylagos. Már az elején elnézést kell kérnem azért, mert az én emlékeimből, birtokomban lévő adatokból kirajzolódó tanári és kutatói pályakép sem lesz teljes, de azt talán senki sem fogja kétségbe vonni, hogy tisztelettel és szeretettel köszöntöm Őt hatvanadik születésnapja alkalmából.

Kövek, fák, források. Áll a számára összeállított több száz oldalas ajándékkötet borítóján.¹ Három olyan szó, amelyek a maguk egyszerűségével képesek felhívni a figyelmet egy eddigi életpálya állomásaira, összefüggéseire, belső útjaira. Rávilágítanak arra, amely Mohay Tamást olyannyira jellemzi: a természet szeretete, tisztelete, annak éltető, tiszta erejébe vetett hit. Ugyanakkor szó szerinti és átvitt értelmükben is elengedhetetlen alkotóelemei a néprajztudománynak is, amely eredendően az iparosodás, a modernizáció előtti kultúra megismerésére irányult, amikor az ember és az őt körülvevő természet szoros egységben élhetett. A későbbiek során ezen három kifejezést hívom segítségül az ünnepelelt pályaképének felrajzolásához.

Kövek

2008 őszén, a *Bevezetés az európai etnológiába* című kurzus legelső perceiben, Mohay Tamás egy tenyérnyi nagyságú követ vett elő zakójának zsebéből és letette az asztalra. Ezt követően elmesélte annak történetét, hogy hol, melyik útja alkalmával gyűjtötte azt, és kiemelte, hogy azóta papírnehézként milyen jó szolgálatot tesz az íróasztalán. Megdöbbsentünk. Kerek szemekkel vártuk a folytatást, hiszen aligha hittük el, hogy egy egyetemi előadás így is kezdetét veheti. Pedig sokkal több volt ez egy váratlan történetnél; a végtelen praktikumról árulkodó emberi szavai feloldották a feszült hangulatot. Ezt követően egy gyors átkötéssel olyan, a néprajztudományban ismert „mértföldkövekről” kezdett beszélni, amelyek az újdonság erejével varázsolták el a hallgatóságot.

Újdonságok helyett, most olyan információkat szeretnék összegezni, amelyeket sokan tudnak, tudhatnak, de egy tudományos kutatói pálya részét alkotják.

Mohay Tamás Budapesten született 1959. május 22-én, keresztény, hívő értelmiségi családban. Édesapja Mohay Béla,² édesanyja Katanics Mária³ voltak. Egyetemi tanulmányait 1978–1983 között végezte az ELTE Bölcsészettudományi Kar néprajz és szociológia szakán. Szakdolgozatát *Felvidéki telepések Baranyában* címmel írta meg 1983-ban. Ezt követően, 1985–1988 között a Néprajzi Múzeumban dolgozott a Gyűjtésszervezési Csoport munkatársaként, majd csoportvezetőjeként. A muzeológusi munka mellett – már a kezdetektől – a tudományos kutatás is fontos szerepet töltött be életében. Rend-

¹ Bali János–Bárh Dániel–Deáky Zita–Vámos Gabriella (szerk.): *Kövek, fák, források. Tanulmányok Mohay Tamás hatvanadik születésnapjára.* Budapest, 2019.

² Mohay Béla (1927–1993) a Budapesti Műszaki Egyetem nyelvtanára, lektora, irodalomtörténész.

³ Katanics Mária (1929–2017) *Liszt Ferenc-díjas* karnagy, zenepedagógus.

szeresen jelentek meg könyvismertetései, tudományos írásai.⁴ Hazai és nemzetközi konferenciákról, a néprajztudományt érintő eseményekről szóló összefoglalói is sorra láttak napvilágot, és egy mindenre nyitott, lelkes fiatal kutató pályájának első mérföldköveiként állnak előttünk.

Erdeklődése a kezdetektől szerteágazó, de már körvonalazódni látszik egy témakör, amely mellett az ifjú kutató évekre elkötelezi magát: a paraszti gazdasági naplók, paraszti kéziratok és azok forrásértékei. Az 1994-ben, *Egy naplóíró parasztember – Nagy Sándor élete és gazdálkodása a 20. század első felében Ipolynyéken* címmel, kötet formájában is megjelent kandidátusi értekezése, a már korábban végzett kutatásainak és publikációnak szintézisaként is tekinthető.⁵ Az akkor már egy éve *Jankó János-díjjal* kitüntetett Mohay Tamás említett könyvében felhívja a figyelmet a néprajz tudománytörténetében bekövetkezett szemléletbeli fordulóra is: hogyan jutunk el az arctalan tömeg, a személytelen nép vizsgálatától az egyéni dimenziók nyújtotta forrásértékekig. Milyen kapcsolatban áll az ember az őt körülvevő környezetével, hogyan kapcsolódik személyes, gazdasági, társadalmi kapcsolatai révén az őt övező természetes és mesterséges közegéhez, milyen formában fonódnak össze az *egyének és életutak*,⁶ valamint a tágabb kapcsolati háló láncszemei.

Mohay Tamás életében az 1990-es évek egyik mérföldköve lehetett az ELTE BTK Néprajzi Intézetébe történő tanári kinevezése is. 1989. január 1-jétől tanársegéd, 1992–1994 között adjunktus, 1994-től docens, majd tanszékvezető, később intézetigazgató, egyetemi tanár. Több évtizedes tanári pálya, amelyet 2009-ben *Mestertanári Aranyéremmel* díjazott az Országos Tudományos Diákköri Tanács. Az általa oktatott tárgyak tematikája is sokszínű: a néprajz tudománytörténete, kézművesség, a magyar népi kultúra táji jellemzői, néprajzi csoportok, a falu és a nagyvilág kapcsolata, forrásismeret, kutatásmódszertan. Szakdolgozóinak, doktoranduszainak számát pontosan nem tudom, de azt igen, hogy az általa vezetett témák sokszínűek, a jelenre is reflektálóak.

⁴ Az ünnepelt részletes bibliográfiája elérhető a Magyar Tudományos Művek Tárában. Ebben a köszöntőben csupán a szöveg szempontjából releváns adatokra hivatkozom.

⁵ A paraszti gazdasági naplók néprajzi forrásértéke. *Honismeret* XV. (5) 54–56.; Egy parasztember életének évtizedei és konfliktusai. In Balázs Géza–Voigt Vilmos (szerk.): *Arator. Dolgozatok Balassa Iván 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 1987. 223–228.; Paraszti kéziratok, házi irattárak gyűjtése. In Máténé Szabó Mária Rózsa–Mohay Tamás (szerk.): *Néprajzi útmutató diákoknak és szakkörvezetőknek I.* (Néprajzi füzetek) Budapest, 1988. 217–232.; Egy parasztagazdaság társadalmi kapcsolatai (1920–1956). In Mohay Tamás (szerk.): *Közelítések. Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára*. Budapest, 1992. 237–243.

⁶ Reflexió Mohay Tamás azonos címmel megjelent írására a *Magyar Néprajz* VIII. *Társadalom* című kötetében (Budapest, 2000. 760–790.).

Emellett fontosnak tartom kiemelni azt is, hogy évek óta foglalkozik a néprajz oktatását érintő kérdésekkel.⁷ Rendszeres szervezője a néprajz szakon kötelező tanulmányi kirándulásoknak, amelyek során mindig arra törekszik, hogy a lehető legtöbb ismeretet adja át a hallgatóknak. Templomokban, múzeumokban, tájházakban őrzött képek, szövegek mélyebb rétegeit, szépségeit akarja megmutatni a diákoknak minden alkalommal. Hálás szívvel gondolok több közös kirándulásunkra, és csak így, több év távlatából értettem meg igazán, milyen lehetetlen küldetésre is vállalkozott, amikor sokszor erején felül próbálta a diákságot átkalauzolni az ország kis- és nagytájain. Nem mindig értékeltük azt a lelkesedését, amellyel – a kötelező napi penzumot túlteljesítve – mutatta meg nekünk az oltárok, kiállítások rejtett zezzugait. Ezekre a kirándulásokra egyszer sem jött felkészületlenül: a könyvek, tanulmányok, cikkek mellett mindig ott lapult a szőlőcukor és a sós mogyoró is a tarisznyájában, amelyekkel magától értetődő természetességgel járult hozzá a diákság szellemi és testi felfrissítéséhez.

Fák

A természet iránti tisztelet újra és újra visszatérő eleme, jellemzője Mohay Tamás pályájának. Ez alatt nemcsak azt értem, hogy sokszor és szívesen fényképezi a természet szépségeit, vagy maga is híresen nagy túrázó és természetjáró, hanem azt is, hogy írásai és oktatói tevékenysége során is figyel arra, ne csak a felszínes tudás legyen látható. Az egyes témakörök, kutatási témák összetett világának megismerésére, megismertetésére vállalkozik. Rendkívül maximalista nemcsak másokkal, hanem magával szemben is, a természet egésze és részei, minden ága-boga felkelti érdeklődését. Lefelé, a gyökerek felé, a felszín alá, és fel, az ég felé is irányítja tekintetét. Úgy gondolom, hogy ez a látásmód tükröződik azokban az írásaiban, amelyekben az Alföld, Erdély, a Kárpátokon túli területek kerülnek bemutatásra.⁸

⁷ A néprajz szak oktatása. Múlt és jövő között. In Karácsony Molnár Erika–Kraiciné Szokoló Mária (szerk.): *Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában*. Budapest, 1998. 193–196.; Az egyetemi néprajzi oktatás kezdetei Magyarországon. In Bali János–Jávorka Kata (szerk.): *Merítés. Néprajzi tanulmányok Szilágyi Miklós tiszteletére*. Budapest, 2001. 9–14.; A néprajz szak egyetemi oktatásának helyzete 2004 őszén. *Néprajzi Hírek* XXXIII. (3–4) 124–125.; Az egyetemi néprajzi oktatás kezdetei Magyarországon. In Mohay Tamás: *Töredékek az ünnepről*. Budapest, 2008. 147–154.

⁸ Alföld. In Paládi-Kovács Attila–Flórián Mária (szerk.): *Magyar Néprajz I. 1. Táj, nép, történelem*. Budapest, 2011. 599–678.; Erdély. In Paládi-Kovács Attila–Flórián Mária (szerk.): *Magyar Néprajz I. 1. Táj, nép, történelem*. Budapest, 2011. 788–893.; Mohay Tamás–Paládi-Kovács Attila: Kulturális régiók, és etnikai, néprajzi csoportok. In Paládi-Kovács Attila – Flórián Mária (szerk.): *Magyar Néprajz I. 1. Táj, nép, történelem*. Budapest, 2011. 953–1002.

Diákként is megtapasztalhattuk elképesztő tér- és helyismeretét, azt a szándékát, amely annak bizonyítására irányult, hogy a minket körülvevő környezet több mint ami elsőre belőle észrevehető. Rajtunk is múlik, mit látunk meg egy faragott, kovácsolt, esztergált tárgy vonalaiban.

Mohay Tamás maga is dolgozott múzeumban, az önmagukon túlmutató tárgyak világa, a kiállításokon keresztül bemutatható társadalmi kérdések mindig foglalkoztatták. Fiatal muzeológusként részt vett a Néprajzi Múzeum állandó kiállításának rendezésében (1991), majd a 2015 októberében megnyílt, műtárgyösvénnyel kiegészített állandó tárlatot is ő mutatta be.⁹

A materiális világ ismertetése mellett az égi, vallási szféra, a népi vallásosság, az ünnepek tanulmányozása már az 1980-as évek végén is központi szerepet kaptak pályája során.

A 2008-ban, *Töredékek az ünnepről* című esszégyűjteményének címadó szövege 1996-ban jelent meg a *Vigiliában*, a kötetben olvasható írások pedig a kétezres években íródtak. Az emberi lét mindennapjai, az ünnepei, a gyermek- és idősor, a párválasztás, a gyász, a migráció, a kulturális antropológia és egyház kapcsolata, a népi vallásosság, a kutatótársakhoz kapcsolódó írások egyaránt helyet kaptak a kötetben. Nagyon szép és érzékeny szövegek ezek. Ennélfogva, pedig alkalmasak arra, hogy ráébresszék az olvasót: az élet tele van titkokkal, amelyek megismerésre várnak.

Az 1980-as évek végétől rendszeresen publikált ismeretterjesztő írásokat is a *Vigilia*, az *Új Ember*, a *Keresztény Szó*, a *Katolikus Ifjúsági Lap*, az *Alföld*, az *Erdélyi Múzeum*, a *Székelyföld*, a *Csiki Hírlap*, a *Moldvai Magyarság* című folyóiratokban.

1987-ben szerkesztőként működött közre Salamon Anikó *Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák* című kötetének kiadásában. Az 1990-es években kezdte el a csíksomlyói búcsújárás kutatását.¹⁰ Folyamatosan publikált e té-

⁹ Vásár, piac, forgalom. (A magyar nép hagyományos kultúrája). *Élet és Tudomány* LXVII. (4) 111–114., Mű, tárgy, ösvény, ablak. *Magyar Múzeumok Online* 2015. 1–3. http://archiv.magyar-muzeumok.hu/kiallitas/2864_mu_targy_osveny_ablak (Utolsó megtekintés: 2019. július 26.), Asszonysors tükrözve: Anna. A székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum állandó kiállítása a Nemzeti Múzeumban. *Erdélyi Múzeum* LXXX. (2) 167–173.

¹⁰ Hagymány és hagyományteremtés a csíksomlyói búcsún. *Művelődés* XL. (5) 1992. 26–27.; Térszerveződés a csíksomlyói pünkösdi búcsún. *Néprajzi Értesítő* LXXVIII. 1996. 29–58.; Hagymány és hagyományteremtés a csíksomlyói búcsún. In S. Lackovits Emőke (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*. II. Veszprém–Debrecen, 1997. 130–148.; Egy ünnep alapjai. A csíksomlyói búcsú új megvilágításban. *Tabula* III. (2) 2000. 230–256.; Az ünnep eredettörténete vagy mondája. Megfontolások a csíksomlyói pünkösdi búcsúról. In Pásztor Csilla (szerk.): *Ünnep – hétköznap – emlékezet. Társadalom és kultúrtörténet határmezsgyéjén*. Salgótarján, 2002. 103–109.; Moldavian Hungarians in Csíksomlyó at Pentecost. *Hungarian Heritage* 3. (1–2) 56–69.; Csíksomlyói kolduló ferencesek Moldvában 1858–59-ben. In Czövek Judit (szerk.): *Imádságos asszony. Tanulmányok Erdélyi Zsuzsanna*

mában, és az évekig tartó levéltári, könyvtári kutatás, terepmunka eredményeként jelent meg 2009-ben *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás – Történet, eredet, hagyomány* című kötete. Komplex látásmód tükröződik a kötet tartalmán, amely a csíksomlyói pünkösdi búcsú rituális közösségi eseményének történeti perspektívában történő bemutatására vállalkozik. Pontosság, érteni és megérteni akarás, tudományosan minden szempontból alátámasztott elemzés jelenik meg mondatai mögött.¹¹

A kötet kiadása után sem hagyta abba a búcsújárás kutatását, 2009 óta is folyamatosan publikál e témában.¹² A 2015-ben megjelent „*Istennek kincses tárháza...*” – P. Losteiner Leonárd ferences kézírata Szűz Mária csíksomlyói kegyesobráról című kötetében pedig az első magyar nyelvű, Csíksomlyóhoz kapcsolódó mirákulumos könyv átiratát és kiadását tarthatjuk a kezünkben. Több szempontból is különleges kötetként tekinthetünk rá, hiszen a racionális és irracionális világ határmezsgyéjén halad. A tudományos kutatás és megismerés szépségére irányítja a figyelmet azáltal, hogy a csoda jelenségének megközelítésmódja kerül középpontba, amely sokszor értelemmel nem megragadható.

tiszteletére. Budapest, 2003. 168–189.; Kájoni Jánostól Márton Áronig. Kétszázötven év a csíksomlyói pünkösdi búcsújárás alakulástörténetéből. In Pócs Éva (szerk.): *Ritus és ünnep az ezredfordulón*. Budapest, 2004. 221–245.; Moldvai magyarok pünkösdkor Csíksomlyón. In Molnár Ádám (szerk.): *Csodaszarvas. Östörténet, vallás és néphagyomány*. I. Budapest, 2005. 173–186.; Egy ünnep alapjai: a csíksomlyói pünkösdi búcsú új megvilágításban. *Keresztény Magvető* CXI. (2) 2005. 107–134.; Vonzáskör változásban: búcsújárás Csíksomlyóra. *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve* 2006. Csíkszereda, 2007. 273–324.; Bukaresti magyarok a csíksomlyói búcsúban. *Acta Siculica*. Sepsiszentgyörgy, 2007. 677–696.; A csíksomlyói búcsú eredettörténete. In Szemerényi Agnes (szerk.): *Folklór és történelem*. Budapest, 2007. 404–421.

¹¹ A kötet részletes és precíz ismertetését lásd: https://epa.oszk.hu/00900/00939/00108/2009_08_06_00108.htm (Utolsó megtekintés: 2019. július 20.)

¹² Ki vitte a labarumot a csíksomlyói búcsúban? Történetek és arcképvázlatok (1873–1949). *A csíkszeredai Márton Áron Gimnázium Évkönyve a 2009–2010. tanévről*. 2011. 241–262.; Táji csoport, vonzáskör változásban. A modern búcsújárás és Csíksomlyó. In Vargyas Gábor (szerk.): *Párbeszéd a hagyománnyal. A néprajzi kutatás múltja és jelene*. Budapest, 2011. 77–119.; „Mindekoráig-is-meg-maradtanak”. Érdekességek és tudnivalók Csíksomlyó történetéből. *Csíksomlyó Magazin* 2011. 7–9.; Főszereplők félárnyékban. Arcképvázlatok a csíksomlyói labarum hordozóiról (1873–1949). In Landgraf Ildikó–Nagy Zoltán (szerk.): *Az elkerülhetetlen. Vallás-antropológiai tanulmányok Vargyas Gábor tiszteletére*. Budapest, 2012. 681–706.; Adatok a csíkszentgyörgy-bánkfalviak csíksomlyói búcsújárásához. In Kothencz, Kelemen (szerk.): *Határjelek és hagyásfák. A hetvenedik életévébe lépő Bárh János tiszteletére írott tanulmányok*. Baja, 2014. 634–645.; Csodatörténetek Csíksomlyón. Magyar nyelvű elbeszélések Losteiner Leonárd kézirat Cronologia-jában. In Jakab Albert Zsolt–Kinda, István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Kolozsvár, 2015. 633–643.

Források

Az előző sorok között már emlegetett csodák gondolataihoz kapcsolódva jutunk el a kötet címében jelzett forrásokig. A szónak hétköznapi és szimbolikus tartalma is sok asszociációt ébreszt. Mohay Tamás oktatói és kutatói pályája során nemcsak a különböző források néprajzi szempontú forrásértékére, hanem azok kritikájára is felhívja a figyelmet. A kritikai látásmód, a szóbeli és írásbeli források minél több irányú megismerése, feltárása alapvető számára, hallgatóitól, kollégáitól is ugyanezt várja el.

De ide kívánczik annak a megerősítése is, hogy mindig az eredet, a kiindulási pont megtalálása, majd az abból fakadó sok-sok újabb, apró forrás precíz és alapos felkutatására sarkallja saját magát és környezetét is. Gyakorlatilag bármilyen téma kapcsán képes visszautalni arra, hogy a népdalban, népmesében, tárgyokban mennyi szépség, érték lakozik, amely számtalan zenesz, énekes, mester, művész számára jelentett tiszta forrást. Teszi mindezt a tudomány szak iránti felelősségvállalásból is.

Köszöntőm vége felé közeledve egy másik fontos témakör, a család tematikája sem maradhat említések nélkül, hiszen ez is egy központi tárgyként nyilvánul meg Mohay Tamás pályája során. A társadalom és család viszonya, a család összetartó ereje, a családtagok iránti felelősségvállalás, a felmenők és leszármazottak iránti tisztelet újra és újra előjönnek, szakmai érdeklődése középpontjába kerülnek.¹³

Rövid köszöntőmben csak érintőlegesen tudtam áttekinteni egy jelentős kutatói pálya publikációs és tudománysszervező teljesítményének eredményeit. Könyvrészletek, gyűjteményes kötetekben megjelent tanulmányok, folyóiratokban közölt magyar és idegen nyelvű cikkek, dolgozatok nem kerültek említésre. Hosszasan lehetne bemutatni Mohay Tamás szerkesztői tevékenységét is.

Úgy gondolom azonban, hogy az általam felsorolt gazdag tudományos eredmény is igazolja a bevezetőben leírtakat: az idén hatvanadik születésnapját ünneplő Mohay Tamás a hazai néprajztudomány jeles képviselője.

Az ünnepelt iránti kollegiális és hallgatói tisztelet őszinte megnyilvánulását pedig mi sem bizonyítja jobban, mint a számára, 2019. május 27-én tartott köszöntő ünnepségen részt vevők nagy száma. Egykori és jelenlegi tanítvá-

¹³ Családi életmegoldások nehéz társadalmi helyzetekben. In Benkő Ágota–Mohay Tamás (szerk.): *Reményünk a család. A II. Családkongresszus előadásai*. Budapest, 1992. 65–68.; Család és egyház. *Új Ember* L. (5) 1994. 9.; Családbarát társadalom. *Vigilia* LIX. (12) 923–930.; Szabadságunk és felelősségünk. In Benkő Ágota (szerk.): *A család a megtartó erő. A III. családkongresszus előadásai*. Budapest, 1996. 137–142.; Mohay Tamás (szerk.): *Nemzedék, szerep, érték. Családi kapcsolatok, szokásrend és értékvtársok történeti alakulása a 20. században*. Budapest, 2016.

nyai énekkel, zongora- és népzeneelőadással, barátai pedig kedves szavakkal köszöntötték.

E jeles évforduló kapcsán őszintén kívánom sikeres pályájának eredményes folytatását. Kívánok sok erőt, energiát, örömet a későbbi tervei megvalósításához!

Kedves Tanár Úr! Kedves Tamás! Isten éltesse sokáig!

VÁMOS GABRIELLA

* * *

IN MEMORIAM

Elhunyt Gulyás Éva



Magyarországon 1963. január 1-jén kezdte meg működését a megyerendszer beosztását követő múzeumi hálózat, amely, bár mesterséges, felülről irányított kezdeményezés volt, öt évtizedes története alatt elfogadott, működő intézményhálózattá és egyben tudományos intézményrendszerre vált. A mából visszatekintve ez az időszak a magyarországi muzeológia talán legproduktívabb korszaka volt, amely mind a gyűjtemények, mind a szakemberképzés tekintetében minden mai kezdeményezéshez, újításhoz, fejlesztéshez biztos alapot teremtett. A szolnoki múzeum néprajzi gyűjteménye és kutatásai történetében ez az időszak egybeesik – másoké mellett – Gulyás Éva munkásságával. Gulyás Éva – vagy ahogy többen is ismerik: Szabó Lászlóné – 1972-ben lett szülővárosa múzeumának munkatársa, ahol nyugdíjazásáig dolgozott, ő volt leghosszabb ideig a Néprajzi Osztály vezetője. 1971-ben magyar–latin szakon szerzett diplomát a debreceni egyetemen, „csak” harmadik szakja lett a néprajz, amelyet 1974-ben fejezett be. 2006-ban, hatvanadik születésnapja alkalmából készült beszélgetésünk során így vallott erről:

„Valóban, mikor egyetemre mentem, a néprajzról nem sokat tudtam, magyar–latin szakra jelentkeztem. Nagyon érdekelt a klasszika-filológia, az antik mitológia, tehát tulajdonképpen a görög–római világnak, irodalomnak pontosan a hiedelem vonatkozása. A mítoszok. Eszembe se jutott, hogy ezeket itthon is lehetne kutatni, de néprajz szakos, néprajzi érdeklődésű évfolyamtársaimtól már hallottam róla. Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy a meséket mindig nagyon szerettem, sokáig csak mesét olvastam. A latin szakot is – a nyelv mellett

– a mitológia miatt választottam. Aztán néphitkutatással kezdtem foglalkozni, bekapcsolódtam a jászdózsai kutatócsoportba. A hiedelmekből írtam a szakdolgozatomat, amelyet aztán Hoppál Mihály biztatására kibővítettem, 1976-ban, Jászdózsai hiedelmek címmel meg is jelent a Folklór Archivumban. A másik dolog, ami a néprajz felé terelt, a zenei érdeklődésem volt. A népzene mindig is érdekelt, Magyarország több vidékén gyűjtöttem is, sőt, első publikációm témája is népzenei: 1972-ben jelent meg, Jászsági népdalok címmel. Később is folytattam ezt a kutatást is, a Múzeumi Leveleknek szerkesztettem néhány népzenei számát. Szabó Lászlóval állítottuk össze a Népballadák, históriás énekek Szolnok megyében című kötetet 1975-ben.”



Gulyás Éva gyűjtés közben Keleméren 1995-ben
(Damjanich János Múzeum, Néprajzi Fotótár, 38320)

Munkásságának végig erős szála maradt a folklór. A jászdózsai gyűjtemény megjelenése után más vidékek – a Tápió mente, Ipoly mente – hiedelmeivel is foglalkozott, majd kiterjesztette kutatásait a népi gyógyászat, gyógyító emberek körére. Bizonyára ez az indulás terelte egyik legfontosabb munkája, az *Egy őszi pásztorünnep és európai párhuzamai – Adatok a Vendel-kultusz magyarországi kutatásához* című doktori értekezése megírása felé. Ezzel a kötetel a szentek kutatásának módszertanát teremtette meg, ugyanis annak nem volt előzménye Magyarországon. Munkája így is tíz évet várt a kiadásra, míg 1986-ban megjelenhetett (ám ekkor is Szent Vendel címbeli mellőzésével). Később hasonló módszerrel dolgozta fel Szent György kultu-

szát. Mindkét szent esetében szüksége volt latin jártasságára és filológiai módszerére. A szentek kultuszától csak egy kis lépést jelentett a szakrális kis- emlékek és a szokások kutatása, amely témákkal Gulyás Éva leginkább a Jászság területén, Tiszaörsön, illetve a Tiszazugban foglalkozott. Szokáskutatóként kilépett Jász-Nagykun-Szolnok megye területéről, férjével közösen írták meg például az 1989-ben megjelent *Palócok* című monográfia *Jeles napok* címet viselő fejezetét.

A szellemi néprajz körébe tartozó kutatásai mellett muzeológusként évtizedekig foglalkozott a Damjanich János Múzeum néprajzi gyűjteményének gyarapításával és feldolgozásával. Ebben legerősebben népművészeti érdeklődése vezette. Számos kiállítás rendezése fűződik a nevéhez, elsősorban népművészeti és vallási néprajzi témákban. Talán valamennyi közül az állt szívéhez legközelebb, amit 1978 nagyhatén Kresz Máriával közösen rendezett a mezőtúri fazekasságról. A fazekasság mint a megye egykor legerősebb mestersége általa új értelmezést nyert. Férjével és kollégáival közösen a kortárs, alkotó fazekasok számára ő teremtett Szolnokon bemutatkozási lehetőséget az Alföldi Fazekas Triennálé megszervezésével.

Hasonló módon nyitották ki a múzeum kapuját a kutatással érdeklődésből, nem hivatásként foglalkozók előtt, nagyon sok ma is meglévő kapcsolatot építettek ki, szinte a megye valamennyi településén bevonták a kutatásba a tanárokat, lelkészeket, plébánosokat, de a diákokat is. A megyében, a múzeum szervezésében rendszeresek voltak a kutatótáborok, amelyek keretében szintén lehetőségük nyílt kiépíteni a kapcsolatot a helytörténeti kutatással foglalkozó helyi értelmiséggel. Biztatásukra közülük sokan hivatásul is választották a kutatást.


Újító munkái mellett Gulyás Éva évtizedekig a muzeológia láthatatlan részéből is oroslánrészt vállalt. A néprajzi gyűjteményben végzett munkáját leltárkönyveink több kötete őrzi. Jellegzetes kézírásával készült bejegyzései örökös igazodási pontot, megbízható adatokat jelentenek az utánunk következő muzeológus-nemzedékek számára is.

Számunkra, szolnoki muzeológusok számára ezt jelentette személye is. Nyugdíjazása után számtalanszor fordultunk hozzá tanácsért, ötletért. Távozása a Damjanich János Múzeum történetében talán a legeredményesebb időszak lezárulását is jelenti.

GECSE ANNABELLA

Búcsú Szilágyi Miklóstól*





„jó volna lenni még talán de
mit is tegyek ha nem lehet
a szótárada írj be s néha
lapozz föl engem és leszek”
(Baka István)

A gyászoló család mély fájdalommal tudatja mindazokkal,
akik ismerték, tisztelték és szerették, hogy

Dr. Szilágyi Miklós
etnográfus, az MTA doktora

2019. május 7-én, életének 81. évében elhunyt.

Temetése június 24-én hétfőn, 13 óra 30 perckor lesz,
a Fiumei úti Nemzeti Sírkert (1086, Budapest, Fiumei út 16.) szóróparcellájában.

Az elhunytat a Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának Néprajztudományi Intézete
és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara saját halottjának tekinti.

Kérjük, gyászukat egy szál virággal fejezzék ki, a koszorúra szánt összeget utalják át
a Váráshegy Hospice Alapítvány számára (számlaszám: 10918001-00000048-57750000).

Szilágyi Miklós búcsúztatása

Tisztelt Megjelentek, Tisztelt Család, Barátok, Kollégák, Tanítványok!

Hosszú betegség után, váratlanul és sokunkat megdöbbentő kérlelhetetlenséggel érkezett a hír, hogy 2019. május 7-én elhunyt Szilágyi Miklós, az anyagi kultúra kutatás és a társadalomnéprajz kiemelkedő kutatója, a néprajztudomány doktora, néprajzkutató, muzeológus, tanár. Búcsúztatóm elején meg kell

* Az alábbi két beszéd 2019. június 24-én a budapesti Fiumei úti temetőben hangzott el.

mondanom, hogy rendkívüli módon megtisztel és bizony elfogódottá tesz, hogy végakaratóban tanítványként engem is megnevezett a tőle búcsúzóik között. Nyilvánvaló, hogy a tudósi pálya mélyreható elemzését a szaktudomány megfelelő fórumain kell elvégezni. Búcsúztatómban a Magyar Néprajzi Társaság főtítkáráként és a Néprajzi Múzeum főigazgatójaként, egykori tanítványként, csak néhány kiragadott idézettel hivatkozom Szilágyi Miklós egy-egy gondolatára és közel sem a tudományos mérföldkőként értékelhető művek elemzésével foglalkozom.

Szilágyi Miklós pályafutása nem volt szokványos. 1939. február 4-én született Tiszafüreden, s a szülőhely sok tekintetben meghatározta sorsát és kutatói pályafutását. Gimnáziumi tanulmányait Tiszafüreden elvégezvén, 1957-ben felvételt nyert a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar-néprajz szakára. Ezekhez kiegészítőként felvette a népművelés szakot. Igen erős irodalmi érdeklődése dacára a néprajzon belül professzora határozott iránymutatását követve, a korabeli megnevezéssel élve: tárgyi néprajzzal, a halászat kutatásával kezdett foglalkozni.

Szilágyi Miklós a debreceni egyetem elvégzése után, egy évig a tanszék könyvtárában dolgozott, majd hirtelen váltással 1963-tól muzeológusként és magyartanárként dolgozott Szolnokon, később több vidéki múzeum (gyulai Erkel Ferenc Múzeum 1964–1969, ceglédi Kossuth Múzeum 1969–1974, szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum és a tolna Megyei Múzeumi Szervezet 1974–1981) vezetésével bízták meg. 1981-ben a fővárosba költözött és 1986-ig a Néprajzi Múzeum Állagvédelmi-Nyilvántartási, majd Gyűjteményi Osztályának vezetőjeként. A Néprajzi Múzeumban vezetői feladatai mellett a halászati gyűjtemény kezelője, feldolgozója és kritikusa is volt. Az e gyűjtemény anyagát feldolgozó tanulmányában szereplő gondolatok is jól mutatják a tudományhoz való elkötelezett és alázatos viszonyát, elődeinek tiszteletét, felkészültségét, kritikai érzékét.

Múzeumi munkájának lezárultával, 1986-ban az MTA Néprajzi Kutatócsoportja (1990-től Kutatóintézete) Adattári Osztályának vezetőjévé nevezték ki. Később a Társadalomnéprajzi Osztály irányítását vette át, 1997-től 2002-ig pedig tudományos igazgatóhelyettes is volt. 2002 után tudományos tanácsadóként segítette az intézet munkáját 2009-ig. Korábban megírt kandidátusi értekezését 1987-ben, már az akadémiai intézet munkatársaként védte meg, a tudományok doktora címet *A tiszai halászat – Az eszközök és fogási módok történeti változásai* című kötetével érdemelte ki 1998-ban.

1988-tól 2009-ig az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékének egyetemi docense, az Európai Etnológia PhD-program oktatója, diákok kedvelt témavezetője volt. Szenvedélye volt a tanítás, igazi tanító lélek volt. Szívesen vállalt opponensi és bírálóbizottsági feladatot az egyetemi doktorok minősítő eljárásában. A szak utánpótlásának érdekében nem sajnált semmilyen áldozatot. S a tanítványok értékelték ezt. Biztosan sokan érzik úgy, hogy nem eléggé köszönték meg a tanári törődést életében. De emlékét őrizve sokan idézzük föl most és

még hosszú ideig a tőle tanultakat-kapottakat. Számomra ezzel kapcsolatban sokatmondó, hogy sajnos már csak posztumusz megjelenő halászati témájú tanulmánykötetét a Néprajzi Múzeumban egy volt tanítványa és opponáltja mellett olyan fiatal kollégánk gondolja és készíti elő a közeli megjelenésre, akit soha nem tanított, de miként a fiatal kolléganő fogalmazott: nagyon sajnálja, hogy – idézem – elkerülték egymást az egyetemen.

Sokat elárul empatikus és a tanítványokra fokozottan figyelő tanári személyiségéről, hogy miközben ő készítette el a mai napig a legjobban használható egyetemi jegyzetek közé tartozó *Néprajzi forráskritika* és a *Bevezetés a néprajzi muzeológiába* köteteit, tisztában volt a megváltozó ismeretszerzési, tanulási szokások jelentőségével. *A népies halászat, vadászat és gyűjtögetés lexikon* előszavában azzal kapcsolatban, hogy miért választotta a tőle pályája kezdetétől szinte predesztinációszerűen „elvárt” ösfoglalkozási nagymonográfia helyett az úttörőnek számító lexikonformát, így érvelt: „... *minek ráerőltetni a pályára készülő újabb meg újabb generációkra ezt a megírható és megírandó nagymonográfiát? Talán a lexikonszócikkbe sűrített elemi ismeretanyag könnyebben olvasóra, értő befogadóra talál...*”

Aktivitása a néprajztudomány művelésének mindhárom fontos intézményi területén érvényesült. A karrier elején hangsúlyosan a múzeumi, közgyűjteményi területen különböző intézményekben dolgozott fontos beosztásokban. Ezt a korszakot követte az akadémiai kutatóintézeti, tudósi, vezetői tevékenység, mellyel párhuzamosan az egyetemi oktatásban is komoly részt vállalt. Meggyőződésem, hogy nyitottságát, tájékozottságát és hitelességét biztonságos formálta az, hogy sok különböző helyen és módon is művelte a tudomány-szakhoz kapcsolódó feladatokat és mindez együtt rendkívüli, szinte egyedülálló tudást eredményezett.

Sokszínű tudományos érdeklődésének két leginkább hangsúlyos eleme a hagyományos halászati formák kutatása, valamint az alföldi mezővárosok társadalomszerkezetére vonatkozó történeti vizsgálatok voltak. Fentiek mellett tudományos érdeklődése kiterjedt a népi vadfogás, méhészet, táplálkozáskultúra, népi építészet és településnéprajz egyes kérdéseire is; folklorisztikai, szellemi néprajzi affinitásáról vallanak a paraszti önéletrajzokra, népi visszaemlékezésekre és élménytörténetekre vonatkozó gyűjtései, vizsgálatai. Nyitottsággal fordult a paraszti kultúra új elemei vagy a néprajztudomány hagyományos kutatási területein kívül eső területek vizsgálata felé. Kutatáselméleti eredményei is számottevőek, behatóan foglalkozott a néprajzi forrás-használat és forráskritika, a néprajzi adatgyűjtés, -rendszerezés és -elemzés módszertani kérdéseivel. Kivételes érzéke volt Szilágyi Miklósnak a mindaddig senki által észre nem vett új jelenségek etnográfiai érdekű felfedezéséhez és első, gondolatébresztő és további kutatásra serkentő bemutatásához. Írásai-ban rendkívül sok olyan felvetés, javaslat, értelmezési szempont található, melyek a későbbiekben egész tanulmányok, akár monográfiák kiindulását generálhatják. Szilágyi Miklós következetesen foglalkozott a tudomány fő sod-

rától távolabb eső, viszont rendkívüli értékeket eredményező helytörténeti kutatással összekapcsolódó néprajzi adatgyűjtés és elemzés módszertanával, a lokális társadalmak és kulturális egységek megragadásának lehetőségeivel.



*Szilágyi Miklós és felesége a Magyar Néprajzi Társaság 2000-ben
Szentendrén megrendezett vándorgyűlésén
(Fotó: Hála József)*

Szilágyi Miklóst számos állomáson átvezető életútja alkalmassá tette arra a szerepre, amire sosem vágyott, de kiválóan alkalmazott a tudomány, a kollegák és a tanítványok irányában. A sokoldalú tájékozottság, a tudományt és a közműveltséget önzetlenül szolgáló működés helyszínei Debrecenben, Szolnokon, Gyulán, Cegléden vagy Szekszárdon, végül Budapesten, függetlenül attól, hogy egy-egy városi vagy országos múzeum–megyei múzeumi szervezet, egyetemi előadó, kutatóintézeti iroda vagy könyvekkel, jegyzetekkel zsúfolt lakása, jelölték ki ennek a pótolhatatlanul fontos, s a jövőben nagyon nagyon hiányzó személyiségnek látható-bemérhető határait. Pótolhatatlanul fontosá tette, hogy akkor is otthon volt minden korábbi állomáshelyén, amikor már egy másik vagy harmadik város/megye múzeumának, tanszékének vagy az akadémiai intézetnek a feladatai, a napi munka megannyi terhe kötötte le.

Hivatalos munkája, tudományos kutatásai mellett mindig aktívan részt vett az ún. tudományos közéletben. A MTA Néprajztudományi Bizottságának hosszú ideig aktív és számos tudományos feladatot vállaló tagja volt. A Magyar Néprajzi Társaságba 1967-ben lépett be és a szervezet működését aktív tisztségviselőként – a Társadalomnéprajzi Szakosztály titkára, majd elnöke

volt több cikluson keresztül, illetve a Társaság főtítkára 1988–1991 között. A Társaság folyóiratának szerkesztőbizottsági tagja volt 1986-tól 2002-ig, szerkesztője 1999–2000-ben. Miután már betegsége megnehezítette a személyes részvételt egy-egy rendezvényen, minden alkalommal telefonon beszéltünk, mikor kimentése mellett élénken érdeklődött az előttünk álló feladatokról és számos tanácsot is adott számomra. A Magyar Néprajzi Társaság, elismerve érdemeit, 1999-ben *Györffy István-émlékéremmel* tüntette ki és *tiszteleti tagjává* is fogadta. Állami kitüntetésként Szilágyi Miklós 2005-ben *A Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét* vehette át.

Művészettörténeti tájékozottsága, a kortárs művészeti jelenségek iránti fogékonysága, irodalmi érdeklődése meghatározó módon volt jelen tudományos munkásságában is. Szűkebb kutatási témáin és a szaktudományi tematikán túl, a magyar valósághoz és a nép történetéhez kapcsolódó kérdésekről rendkívüli érdeklődéssel tájékozódott, olvasott. Ennek köszönhetően egyike volt a magyar néprajzi és történeti irodalmat legalaposabban ismerő és naprakészen követő kutatóknak. Tudósról, tanárról, kutatóról életében és nyilvánvalóan halála után is a legtöbbben a művei alapján formálnak képet, tesznek kísérletet arra, hogy megismerjék.

Szilágyi Miklós rendkívüli munkabírású és roppant szorgalmú kutató volt. Műveinek számát a 60. születésnapján 500 fölöltre, a 70. születésnapon több mint 700-ra és most, az életmű zárultakor több mint 800-ra tesszük. Minden túlzás nélkül: több életműnyi önálló kötet, monográfia, kézikönyvfejezet, rengeteg tanulmány, forrásközlések és számos, hosszabb-rövidebb, ám minden esetben a rá jellemző egyedi stílusban fogalmazott, minden szónak a helyét nyilvánvalóan átgondolt, példaszerűen igényes szöveg maradt Szilágyi Miklós után. Nem túlzás az – talán többen egyetértenek velem, amikor úgy értékelem –, hogy Szilágyi Miklósról egy-egy kiragadott mondatáról rá lehet ismerni. A szaktudomány nyilvánvalóan messzemenően értékeli azokat az útkereső egyedi megoldásokat is, melyek révén korábban soha nem tárgyalt témák mellett ismeretlen közlési módszereket is alkalmazott számos munkájában. Ilyennek értékelhetjük a kisújszállási kutatások eredményeinek számos különböző formában történő közreadását – köztük a Szilágyi Miklós által teremtett műformaként létrehozott, a 100. életévét Szabó Lukács szóbeli közléseinek rendszerezett gyűjteményét, vagy a néprajzi interjúkból szerkesztett szépirodalmi ihletettséggű *Sors és tapasztalat – Kisújszállási vallomások a paraszti életforma végső szakaszáról* című kötetét.

S van olyan könyve is, mellyel egyedülálló módon nem őt köszöntötték jeles évfordulós ünnepén, hanem – ahogy egyszer ő fogalmazott – viszontajándékként készült válogatásként jelent meg. Nagyon sokat elárul Szilágyi Miklós muzeológusi–tanári–kutatói személyiségéről az, hogy milyen sokféle fórumon vállalt önzetlenül feladatot, készített bírálatot, írt recenziót, ismertetést, kiállításmegnyitót, fogalmazott ajánlást. Segítette, egyszersmind értő figyelemmel bírálta azokat, akiket becsült, szeretett, támogatott, sőt, azokat is,

akiket nem volt miért szeretnie, mégis remélte, hogy akár akaratlanul valami kicsit talán hozzátesznek ahhoz a jó ügghöz, melyre ő az életét tette föl. Az egyedülálló szándékú kötet írásainak összegyűjtéséről és közreadásáról Szilágyi Miklós őszinte hitvallással nyilatkozott: *„Azért indokolt és időszerű elsősorban (számomra legalábbis) az együttlátásuk, mert életem legnagyobb ajándékát, a szépért és jóért megszállottan munkálkodó, a kedvezőtlen körülményekkel dacolva is értéket teremtő EMBER – mesterként tisztelt vagy barátként-pályatársként szeretett, becsült nagyon sok tudós és művész – műveivel való találkozásaim elementáris élelményét szeretném ez alkalommal fölmutatni. És megköszönni a Sorsnak, hogy ezeknek a tisztelet parancsolóan szép művészi és tudósi teljesítményeknek vagy csodálója és haszonélvezője, vagy bírálója és segítője lehettem!”* A kötet írásaiból kikerekedik egy adatokban gazdag tudománytörténet, a magyar néprajz sehol máshol nem olvasható mikrotörténete. Az a kapcsolati háló, amelynek szövege kirajzolódik a *Művek és életművek múlt időnkben* című kötet lapjairól, élénk vetíti az érzékeny, művelt, okos és nyitott embert, akit elvesztettünk. A vállalt feladatok megvalósításához elengedhetetlen rendkívüli tájékozottság, lenyűgöző tudás az ő esetében nemcsak az iskolapadban és az önművelés útján megszerzett – amúgy az ő esetében beláthatatlanul hatalmas – ismerethalmazt jelentette. Legalább ennyit jelentett emberismerete és empátiája.

A családi háttér, feleségének, Bányai Irénnek törődő figyelme, számos esetben szakmai, tudományos kérdésekben is érvényesülő segítsége sokunk számára ismert volt. Gyermekének, Zsófiának és Mártonnak sikeres tudományos karrierjét jogos büszkeséggel követte és támogatta.

Nagyon sokunknak hiányozni fog sokoldalú érdeklődése, kritikus szemlélete, árnyalt tudományfelfogása, felkészültsége, társadalmi érzékenysége és elemzőképessége. Szilágyi Miklós személyében igazán nagy tudóst veszített a magyar néprajztudomány! Vigasztalhatjuk magunkat, hogy megmaradt nekünk, s az utánunk jövőknek a folyóiratok, a könyvek lapjain egy hallatlanul gazdag életmű. Ami mégiscsak vigasz, bár szomorú vigasz. Olvassuk tehát a nekünk maradt műveket legalább olyan szorgalommal és figyelemmel, mint ő olvasta volt a mi írásainkat. Tudjuk, tehát fennen hirdetjük, hogy Szilágyi Miklós személyisége sokkalta többet jelentett nekünk a sok száz könyvnel-tanulmánynál-cikknél-recenziónál. Többet jelentett akkor is, ha ez a több alig definiálható, hisz szétfoszlott az illékony eredményű napi munkában, tanításban és az örökös szellemi készenlétben. Fájdalom: már csak emlékezetünkben létezik – amíg létezni megadatik nekünk. Búcsúzásként egy általa megfogalmazott gondolatot idézek: *„e rövid földi létünk alatt arra kell törekednünk mindannyiunknak, hogy értő figyelemmel közeledjünk embertársainkhoz, mert bárki közülünk tudhat valami olyat, ami által – ha tudatosítjuk ezt a valamit – az emberiség is gazdagodhat”*. Fogadjuk meg ezt a tanítását is!

Így őrizzük meg igazán és méltóan az emlékét!

KEMECSI LAJOS

Szilágyi Miklós ravatalánál

Kedves Miklós!

Itt állunk hamvaidd mellett, szeretteid, kollégáid, tanítványaidd és tisztelőid, és próbálunk felocsúdni abból a szomorúságból, ami néhány hete, kit telefonívás, kit szóbeli közlés, kit pedig írott üzenet formájában ért el: Miklós nincs többé!

Harminc éve találkoztunk először. Te, az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékére újonnan kinevezett, ám már komoly tudományos életpályával rendelkező oktató voltál, én pedig, a kötelező sorkatonai szolgálatot követően, abban az évben kezdtem a néprajz szakot. Mi még Tőled tanulhattuk meg a legfontosabbakat. Túl a források tiszteletén vagy a néprajzi kutatás módszertanán: az alázatot, a hitet és a szeretetet. Mert Te magad voltál az alázat, a hit és a szeretet. Alázat a néprajztudomány iránt, tisztelet a nagy elődök és a pályatársak előtt, szeretet és hit családod, tanítványaidd, fiatalabb pályatársaid irányában.

Rendületlenül hittél a jóban, a másik emberben, s talán abban is, hogy a tudomány által, amit művelünk, a világ valahogy jobb, igazságosabb lesz. Pedig a világ és a benne élő emberek miatt sokszor kellett csalódnod. Emlékszem arra a tanítványodra, aki a zsákmányolás kutatásában ért el jeles eredményeket, s akit 1996-ban a néprajzi doktori iskola első ösztöndíjas helyéhez segítettél, s aki ezt követően néhány hónappal szinte teljesen felszívódott, hátat fordítva a szakmának. Még évekkel később is kérdezted: „*Nem tudjátok, mi van vele?*” (A lányról azóta sem hallottunk.) Hangodban sem ekkor, sem máskor nem volt harag vagy indulat, inkább értetlenséggel vegyes szomorúság. Igen, mert a saját tudományos eredményeidnél mindig is sokkal fontosabbnak tekintetted tanítványaidd sikerét. Soha sem felejttem el, hogy 2003-ban, a doktori védésem bizottsági tagjaként hogyan álltál ki értem, amikor zárszóként úgy méltattad értekezésem tudományos értékét, hogy arra bizony nem szolgáltam rá.

Tanítványaiddként, hatásodra, mi még lelkesen vetettük bele magunkat a hagyományosabb kutatási témákba. Elérted, hogy a hal fogyasztásától alapvetően tartózkodó egyetemistaként oly mértékben megszeressem a halászat kutatási témáját, hogy még a történelem szakon is azokat a szemináriumokat kerestem, amelyek alkalmat adtak arra, hogy pl. a szigonyos halászat történeti forrásait dolgozhassam fel. Hogy vállaltam, október végén magam is kievezek a csípősen hideg Tiszára a dorogmai halászokkal, hogy személyes tapasztalataim legyenek a nagyhálós halfogásról.

A 70. születésnapod alkalmából, amikor a pályatársak tisztelgő kötet kiadását határozták el, és Turai Tünde szerkesztőtársat keresett maga mellé, Borsos Balázs azzal ajánlott engem, hogy „*Keressd Bali Jancsit, ő egy igazi Szilágyi-fan!*” Jól esett a minősítés, csak azt nem értettem: „*Miért, van olyan, aki nem az?!?*” Mindig is kerested azokat a közös pontokat, amelyek még in-

kább összekötöttek Téged a tanítványaiddal. Emlékszem, milyen örömmel fedeztük fel, hogy az a sakkmester, akinek a legtöbbet köszönhettem sakkozóvá válásom során, egyben gyermekeid szeretett magyartanára is volt az Apáczaiiban. Még évekkel később is, nem feledve a közös szálát, megajándékoztál azzal a – talán Zsófi által szerkesztett – folyóiratszámossal, amelyben Szabolcsi János elemzése volt olvasható Nabokov *Luzsin-védelem* című irodalmi művéről.

Drága Miklós!

Ne bánd, hogy életed utolsó bő tíz évében már nem tanítottál az ELTE néprajz szakán. Ez a világ már valószínűleg megfejthetetlen lenne számodra. Bevalom, volt olyan vizsgád, amelyre a feladott harminc tételes olvasmányjegyzékből kettőt nem sikerült feldolgoznom. Emlékszem, milyen lelkiismeret-furdalás volt bennem ezért. Manapság, a fordítottnak is örülünk. (Igen, a két elolvasott tanulmánynak a harmincból! És igen, a lelkiismeret-furdalás is a múlté már.) Mi még zsákmányolással, településnéprajzzal, hagyományos kerékes járművekkel, táplálkozással, népi építészettel, fóliás kertészkedéssel vagy málnatermesztéssel foglalkoztunk. A mai hallgatók – tisztelet a kivételnek – már olyan témákat választanak, mint a *vegán szubkultúra online reprezentációi*, vagy, hogy a néprajz és az irodalom határterületéről is példát hozzak: a *Pál utcai fiúk funfiction*-ja. Ez persze nem az ő hibájuk. Ilyen lett a világ! S míg minket Te tanítottál, a maiaknak én jutottam. Szegény maiak!

Senkit nem ismerek rajtad kívül, akiről elmondható lenne: nem volt olyan általam ismert leírt vagy kimondott szavad, nem volt egy olyan cselekedeted, amelyet szakmailag vagy emberileg bármiféle kritikával lehetett volna illetni. Olyan mérce vagy számomra, még ha azt megközelíteni sohasem volt esélyem, amelyet életem végéig magamba zártam! Rád különösen igazak Reményik Sándor sorai:

*„A fák: keményderekú gondolatok,
Az ősi földből szívnek őserőt.
Koronájukat égnek emelik.
Ha van Isten, ha nincs:
Mindegy nekik.
Mert nekik úgy kell élni, mintha volna!
Viharban, csendben rájok lehajolna.
Mert nekik nőni kell –
És nőni - csak az ég felé lehet.”*

Te is egy ilyen rendületlenül az ég felé növény fa voltál, akinek árnyékában megpihenhettünk, felfrissülhettünk, ugyanakkor biztonságot is nyújtott közelséged mindenféle viharral, orkánnal szemben. Amikor írhattál, olyan voltál,

mint az égi áldás gyümölcseit, a napsugarat és az esőcseppeket fogadó fa, az adta meg az alkotás és a szabadság pillanatait számodra. Nem töltötted tétlenül nyugdíjas éveidet. Sőt, mintha érezted volna, hogy véges a Te földi léted is, még nagyobb energiával folytattad a munkát, a tervbe vett kötetek megírását. Betegséged csak életed utolsó heteiben, hónapjaiban akadályozott alkotó szellemed szárnyalásában. Sokan sajnáltunk tested szenvedése okán, együttéreztünk veled fájdalmaid során, de tudod, semmi sincs isteni értelem nélkül, végső soron a testi fájdalmadban Krisztus keresztútját járhattad.

Drága Miklós!

Téged most hívtak el a mennyek országába! Elhívtak, mert kellettél odaát, mert talán korszakos néprajztudósból és kiváló emberből még ott is hiány lehet. Oda kerültél, ahol nincsenek korlátok, ahol nincs semmi rossz, csak a végtelen szeretet! Ahogy Szent Pál apostol írta a rómaiaknak: *„Biztos vagyok ugyanis benne, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem jelenvalók, sem eljövendők, sem hatalmasságok, sem magasság, sem mélység, sem egyéb teremtmény el nem szakíthat bennünket Isten szeretetétől, amely Krisztus Jézusban, a mi Urunkban van.”*

Hiszem, hogy a Test most Igévé lett, és egy másik minőségben mindenképpen találkozunk, ahogy találkozol majd minden szeretteddel, Irénnével, Zsófiával, Marcival és unokáiddal is! Igen, találkozol odaát a régi mesterekkel és pályatársakkal, Gunda Bélával, Solymos Edével és Bellon Tiborral is.

*„Búcsúzom immár tőletek örökre,
Bús hárfa, lágy lant, mélasípu nád.
Szabadult lelkem szomjas az örökre,
Markom szorongat élő harsonát.
Új dal harsog le hozzám mennydörögve,
Új dalt riadok az omláson át:
Az eljövendők óriási harcát,
A testvéreket és az Isten arcát.”*

Drága Miklós! Sík Sándor soraival búcsúzom most Tőled! Isten áldása vezessen az örök élet útján! Földi léted emlékét örökké megőrzöm!

BALI JÁNOS

Elhunyt az irodalom és a népműveltség kutatója Péter László (1926–2019)



Betöltött 93 éves korában, 2019. július 28-án elhunyt Péter László irodalomtörténész professzor, Szeged művelődéstörténetének, Kálmány Lajosnak és egyáltalán a folklórnak, vagy ahogy ő magyarosan nevezte: a *népműveltség*-nek a kutatója. „*Szeged mindenese*”-nek szerepében Bálint Sándor életének folytatója volt.

1981-ben ismertem meg személyesen, amikor Trogmayer Ottó régész, a szegedi Móra Ferenc Múzeum akkori igazgatója létrehozta a Bálint Sándor hagyatéka fölött bábáskodó kuratóriumot, amelynek tagja volt Péter László is. Eleinte az évenként, Bálint Sándor halála napján, május 10-én megtartott üléseken találkoztunk, majd 1993-ban, Szegedre kerülésem után gyakrabban is, az egyetemen, a múzeumban, szegedi rendezvényeken, ritkábban szőregi házában. Feltűnt nemcsak széles körű tudásával, de következetes, már-már túlzásba vitt pontosságra törekvésével is mind szóban, mind írásban, amit mindenkitől elvárt, magától pedig megkövetelt. Minden hozzáfordulónak segített hatalmas tudásával. Én magam is sokat tanultam tőle.

Szegedről mindent tudott. E tekintetben Bálint Sándor életművének folytatója, kiegészítője lett. Pedig nem volt szegedi. Jánoshalmán született. De csak azért, mert a csikmadarasi születésű csendőr édesapját odahelyezték, majd hamarosan Mindszentre, hogy végül a család Szőregen kössön ki. Édesanyja a nyugat-bácskai Veprődön született. Péter László ezután már nem hagyta el Szőreget. Holtában is ott maradt: a szőregi katolikus temetőben nyugszik. Gyulay Endre nyug. Szeged–csanádi püspök temette, aki tartalmas, szép beszédben vett búcsút tőle.

Az elemi iskolát Mindszenten kezdte meg, majd Szőregen fejezte be. Középiskolai tanulmányait a szegedi Baross Gábor Gimnáziumban végezte. Idős korában még arra is maradt energiája, hogy szervezze a barossista osztálytalálkozókat! Egyetemi tanulmányait 1943–1948 között a Ferenc József Tudo-

mányegyetemnek a román megszállás alól felszabadult Kolozsvárra visszaköltözése után létrehozott Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetemen magyar–latin–filozófia szakán folytatta. 1947-ben doktorált, néprajz melléktárgyból is tett szigorlatot. 1948-ban kapta kézhez diplomáját már a Szegedi Tudományegyetemen.

1946–1950 között egyetemi gyakornoki, majd tanársegédi beosztásban dolgozott. A néhány évvel korábban még kispapnak készülő Péter László 1948-ban a katolikus Pázmány Péter Népi Kollégium igazgatója volt.

1946-ban, folytatva a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának hagyományait, Péter László társaival együtt megszervezte a Kálmány Lajos Kört. Céljuk Kálmány Lajos életművének feltárása, a néprajzi kutatások folytatása és a népi kultúra népszerűsítése volt. Kiadványsorozatában Péter Lászlónak két fontos írása is megjelent: a *Mai magyar népismeret* (1947) és az *Egyéniség a népkultúrában* (1947). Kálmány Lajos szülőházán emléktáblát helyeztek el és tevékenyen részt vettek az 1949-es Kálmány-emlékkiállítás megrendezésében.

Péter Lászlót 1950-ben politikai megbízhatatlansága miatt eltávolították az egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetéből. Ekkor Ortutay Gyula és Barabás Jenő támogatásával a Múzeumi Központ kinevezte a karcagi múzeum igazgatójának azzal a feladattal, hogy szervezze újjá az intézményt. Javaslatára vette fel a múzeum Györffy István nevét. Karcagi munkáját száműzetésnek érezte. Még közreműködött Dankó Imre társaként a türkevei termelőszövetkezeti múzeum létrehozásában, amikor 1952. január 1-jével a csak nevében létező makói József Attila Múzeum igazgatója, s József Attila kutatója lett. Közlebb került ugyan Szegedhez, de az egyetemre csak 1954-ben került vissza: könyvtárosnak az egyetemi könyvtárba. Baróti Dezső rektor 1957. március 10-i keltezésű 99/77/1957. R. sz. irattal március 31-i hatállyal „önálló tudományos kutatói” státusban a Néprajzi Tanszékhez osztotta be. Bálint Sándor végre kapott volna egy munkatársat! Két nap múlva, március 12-én azonban letartóztatták. Július 31-ével a Néprajzi Tanszékről bocsátották el. Péter Lászlót a szegedi Néprajzi Tanszék ezért oktatójának is tekinti. 1957-ben nyolc hónapot töltött börtönben a forradalomban való részvétele miatt. Bár 1958 és 1961 között tudományos munkatársi kinevezése volt, de nem taníthatott. 1961-től a Somogyi Könyvtár alkalmazottjaként dolgozott, majd 1986-ban az MTA Irodalomtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa lett. 1968-ban szerzett kandidátusi, 1991-ben pedig az irodalomtudományok (MTA) doktora címet. Ekkor jött el a nagyon várt rehabilitáció: kinevezték egyetemi tanárnak. Legnagyobb munkája ekkor Juhász Gyula összes műveinek kritikai kiadása, valamint az *Új magyar irodalom lexikon* főszerkesztése volt. 1996-ban vonult nyugalomba.

Péter Lászlót elsősorban irodalomtörténészként tartja számon a köztudat. De vázlatos életrajzi adataiból is kitűnik, hogy a folklórhoz, a muzeológiához is sok szállal kapcsolódott. S a legfontosabb, őt a folklórhoz kötő szál, sze-

mély: Kálmány Lajos volt. Péter László írta meg a mindmáig legteljesebb Kálmány Lajos-életrajzot (1952) a *Történeti énekek és katonadalok* című könyv bevezetőjeként, amit talán csak most, Kálmány halálának centenáriumi évében tudunk tanulmányi éveiről és papi működési helyeiről származó apró adatokkal kiegészíteni. E vaskos kötet az Ortutay Gyula által a Néprajzi Társaság gondozásában elindított, de sajnos torzóban maradt *Kálmány Lajos népköltési hagyatéka* sorozat első kötetként látott napvilágot. Az egyéniségkutató iskolának, s a körötte kialakult vitának szentelte az általa alapított és elnevezett folyóiratban, a *Tiszatájban A népköltészet időszerű kérdései* (Szeged, 1956) című írását. Érdeklődési köreként a népköltészetet, az irodalom és a népköltészet kölcsönhatásának vizsgálatát és a tudománytörténetet jelölte meg a nyelvészeti és irodalmi kutatás mellett.

Bár pályája fokozatosan terelte őt az irodalomtudomány felé, a folklórhoz teljesen sosem lett hűtlen. Szerepet vállalt történeti-néprajzi falumonográfiák szerkesztésében is (Szatymaz). Az 1996-os nyugdíjba vonulását követően előadásokat tartott a szegedi néprajzi tanszéken Kálmány Lajosról. A Löw Immánuelről írott kismonográfiáját (2015) a szegedi néprajzi tanszék és az MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport adta ki. Ez volt egyik utolsó könyve.

2005-en tette közzé fél évszázadig kéziratban elfekvő tanulmányait *Néprajz és népműveltség* (Bába Kiadó, Szeged, 2005) címmel, amelyek azt igazolják, hogy az 1940-es években ugyanolyan joggal válhatott volna belőle a magyar néprajz és folklorisztika meghatározó művelője, mint ahogy irodalomtörténész lett. A könyv két tanulmányt tartalmaz: 1. *A népkultúra értéke* (1948), 2. *Magyar etnopszichológia* (1949). Mindkettőt elolvasva első benyomásom a meglepetés és a rácsodálkozás volt: hogy az akkor 22, illetőleg 23 éves Péter László milyen tájékozott, felkészült és elmélyült az 1940-es évek társadalomkutatásának, a szociográfiának és a néprajznak korabeli elméleti vitáiban, milyen jól – azaz a későbbi évtizedek szaktudományi közmegegyezésének megfelelően – látja egyes kutatók munkásságát, s ítéli meg az egyes irányzatokat. Mindkét írás a *népműveltségről* (Péter László kifejezése) szól, az egyik inkább értékeléséről, a másik pedig inkább kutatásának eltérő szemléletű irányzatairól. Mindkét írást jellemzi egy aktív, egy beavatkozó, egy alkalmazott tudományi szemlélet. Nem öncélú írások tehát, hanem szerzőjük a *népműveltség* értelmezése és kutatása révén a nemzeti műveltséget, s ennek megteremtése során egyfajta társadalmi átalakulást kíván szolgálni.

Egy évvel később, Péter László 80. születésnapjára *Népköltészet és irodalom* címmel a Tiszatáj Kiadó megjelentette Péter László válogatott tanulmányait (Szeged, 2006). Az 1940-es évektől megjelent folklorisztikai vonatkozású írásai és könyvismertetései kaptak helyet a kötetben.

A kötetben közzétett tanulmányokat nyilván nem tudjuk függetlenül szemlélni megszületésük korától, az életút egészétől. Péter László ahhoz a nemzedékhez tartozott, amely számára a két világháború közötti, a trianoni Magyarország fájó, ellentmondásos valóság volt, ám ez a generáció mély ma-

gyarságélménnyel rendelkezett, erős szociális érzékenységgel volt, s életprogramjukat a közösségért való tenni akarás formálta. Ezért sugalmazta a hazai tudóstársadalom számára a magyarságtudomány kifformálását. A létező szocializmus embertelen fizikai és szellemi diktatúráját azonban fájdalmas csalódásként élte meg. A szabadság és a tisztesség utáni vágy 1956-ban elemi erővel tört föl a magyar népben. Péter László szerepvállalását a megtorlás éveiben börtönnel is megfizette. Nyitottsága, őszintesége, vitakészsége azonban ekkor is megmaradt. Akkor is, amikor szovjet-orosz szerzők állításaival vitázott szakmai és szaktudományi folyóiratok hasábjain. Irodalmi folyóiratokban, napilapokban megjelent írásai ugyanis a kritikát sosem nélkülözik. Fiatalkori érzékenysége és érdeklődése a helyi, a táji és az országos ügyek iránt, egyszóval a tudomány, a közélet, a nemzet gondjai iránt végigkísérte egész életét. Egy példa csak – saját jövedelméből tett felajánlást egy Bálint Sándor Tudományos Intézet, illetőleg egy Löw Immanuel Intézet felállítására, mert látta, hogy a hivatalosságok ebben az ügyben csak látszatevékenységet folytatnak. Nagy helyismertével számos témát ajánlott fel kutatásra. Ő hívta fel a figyelmet Tóth János szegedi piarista paptanár 1846-os szegedi népdalgyűjtésére, amit az Erdélyi János által szerkesztett *Népdalok és mondák* számára készített, s amit Stenszky Cecília szakdolgozatában feldolgozott. A Péter László által javított kézirat megjelenésre vár.

Kiterjedt ismeretségi köre volt a szegedi nagytájban: a Vajdaságban, a Bánságban, de Erdélyben is. Minden hozzáfordulónak segített. A pécskai Kálmány Lajos Közművelődési Egyesület gondozásában jelentette meg 2009-ben Kálmány Lajosnak a magyar hitvilágról írott tanulmányait. A kötet utószavát maga írta, emlékeztetve adósságainkra. Életének utolsó éveiben szorgalmazta, hogy a nagy magyar mesemondó egyéniségek, mint például a csíkszentdomokosi Albert András, emléktáblát kapjanak.

Péter László írásai révén jelen marad a folklorisztikában. Tanulmányait haszonnal forgathatják mind az irodalomtudomány, mind a folklorisztika művelői, a szépirodalom és a népköltészet iránt érdeklődők. Kálmány Lajos kutatásában is maradandót alkotott. Szomorú, hogy Kálmány halálának centenáriumát 2019 decemberében már nélküle kell megtartanunk. Hiányozni fog kritikus, összefüggéseket látó szemlélete, nagy helyismerete, segítőkészsége, sok bölcs tanácsa. Sírján a magyar néprajz nevében a szegedi néprajzi tanszék helyezte el koszorút.

BARNA GÁBOR

* * *

MINDENFÉLE

Kunok hazája **Karácsony Sándor ismeretterjesztő dokumentumfilmje**

Ritkaságszámba menő ünnep volt 2018. október 19-én Karcagon. Egy történeti-néprajzi csoportról, a kunokról szóló film bemutatóját tartották a Nagykun-ság fővárosában. Azok az emberek – fiatalok és idősebbek egyaránt – gyűltek össze a Déryné Művelődési Központ színháztermében, akik a film szereplői, akik a „Kétkun-ság” értékeinek hírvivői, a helyi hagyományápolás, értékörzés szószólói. Sokan közülük ezúttal is magukra öltötték a cifraszúrt, a pitykés lajbit, a kunhímzéses blúzt, az ezüstpitykés mentét, a keleti harcosok ruháját. A jelenkori kunkapitányok ünnepi zsinóros atilláján büszkén viselték a kapitányi medáliát. A 400 főt befogadó színházteremben ott voltak a helyi és környékbeli érdeklődők is, de ott volt dr. Kásler Miklós, az emberi erőforrás minisztere is. A film kezdeményezője, Fazekas Sándor országgyűlési képviselő köszöntötte a megjelenteket.



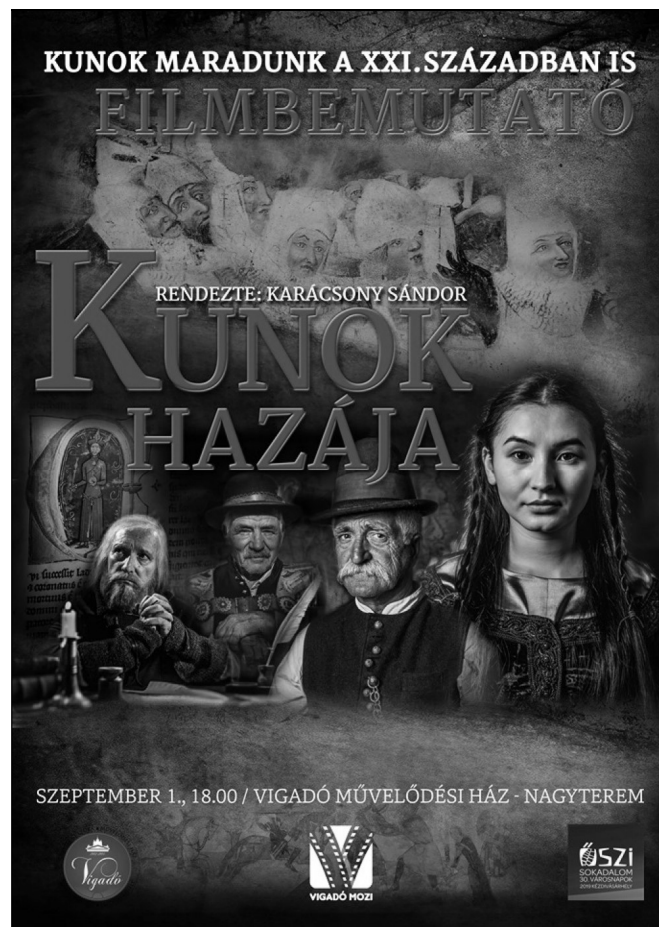
A karcagi bemutató három résztvevője
(Fotó: Karácsony Sándor)

Hároméves kitartó munka után elkészült és bemutatták a *Kunok hazája* című ismeretterjesztő dokumentumfilmét, amelyet Karácsony Sándor rendezett és fényképezett. A film tudományos igénnyel készült, amit az is igazol, hogy neves szakértők (dr. Fazekas Sándor országgyűlési képviselő, Pálóczi András régész, Örsi Julianna társadalomkutató, Tóth Albert biológus) adtak javaslatokat, véleményezték a készülő munkát. A szakmai segítők között ott találjuk Bartha Júlia és Bathó Edit néprajzosokat, a térségben működő civil szervezeti vezetőket, múzeumi, és tájvédelmi szakembereket a Hortobágyi, a Kiskunsági és a Duna–Ipoly Nemzeti Parkokból, az Ópusztaszeri Történelmi Emlékparkból. A Magyar Nemzeti Múzeum, a szolnoki Damjanich János Múzeum, a karcagi Györffy István Nagykun Múzeum, a kiskunfélegyházi Kiskun Múzeum, a szegedi Móra Ferenc Múzeum, a Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár műtárgyainak felhasználásával, a jászkunsági kutatók tudásukkal, ismereteikkel, írásaikkal, digitális archívumukkal, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület könyveivel járultak hozzá a tudományos ismeretek közvetítéséhez. A szövegkönyvet Novobáczky Sándor írta.

A szereplők hosszú sorát a Kunságban élők adják, a történelmi jeleneteket Aigul Kazhenova (kazah), Benkő Bence, Szelle Alexander színészek, az Iloncsuk Szabadcsapat és a Pusztai Róka Nomád Hagyományőrző Egyesület tagjai játszották. A narrátor Csernák János színművész volt, a krónikaírót Szőke Pál, a békéscsabai Jókai Színház művésze alakította. Györffy Sándor *Kossuth-díjas* szobrászművészt – aki a „*kunszobrok*” alkotója – ezúttal is egy újabb mű alkotása közben láthatjuk. A szereplők között vannak földművesek, pásztorok, mesteremberek (pl. Czupp Pál kunhegyesi fadaragó, Luka Lajos türkevei kertibútor-készítő, Sárándi István bácsfeketehegyi kovács), türkevei és kunmadarasi hímezők, kisújszállási és türkevei néptáncosok és lovas hagyományőrök. Másfélszázán szerepeltek, működtek közre e film készítésében.

A rendező mesterien bánt mind a fényképezőgéppel, mind kamerájával. Különösen erős a film témájának természetrajzi megközelítése: a gyér növényzetű homokbuckák a Kiskunságon, a kunhalmokkal tarkított nagykunsági mező, a tikkadó hőségben repedező szikes föld, a halban gazdag tó – az Alföld megannyi értékét és szépségét tárja elénk. Aki eddig egyhangú síkságnak látta a tájat, most rácsodálkozik annak szépségére, gazdagságára. A kövér birkanyájak, a nyargaló kecses lovak, a magyar szürke gulya látványa is igazolja a természet bőségét, amelyet az itt élő ember mindig kihasznált. Miközben több száz éves templom falai között középkori freskókon (Kakaslomnic) jelennek meg a nomád kun harcosok, kései utódaik büszkén ülik meg lovaikat a 21. században. Az agg krónikaíró pedig lúdtollal vési pergamenre az ócsai református templom 800 éves falai között a kunok különös történetét. Mondanivalója: a 13. században betelepülő kunok hazát kerestek és találtak a Kárpát-medencében. Önállóságot kértek és kaptak a magyar királyoktól, de ezért áldozatot, mindenkori katonáskodást is vállaltak a magyar hazáért. Ezen külö-

nős jogállapotra, az önállóságra, szabadságra mindenkor nagyon ügyeltek. Az asszimilálódó kun falvak, nemzetségek fogyatkozó népe, amikor veszélybe került a kiváltsága, képes volt összefogni és kitartó küzdelem árán, anyagi terhet is vállalva, 1745-ben visszaváltotta a kiváltságát. A redemptio történelmi jelentősége éppen abban van, hogy a helyi közösségek demokratikus intézményrendszerének a Jászkun Hármaskerületnek a létrejöttével megnyitotta a polgári fejlődés útját. Ezt a külön utat járták a jászkunok 1876-ig. A jogi keretbe ágyazott, területhez kötődő kiváltság sajátos öntudatot alakított ki a Kunságban élőkben. Így a „mi-tudat” a keleti nomád hagyományelemek mellett redemptus öntudattal is bővült. Mindezt jól mutatják a film pillanatképei az itt tevékenykedő hagyományörzőkről. A kiskunsági, nagykunsági és a Bácskába kitelepült kun utódok, a film szereplői ma, a 21. században is büszkén vallják magukat kunnak. Ezt a szellemi örökséget hűségesen ápolják és adják tovább utódaiknak. „Kunok maradunk a XXI. században is” – vallják meggyőződéssel a film alcímében is.



A film készítői és szereplői, közreműködői pedig ezzel az ismeretterjesztő dokumentumfilmmel a nemzeti tudat gazdagításához, erősítéséhez járulnak hozzá.

A karcagi filmbemutatót a többi nagykunsági, kiskunsági és bácskai településeken továbbiak követték. Jó volt tapasztalni, hogy Karcagon, Kisújszálláson, Kunhegyesen, Kunmadarason, Túrkevén, Bácsfeketehegyen, Mélykúton, Pécelen egyaránt megteltek a mozitermek nézőkkel, akik hol kidomborodó mellel, felemelt fejjel gondolatban együtt vágattak a film lovasaival, hol arcukon lecsorduló könnyükkel gondoltak őseikre. A vetítéseket követő ankétokon főleg a köszönet, a hála és a büszkeség hangján szóltak a jelenlévők. A film rendezője és én magam is úgy éreztem, hogy a film elérte célját, hozzáadott egy szeletet a kun utódok történelmi, kulturális tudatának megőrzéséhez. A filmbemutatók sora folytatódik a Bácskában, a Kiskunságban szerte a hazában. Remélhetőleg a továbbiakban valamelyik televízió is műsorára tűzi, hogy ország-világ láthassa és mintául szolgálhasson a hazaszeretetre nevelésben más közösségeknek is.

Bízunk benne, hogy az általános és középiskolákban beépítik a helyi tantervekbe, a történelem, földrajz, honismeret órák tananyagába. Ezt segíti a film hamarosan megjelenő DVD változata, valamint egy fotóalbum és egy vándorkiállítás is.

ÖRSI JULIANNA